

20. detsember 2013
number 48 (3470)
hind 1.90 eurot

Sirp

EESTI KULTUURILEHT

- 4 **Rein Raud**
Kultuuriline imperatiiv
Sõnavõtt TLÜ EHI 25. aastapäeva konverentsil
- 6 **Rebekka Lotman**
Eesti humanitaarne tulevik
- 8 **Lembit Liivak**
Nukra oru ballaad
Patrick White'i „Happy Valley linnake”
- 12 **Carl-Dag Lige**
Eesti nüüdisarhitektuuri iseväärtus II
Milline võiks olla Eesti arhitektuurielu aastaks 2020?
- 16 **Evi Arujärv**
Rõõmustagem, sest aega on vähe
René Eespere sünnipäevakontsert
- 18 **Stanislav Barašev**
Kuidas läheb Eesti muusika ekspordil?
TMW vestlusring
- 23 **Inga Koppel, Kristiina Reidolv**
Vägivald on maailma käivitav jõud
Wrocław'i teatrifestivalil arutleti paremäärmuslaste esilekerkimise üle
- 24 **Meelis Oidsalu**
Arutleva demokraatia poole
Teatri NO99 aktsioon „Esimene lugemine: Ministri viimased päevad”
- 28 **Maria Arusoo**
Euroopa biennaal Peterburis
„Manifestast” kõnelevad Hedwig Fijen ja Sepake Angiama
- 32 **Jaak Lõhmus**
„Elavatest piltidest” Uno Loobi ja Johannes Pääsukeseni
Aastalõpuintervjuu Hardi Volmeriga
- 36 **Arno Oja**
Kõigi loomade suursaadik
Piret Mäeniidu „Aleksi Turovski ja teised loomad”

Keele Infoleht

Gutslaffi lõunaeesti-keelsest piiblitõlkest „Beiträge” ja ÕS 2013ni.

Intervjuu äsja ilmunud ÕS 2013 toimetaja Maire Raadikuga.

Diplomaatia

Tali võib
taeva jääda,
kultuur aga
mitte

Konkurentsi kummalised teed

KAAREL TARAND

Oma otsuses¹ apteekide asutamispäärangute vastuolu kohta põhiseadusega tõlgendas riigikohus põhiseaduse § 31 sätestatud ettevõtlusvabaduse eri tahke. Õigusele asutada ettevõtteid ja teenida tulu lisandub ettevõtja õigus tegutseda ausa ja vaba konkurentsi tingimustes ja õigus olla kaitstud kõlvatu konkurentsi ning selle tagajärgede eest. Sellega ei kaitsta ainult ettevõtjat, vaid ka tarbijat.

Nagu viimastel aastatel üha sagedamini välja kukub, asuvad vabaturumajanduse põhialuste kaitsele kõik muud, aga mitte Euroopa parempoolseim valitsuskoalitsioon ja selle neoliberaalset ideoloogiat kandev juhtiverakond eesotsas peaministriga. Ka apteekide asutamispäärangud vaidlustas õiguskantsler, kes nägi päärangute taga muu hulgas ravimite hulgemüüjate monopolistlikke huve ning ohtu oligarhiliste suhete tekkeks majandusliku ning poliitilise võimu vahel.

Kui vaadata laiemalt, mida ja miks Eesti riigis turgudel üldse reguleeritakse ning kas see tegevus ka seatud eesmärgi täidab, peab paraku nentima, et süsteemi pole, otsustajate käitumine konkurentsi ja vabaturu kontekstis on üsnagi juhuslik. Üks hea näide on aastaid timmitud jäätmeäritlus. Ka seal on riik suure õhinaga lükanud teenuse justkui vabaturule, ent seadnud päärangud nii, et tarbija sisuline otsustusõigus on sellega peaaegu lõpuni kadunud. Ja seda eriti hajaasustusega piirkondades, kus elanikud peavad end sundlepingute alusel tundma vaat et riiklike kurjategijatena, kui ei suuda tekitada vedajale kasumlikust tagavat piisavat jäätmemahutu.

Seesama valitsus lükkab ühe käega vabaturu lainetele elektrienergia müügi elanikkonnale (tõsi, elektriturul avamine ehk otsesuhet tootjate ja tarbijate vahel lepiti Eesti kohustusena kokku juba liitumisläbirääkimistel Euroopa Liiduga), teisega aga üritab eraettevõtjatelt ehk (jällegi, kõvasti, kuid siiski selgete reeglite alusel doteeritud) turult tagasi võtta reisijate vedamist olgu raudteel või Väinamerel.

Eraettevõtetelt, sh osaliselt või täielikult valitsusele kuuluvatelt, raha eest saadavad teenused jagunevad niisiis kolmeks: teenused, mille ostmist pole võimalik vältida (näiteks jäätmevedu); teenused, mille pakkumise tagab riik ettevõtluspäärangute kaudu väidetavasti kõikjal üle maa, kuid mille kasutamine on vabatahtlik (näiteks

ravimikaubandus); teenused, mida pakutakse justkui ettevõtluspääranguteta turul, kuid millele juurdepääs võib olla piirkonniti väga kõrge majandusliku barjääri taga (näiteks elekter ja side).

Mõne teenuse pead võtma, mõne võid võtta ja mõnda ei saa ka parima tahtmise juures kätte muu kui väga raske raha eest. Millistel alustel peab riik esmatähtsaks elanike sundvabastamist prügist, elanike varustamise puhta joogivee ning elektri või sidega jätab aga täiesti tema oma mureks? Mille poolest on elaniku tee pikkus peavalurohuni olulisem kui põhitoiduaineteni, seebi, tikkude ja soolani? Tavaliste maal tegutsevate toidupoodide asutamisele pääranguid ei seata, nende kadumise pärast (kui elanikud on lahkunud) parlamendi sotsiaalkomisjon ei muretse. Või võtame riikliku alkoholipoliitika (ainult piltlikustamiseks). Erinevalt ravimiturust, millele parlamendi arvates on olnud võimalik ja vajalik seada nii geograafilisi kui asustuslikke pääranguid, alkoholiturgu ei piirata. Linnades võib üht apteeki pidada 3000 elaniku kohta, maal ei tohi need olla üksteisele lähemal kui kilomeeter. Mis küll takistaks ligikaudu samu printsiipe ja samuti rahvatervise parema kindlustamise eesmärgil kohaldamast kõrtsidele ja viinapoodidele?

Vastust ei saa põhiseadusest ega koalitsioonilepingust. Ainsaks ja viimastel aastatel mantrana korratavaks põhjenduseks on raha olemasolu või puudumine. Mõistagi on probleemid inimestele kogu riigi territooriumil ühetoolise elukvaliteedi pakkumisel seotud ühiskonna rahaliste võimalustega ning kodanike valmisolekuga rikkust nõrgemate (?) kasuks ümber jaotada. Hajaasustuses või maal ei ela tingimata nõrgemad. Maa ja linna vastandamise asemel soovib riigikohus ka oma apteegiotsuses pigem riigi jaotamist piisava ja ebapiisava nõudlusega piirkondadeks. Karta võib, et kui parlament selle kaelamurdva ülesande kallale asuks, ei sünniks lahendust aastakümnetegi jooksul. Küsimus pole ju ainult eraettevõtete pakutavates, vaid ka avalikes teenustes, mida riigivõim ei kohtle sugugi väiksema ebaloogilisuse ja ebavõrdsusega.

Kui vaadata laiemalt, mida ja miks Eesti riigis turgudel üldse reguleeritakse ning kas see tegevus ka seatud eesmärgi täidab, peab paraku nentima, et süsteemi pole, otsustajate käitumine konkurentsi ja vabaturu kontekstis on üsnagi juhuslik.

Avalike teenuste puhul, mida pakuvad riik ja omavalitsused, on mängu keskmes samuti konkurents ning rahastamisreeglid. Selle segapuntra üldnimetajaks on haldusreform. Viimasest on saanud juba mütolooiline tegelane rahvajuttudes, miski, millega ühtaegu hirmutada nii lapsi kui vanureid, rikkaid ja vaeseid. Ainus, mida kunagi ei juhtu, on see, et haldusreform valitsuse juhtimisel kunagi ka teoks saab.

Avalike teenuste (ja veel hullem, ka kohustuste) väljal konkurentsi õhutamise teeb eriti perversseks see, et kaubeldavaks ja vahetatavaks väärtuseks on sageli rahalise arvestusega ühendatud Eesti kodanikud ise. „Konkurentsivõimeline“ omavalitsus uhkeldab sellega, et on naabrilt elanikud üle lõõnud. Elanike registrisse püütud uus hing aga tähendab riiklike rahastamisreeglite kaudu lisatulu omavalitsuse kassasse. Ja seda, et mingi teise omavalitsuse kassa jääb samavõrra vaesemaks. „Konkurentsivõimeline“ haigla Tallinnas või Tartus veab enda palatitesse ja nugade alla aina enam kaugemate kantide inimesi, mis lõikab järjest vähemaks maakonnalinnade haiglate tulevikuvõimalusi. „Konkurentsivõimeline“ gümnaasium maakonnalinnas tapab väiksemate koolide tuleviku mitmekümne kilomeetri raadiuses. „Konkurentsivõimeline“ muuseum haukab enda bilanssi aina suurema tüki muuseumide üleriigilisest kogukülastajaskonnast, millega annab kultuuriministrile järjekordse võimaluse allkirjastada mõne teise maanurga sõsarasutuse surmaotsus. Ja nii muudkui edasi.

Sirbis on viimastel kuudel olnud piisavalt juttu sellest, kuidas Eesti teaduse uuendatud rahastamise ehk konkurentsi reeglid muudavad seniseid arusaamu ühistevõimuse võimalustest ning elutervest võistlusest teaduse rahvusvahelisel areenil.² Midagi pole tehtud eriti salaja, sest juba valitsuse koalitsioonilepingusse pandi selgelt kirja kava asendada „isikukeskne teaduse rahastamise süsteem konkurentsikesksega“.

Kurva huumori tippteosena märkisid regionaalminister Kiisleri kaardimaja joonistajad Lihula valla tõmbekeskusena

ehk konkurentsivõimelisena tuleviku- plaanile, olles täiesti unustanud, et alles hetk tagasi oli valda politseikonstaablilt otsitud lausa üleriigilise meediakampaania käigus ning kohaliku rahva õigus panga sularahaautomaadile võideti kätte peaaegu et talurahvasõja vormis.

On veel üks eriti püha valdkond, kus vaba konkurentsi piiramine seadusandja jõuliste tahteavaldustega on käinud aastaid. Kokku on see maksu- maksjale tähendanud kasvavaid kulusid ning kehvemat teenust. Jutt on mõistagi poliitilise teenuse pakujatest ehk erakondadest, mis küllap nagu apteegidki vaba konkurentsi tingimustes maalt üldse kaoksid ning just seetõttu kodanike väärtuste eest eriti hoolikalt kaitstud peavad olema.

Kokku koorub jutust välja paradoks riiklikus mõtlemises: põhiseadusliku ettevõtlusvabaduse alusel tegutsevad tulundusasutused võivad soovi korral konkurentsis osaleda, aga neile tekitab otsustajaskond alati rõõmuga ka pehmendavaid konkurentsipääranguid (mis peaaegu iial pole kooskõlas tarbija huvidega), mittetulunduslikud avaliku võimu ja avalike teenuste süsteemi asutused aga peavad konkurentsis osalema elu ja surma peale, päärangute ja soodustuste õigusega. Praktika kinnitab, et sellise konkurentsikäsitlusega pole valitsus(ed) küll ligilähedalegi jõudnud ideaalis soovitud üle maa ühtlast elukvaliteeti tagavale teenuste pakkumise süsteemile. Võimalik, et sellest ideaalist tulekski kahaneva rahvaarvu ning tänapäevaste linnaökonoomiliste teadmiste valguses loobuda. Avalik võim võib välja kuulutada, et elanikele pakutakse teenuseid ainult seal, kus see end majanduslikult ära tasub, ning riigi ülejäanud territooriumist saab põhiseaduslikus mõttes Metsik Lääs, kus igaüks on oma õnne sepp ja toimetuleku eest ainuvastutaja. Kuid isegi nii ekstreemse lahenduse puhul ei pääse riigivõim asustatud territooriumi osas täieliku loendi tegemisest valdkondades, kus konkurents on hea ja kus halb.

2011. aasta valimiste järel kokku pandud valitsusliidu programmis kasutatakse sõna „konkurents“ 25 korral. Oleks hea, kui nüüd ja edaspidi satuks see sõna ainult õigetes kohtadesse ja lausetesse.

1 <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222567395>.

2 Vt eriti Virve Sarapik, Sirbiga teadusväljal. – Sirp 6. XII 2013.

Sirp

Infotelefon 682 9070
Faks 682 9071
Toimetajad 564 50 108
E-post sirp@sirp.ee
Sirp Internetis:
www.sirp.ee

Arhitektuur Veronika Valk 682 9073 veronika@sirp.ee
Esseistika Valle-Sten Maiste 682 9074 valle@sirp.ee
Kirjandus Doris Kareva 682 9074 doris@sirp.ee
Kunst Reet Varblane 682 9073 reet@sirp.ee
Muusika Tiina Mattisen 682 9073 tiina@sirp.ee
Teadus Marek Strandberg 682 9076 marek@sirp.ee
Teater Tambet Kaugema 682 9078 tambet@sirp.ee

Keeletoimetaja Aili Künstler 682 9075 aili@sirp.ee
Keeletoimetaja Ellen Arnover
Korrektor Tiina Kivikas 682 9075 tiinak@sirp.ee
Kujundaja Piia Ruber 682 9077 piia@sirp.ee
Tegevtoimetaja, reklaam, uudised Lea Larin 682 9070 lea@sirp.ee
Makett Kristjan Mändmaa, Piia Ruber

Toimetuse aadress ja postiaadress,
10146 Tallinn, Voorimehe 9
Väljaandja Sihtasutus Kultuurileht,
10146 Tallinn, Voorimehe 9

Trükk AS Printall, Peterburi 64a.

Kui Sirp ei jõua postkasti õigeaegselt, siis palume helistada tel 617 7717. Honorari makstakse iga kuu II ja IV neljapäeval. Honorariprobleemide korral võtta ühendust e-posti aadressil katrin@kl.ee või tel 683 3105.

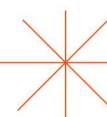
Vaimuelu

*mismoodi on su vaimu seis?
ei seisa nigu.
kas tõstab pead ta ükskord meis
kui väike tigu?*

*kas tõuseb ta kui päikene
kui lõpeb öö
ja olles suur või väikene
teeb vaimse töö?*

*Või läheb mustaks mure läbi
Nii et on tuhat aastat häbi*

Juhan Viiding, 1980

Mismoodi on su vaimu seis?

Päivi Palts

Marju Kõivupuu, folklorist

Vaim on jätkuvalt virge ja uudishimulik, tööjärg vaimustavalt pikk. Oli ütlemata vaimne kulgeda lõppev aasta pärandiradadel ning saada kinnitust, et pärandi- ja paigavaimu kohtab meis kõigis ja kõikjal ning ta kõnetab meid nii ühiseesti- kui piirkondlikes keeltes. Tõsi – vajab teine nii mõnigi kord välist virgutust ja riigi toetust; samuti meie kõigi mõistmist, et maailm saab püsida vaid keelelisel ja kultuurilisel mitmekesisusel. Vaim sai puhtaks küüritud ja terveks viheldud Vana Võromaa suitsusaunas, suitsusaun aga UNESCO vaimse pärandi esindusnimekirja kandidaatide hulka arvatud.

Erakogu

Margit Langemets,

EKI sõnaraamatute peatoimetaja
Seisab ja ei seisa ka. Seisab, kui on õnn kogada nälga eesti keele, *resp.* sõnaraamatute järele – viimati juhtus see 2012. aastal etümoloogiasõnaraamatu ilmumise aegu. Loodetavasti läheb niisama äsjase uue õigekeelsussõnaraamatu, samuti kevadeks küpseva keeõppijatele mõeldud põhisõnavara

sõnastikuga. Ei seisa, kui kild killu haaval ise loovutame oma keele, olgu siis hea elu, suuremat raha toova ingliskeelse õppekava, „õiglase“ teadushindamise vm praktilise hüve nimel. Ei seisa, kui vaimu ja võimu vaheruumi lämmatab üha enam ametnikke ja pabereid. Seisab, kui vahel leian end senitundmata rajalt, mis pärast esimest kohmetust kingib, mille üle imestada.

Erakogu

Donald Tomberg, filmikriitik

Täna küsimast. Parimatel hetkedel näitavad end lugupidavalt mõttemaastikud, sellistel kenadel tundidel on meeldiv ja ühtlasi põhjendatud käia näiteks filosoofiaga jalutamas pärnapuude alleel. Eriti meeldiv, et filosoofiaga saab ka vaielda. Filosoofia on üldiselt meeldiv vaidluspartner. Ent laenakem siinkohal väljend Ostap Benderilt, ka žanri kriis ei ole tundmatu. Kuidagi nii see amplituudi suhtes käib ja enamasti on ikka tavapärane toimetamine. Üldiselt tundub, et mida vanemaks, seda vähem pretensiooni, sealhulgas ka, et end tõestada, aga oluline on laias laastus ikka seesama (kui see on vananemine, siis palju õnne). Lehekülgi kasvatab uus raamat Kazimirist ja Vladimirst, ka üks stsenaarium, lugu unistavast detektiivist on käsil, esialgu küll suunaga sahtlisse.

Filmivaldkonna poolelt aga tundub, et just sedasama küsimust on sel aastal, nagu kogemata, aga ikka ühtelangevalt vaagitud. „Kertu“ – kogukonna ja üksiku suhe, hirmud ja allutatus, vabaduse võimalikkus. „Ballaadi ...“ – peategelane ja tema sõbrad on siin ühtlasi nagu riik

riigis, ja küsimus, kuidas ja kas on vabadus võimalik, on isiklik (elu)küsimus, mis tuleb vastata. „Elavad pildid“ – mis jääb, mille me jätame alles ajaloos(t)? „Mandariinid“ – külameeste oma tööde ja eestlase au. „Kohtumõistja“ – inimene kui kohtumõistja. See, kes on olulise kaotanud, hakkab absoluudiks. Või siis minu konkurentsitu lemmik dokkide seas – „Õlimäe öied“.

Kõiki filme ju ei jõuagi nimetada, aga võimalik, et teemad on kuidagi õhus. Ja muide, kui „Kohtumõistja“ välja jätta, siis nimetatute puhul kordub ka see motiiv: filmilugu on puhastatud tehnilistest vidinatest ja sellisele puhastamisele kehtib justkui eri argumentatsioon. „Kohtumõistja“ jällegi näitab neid vidinaid just teema läbi antiteetilises suhtes. Kui nüüd banaalselt üldistada, siis käiks sotsiaalne tellimus nagu ühel suunal, mu enda vaimuseis tahab aga enda juurde jääda ja oma teed leida, käia. Ehk on see intuitiivselt või juhuslikult samalaadne hoiak? Ei tea, aga huvitav ikkagi. Noh, aga äkki üldistan liiga hoogsalt.

Tairo Lutter / Õhtuleht / Scanpix

Tarmo Soomere, akadeemik ja merefüüsik

Vaimu on sel aastal teritanud väljakutsed nii teaduses kui ka teaduse finantseerimise süsteemis. Esimesed on igati korda läinud, isegi natuke paremini, kui oleks osanud uskuda. Eesti mereteadus on kasvanud tegijaks – mitte enam ainult Läänemere-nimelise lombikese tagasihoidliku tiigikeskkonna rohelis-parasvöötlemises Maakonnas, vaid ennast järjest julgemalt näidates ja maailmaookeani (uurijate ja kasutajate)

jaoks sobivaid lahendusi pakkudes. Küll natuke naljakas, aga järgmise seitsaastaku Horisont 2020 programmis peetakse mereteadust ühena vähestest teadusharudest võtmevaldkonnaks ühiskonna ees seisvate globaalsetele väljakutsetele vastamisel.

Teised, rahajagamise ja -saamise väljakutsed nimelt, on jätkuvalt pakkunud teravaid elamusi, aga veel rohkem ootamatuid lahendusi, harvanähtavat volatiilsust ja rikkalikku toitu vandenõuteooriatele. Vaimu hakkab tasapisi nüristama moodne seisukoht, et riikliku teadusraha taotlejatele enam ei öelda, mida nad valesti ja mida õigesti on teinud. Kindlasti õige ametnikeotsustajate kaitse meetmena, tähendab see inimkatseid sadade asjalike teadlastega, kelle haridusse-ettevalmistusse on investeeritud massiivselt meie kõigi ühiseid vahendeid, nii raha kui ka õppejõudude-juhendajate-mentorite närvirakke. Vaimu toidab siin lootus, et ka juhuslikult toimivas maailmas käivitub vahel iseorganiseerumine, et siis selle kaudu ehk sünnivad säravad tegijad ja ilmuvad suurepärased ideed. Vaimuindu jahutab natuke kogemus, et sellised tegijad ja nende sädelevad ideed tulevad tavaliselt sealt, kus neid süstemaatiliselt ja stabiilses keskkonnas treenitakse ja suurtele tegudele innustatakse.

Vikipeedia

Ene-Margit Tiit, Tartu ülikooli professor

Vaim on virge, selg on sirge. Nagu ütles uus kultuuriminister – ma ei virise kunagi. Proua ministrit tasub eeskujuks võtta – virisemine maailma ei paranda, rikub vaid enese ja teiste tuju.

Rein Raud ja Mikko Lagerspetz EHI rebaste ristimisel 90. aastate esimesel poolel.

EHI

Kultuuriline imperatiiv

Sõnavõtt TLÜ Eesti humanitaarinstituudi 25. aastapäeva konverentsil

REIN RAUD

Algatuseks tuleb tõdeda, et probleemid, millega Eesti humanitaaria praegusel ajal maadleb, ei ole kuidagi Eesti-spetsiifilised, vaid osa üleilmsest protsessist, mille taga seisavad objektiivsed ja mitte tingimata ebameeldiva iseloomuga põhjused. Pikenev keskmine eluiga ja laste suremuse vähenemine on kasvatanud maailma elanikkonda. Koloniaalsüsteemi lagunemine ja vähe- muste vabanemine on loonud võimaluse intellektuaalses protsessis osaleda ka paljudele sellistele gruppidele, kes varem olid sellest välja arvatud. Tehnoloogia võidukäik on muutnud infovoogude liikumise kiiremaks ja juurdepääsu neile lihtsamaks, ühtlasi aga teinud maailma palju keerulisemaks ja pannud selle sõltuma suurest hulgast üksteisest eristunud ekspertteadmistest, milleta ühiskonna ja üksikisiku normaalne toimimine ei ole enam võimalik. See kõik on omakorda tekitanud vajaduse teistsuguse hariduse ja teaduse järele ning muutnud teadmiste rolli avaliku sfääri toimimises. Näiteks seeläbi, et poliitilistel otsustajatel on tänapäeva maailmas põhimõtteliselt võimatu iseseisvalt teha informeeritud ja läbimõeldud otsuseid, kuna nad peavad toetuma põhjalike analüüside nappidele kokkuvõtetele ega saa

olla iga valdkonna tagamaaga detailideni kursis. Pidevalt muutuvus töökeskkonnas edukaks toimetulekuks vajalikke oskusi ei saa enam gümnaasiumist ning ülikoolid on pidanud hakkama pakuma uut tüüpi haridust järjest suuremale hulgale inimestele. Ühtlasi on nad informatsiooni ülekülluse ja kroonilise ajapuuduse tõttu sunnitud jätma õppekavadest välja enam-vähem kõik, millel ei näi olevat otsest praktilist rakendust. Üliõpilased omakorda suhtuvad kõrgharidusse tihti samuti kui ametiõppesse, intellektuaalsest uudishimust ajendatud õpingud pole enam reegel, vaid erand ja algavad üldsegi alles magistri- või doktoriõppes. Kui sealgi.

See kõik on üldiselt teada ning pole midagi Eestile ainuomast. Küll aga peaksid Eestile ainuomased olema lahendused, kuidas neid probleeme ohjeldada. Matkida neis oludes maailmakeelsete suurriikide strateegiaid võib olla küll väga mugav, kuna see ei nõua iseseisvat analüüsi ega planeerimist, kuid mitte tingimata sihipärane. Eestikeelse ühiskonna ja kultuurikeskkonna eksisteerimine on iseenesest vastuolus nende strateegiate baaseeldustega, näiteks oletusega, et majanduslik efektiivsus on igasuguse ühistegevuse otstarbekuse hindamisel peamine või vähemalt oluline kriteerium. Oletades aga, et

eestikeelse jätkusuutliku ühiskonna säilitamine on üks meie riigi ülesannetest, oleme juba asetanud oma tegevuse mõttelisse ruumi, mis toimib teistel alustel. Me ei saa rakendada oma kodus oludes strateegiaid, mis on mõeldud näiteks USA või Suurbritannia otsustajatele meelepäraste sihtide saavutamiseks, sest erinevad on nii lähtekohad, võimalused kui ka sihid ise, näiteks ingliskeelse kultuurikeskkonna säilitamise nimel ei ole vaja kellelgi neist oma valikuid korrigeerida.

Tahaksingi järgnevalt pisut teoreetiseerida mõttekujundi üle, mida nimeaksin parema termini puudumisel kultuuriliseks imperatiiviks. Ütlen igaks juhuks kohe ära, et tegemist ei ole minu positiivse programmiga, sest nagu iga muugi põhimõte võiks ka see äärmuslikul viisil elluviiduna muutuda rõhuvaks ning luua ebavõrdsust ehk siis sellest võiks saada algse sisu vastand. Olen aga ka arvamisel, et kultuurilise imperatiivi täielik puudumine mõjub elukeskkonna kvaliteedile veelgi laastavamalt. Kultuuriline imperatiiv, nagu ma seda mõistan, on suure tõenäosusega inimsõbraliku ja jätkusuutliku ühiselukeskkonna üks baasväärtus, ehkki mitte tingimata selle nurgakivi või selgroog.

Kuid alustagem siiski mõistest endast.

Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut (EHI)

EHI oli Eesti esimene sõltumatu õppeasutus, mis andis läänelikku kõrgemat haridust ja lõi nõukogude võimu tingimustes pretseedenditu vaba intellektuaalse keskkonna. EHI ametlik asutamiskoosolek peeti pärast pooleaastast akadeemilist ja juriidilist ettevalmistustööd 12. novembril 1988. aastal. Sooviti pakkuda alternatiivi tollal veel rangelt ideologiseeritud humanitaaralasele kõrgharidusele, luua väljund Tallinnas tegutsevatele humanitaarteadlastele ning tuua Eesti kõrgharidusse vaba maailma akadeemilist kultuuri. EHI esimesse kolleegiumi kuulusid Külle Arjakas, Toomas Haug, Lembit Peterson, Ülar Ploom, Rein Raud, Paul-Eerik Rummo ja Mart Susi. Instituudi rajamisest võttis osa ka Einar Laigna. Praegu on EHI direktoriks Hannes Palang.

Tähistan terminiga kultuuriline imperatiiv olusid, kus (1) humanitaarsel teadmisel ja kunstilisel loomingul ei ole vaja oma olemasolu teiste diskursuste abiga põhjendada, (2) mõningast osadust neis peetakse oluliseks iga inimese jaoks tegevusalast sõltumata ja sellise osaduse täielikku puudumist vastavalt nõrkuseks või veaks ning (3) olukorras, kus mõnel inimesel on raskusi mõne kultuuriteksti mõistmisega, peab ta seda vaikumisi iseenda, mitte aga teksti

puudujäägiks. Sellisel juhul võib ta kas üritada ise tõsta oma kultuurilist pädevust, et edaspidi sellistest tekstidest aru saada, või siis loobuda tõdemusega, et need pole tema jaoks, kuid ilma nende tekstide võimalikku väärtust kui niisugust küsitavaks pidamata.

Lihtne on näha, et pea kõigil muudel kõrget kvalifikatsiooni nõudvatel elualadel saavad inimesed tegutseda just sellistel tingimustel. Meedikud ei pea põhjendama haiguste ravi majanduse vajadustega, juristid eeldavad, et inimesed teavad üldiselt üht-teist seadustest, ning kui keegi biokeemiku loengust aru ei saa, siis ei ole see biokeemiku süü. Loomulikult võime me panna arstidele vägagi pahaks nende eksimusi ning kurta advokaatide osava kavaluse üle, kuid need suhtumised ei laiene nende tegevusvaldkondadele. Revolutsioonilised paradigmapuhetused on mõistagi võimalikud igal elualal, kuid tsiviliseeritud ajaloos pole veel ette tulnud olukorda, kus oleks pikemalt proovitud elu üldse ilma meditsiini või seadusandluseta. Kuid humanitaarne teadmine ja kunstiline looming kultuurilise imperatiivi puudumisel sellisele kriitikale immuunsed ei ole, nii leidub poliitiliste otsustajategi hulgas inimesi, kelle meelest ühiskond saaks suurepäraselt hakkama ka ilma tindisolikjate ja purkisitujateta.

Aga võib-olla ongi nii? Ajalooliselt teame ju mitmesuguseid tegevusvaldkondi, mis on kunagi olnud inimestele keskse tähendusega, aga modernses ühiskonnas kas muutunud praktiseerijate erasjaks – nagu religioonid – või hoopis marginaliseerunud, kui mitte kadunud, nagu näiteks ennustamine ja maagia. Võib-olla on katsed rõhutada humanitaarse teadmise ja loomingulise eneseväljenduse olulisust lihtsalt varjatud võimupretensioon, mille tagant aimub nostalgia kaotatud privileegide järele, nagu mitmed kriitikud seda ka siin Eestis on väitnud? On tõsi, et kultuurilist imperatiivi on tõepoolest ka poliitiliselt ära kasutatud: kas viimaks ellu elitistlike programme, mille abiga sisendatakse vähem haritud inimestele, et nad peavad teadma oma kohta, või siis selleks, et luua kunstlikke kogukondi, mille ühine identiteet peaks justkui üles kaaluma huvigruppide-vahelised pinged ja *status quo* taha varjatud sümboolse vägivalla. Sellisest vaatepunktist võib näha kultuurilise imperatiivi taandumist peaaegu et osana vabanemisprotsessist, mis annab hääle ja eneseväärikuse varem allasurutud gruppidele, sealhulgas mitte vähemustele, vaid suurele enamusele, kelle kultuurilisi harjumusi eliit on põlastanud.

Pandagu siiski tähele, et ülal määratletud kultuuriline imperatiiv ei põhine olemuslikult kaanonil ehk kõigile kogukonna liikmetele tundmiseks kohustuslike, positiivselt märgistatud tekstide kogumil ega survesta kellegi maitse-eelistusi. Kultuuriline imperatiiv

ei eelda mingil juhul mõtte konservatiivsust, näiteks soovimatust käsitleda vanu tekste uute meetoditega või leida klassikalisest teosest uusi ja radikaalseid tõlgendusi, kui need on sisuliselt põhjendatud. Samuti ei ürita see mahendada võimalikke vastuolusid kultuuri väljal ega alla suruda vaidlusi ja väitlusi. Küll aga seab kultuuriline imperatiiv teatavad piirid argumentatsioonile, mida kultuuri ja teadmise hindamisel võib kasutada: näiteks ei saa tema tingimustes tekstide väärtust asetada sõltuvusse nende kommertsedust või tarbijasõbralikkusest. Seega: kui kultuuriline imperatiiv on seatud rõhuva poliitilise agenda teenistusse, siis on ta kaaperdatud. Täiesti võimalik, et osa oma ülalhoidjate nõusolekul ja kaasabil, kuid sellegipoolest nende kaugemate kollektiivsete eesmärkide vastaselt. See situatsioon on tänapäeva Eestis siiski täiesti hüpoteetiline, sest vastavatel programmidel lihtsalt ei oleks pikemaajalist ja piisavalt laia kõlapinda. Tõenäolisem on vastupidine: et jällegi osa humanitaaride ja loovinimeste toel või vähemalt vaikival nõusolekul marginaliseeritakse meie tegevusvaldkond. Ajalugu ja kultuuriajalugu võidakse näiteks üritada sundida toimima võimu instrumendina, ehkki ka võimule on sellise arengu pikema perspektiivi tagajärjed ühemõtteliselt kahjulikud.

Järgnevalt tahaksin esitada mõningaid argumente toetama väidet, et kultuurilise imperatiivi kadu või nõrgenemine ei ole ühiskonna kui terviku huvides.

Kõigepealt täheldagem, et inimene on loomu poolest reflekteeriv olend. Meie otsused ja valikud ei kujune instinktide toimele, vaid nii mõistuslikke kui emotsionaalseid elemente sisaldavate arutluste tulemusel. Need arutlused tuleb igaühel teatud mahus kaasa või läbi teha. See omakorda teeb võimalikuks nii teadmiste edasiandmise kui ka nende korrigeerimise, sest uued põlvkonnad ei omanda vanematelt pärit puhtmehaaniliselt, vaid mõtestavad selle enda jaoks uuesti. Märkigem ühtlasi, et see mõtestamine ei ole ainult eesmärgi saavutamiseks vajalik protsess, vaid suuresti ise eesmärk. Ehkki tänapäeva koolimatemaatika aeg-ajalt selle põhimõtte vastu eksib, ei ole ka näiteks teoreemide tõestamise oskus vajalik vaid selleks, et kindlalt veenduda nende paikapidavuses. Tõestamise käigus treenib õppiv mõistus endale hoopis edasiseks tegutsemiseks vajalikke oskusi. Nii on ka sotsiaalsete, ajalooliste ja psühholoogiliste protsesside mõistmisega. Inimesest kasvab täisväärtuslik ühiskondlik olend just nimelt seeläbi, et ta kujundab ise ja võimalikult vabalt

välja oma suhtumise maailma, kaasini-mestesse ja ka endasse. Need on asjad, mida ei ole võimalik talle anda ega peale suruda. Need on inimese vaimsed osad, mis peavad kasvama temaga koos.

Siit omakorda järeldeb kaks olulist asja. Esiteks, võime öelda, et inimene on eneseteostuseks seda vabam, mida kvaliteetsem on tema kujunemiskeskond, ja see tähendab ka tasemel humanitaarsete diskursuste kättesaadavust. Kui näiteks võimalus saada osa informeeritud ja ratsionaalsetest aruteludest – kas või lähiajaloo teemadel – millegipärast kaob, siis ei haihtu selle tulemusel sugugi automaatselt õhku inimeste huvi nende teemade vastu. Ainult et ratsionaalse ja teaduslikul lähenemisel põhineva diskussiooni asendavad sel juhul vandenõuteooriad, ideoloogiliselt motiveeritud vihaprojektid ja utopistlikud müüdid. See pööre toimub sarnase loogika alusel nagu siis, kui kvaliteetne meditsiin pole kättesaadav, pöörduvad haiged posijate poole, mitte ei loobu oma ravimisest üleüldse, ehkki see oleks kohati isegi ohutum.

Teiseks, kui inimestele jääb vähem võimalust oma maailmapildi kujunemises kaasa mõelda, siis ei ole põhjust eeldada neilt ka erilist innovaatilisust muis asjus. Töösipelgalikkust on võimalik kultiveerida, kuid koos kõigi sellest tulenevate asjaoludega. Ühiskond, mis oma olukorra üle ei arutle ning loeb kõik suured küsimused juba lahendatuks, on väga tõenäoliselt kaldu totalitaarse mõtteviisi poole. Kuigi Eestis leidub ka poliitikute seas mitmeid selliseid, kelle meelest see polekski halvim võimalik areng, tuleb siiski tõdeda, et silmaklappidega innovaatik on ikkagi muinasjututegelane. Ebastandardsed ideed sünnivad erinevate mõtteviiside kokkupuuteis, piirimaadel, kus mingi teadmine ei ole kunagi lõplikult valmis.

Siit omakorda tuleneb veel üks asjaolu, mida kinnitab jõuliselt kurb rahvastikustatistika. Eesti ei ole oma elanike silmis praegu väga atraktiivne elukeskkond. Kahtlemata on suur osa lahkujaist läinud võõrsile parema sisetuleku otsinguil, kuid mitte ainult. Kui piirata võimalusi õpinguteks või teadusuuringuteks teatavates valdkondades, siis neist huvitatud noored mitte ei otsusta ümber „õigete“ alade kasuks, vaid lähevad omandama soovitud haridust mujale ja suure tõenäosusega jäävadki sinna. See omakorda murendab ühiskonda seestpoolt. On muidugi arusaadav, et otsustajate seisukohast on lihtsam juhtida paranoilistes hirmudes vaevlevat ja naiivseid lubadusi uskuvat, huvigruppide dialoogiks ja oma olukorra analüüsiks võimetut rahvahulka kui laia arvamuste spektriga ja ratsionaalseks

aruteluks valmis kodanikkonda. Seejuures ei ole sellise rahvahulgaga isegi teoreetiliselt võimalik liikuda eesmärkide poole, mida loosungite tasandil deklareeritakse. Aga võib-olla see polegi tegelikult kavas.

Poliitilise vabanemise ja üldise globaliseerumisega kaasneval murrangul on veel üks oluline joon, mida kultuurilise imperatiivi nõrgenemine suuresti toetab. Noore põlvkonna eestlaste hariduslik kujunemine toimub praeguse ni justkui vaikival eeldusel, et Eesti ajalugu ja kultuuripärand on neile automaatselt olulised – et Marie Under ja Eduard Viiralt kõnetavad neid lihtsalt seetõttu, et neil on geograafiliselt sarnased juured. See pole ammu enam nii. Iseseisvas Eestis sündinud sugupõlvded teevad inglise keeles kirjutades tihti vähem vigu kui eesti keeles. Rahvuskultuuri alustekstid konkureerivad juba aastaid vabaturul ja, mis seal salata, mitte just väga edukalt. Osaliselt muide ka seetõttu, et nende vahendamise stiil on konservatiivne ja ammu vananenud. Seda jälle põhjusel, et uuem humanitaarne teadmine ei ole tegelikult kultuurikeskkonna elushoidmisse kaasatud, ehkki ilma ei pea see keskkond ka väga hästi vastu. Üldse ei saa muide öelda, et seda tööd ei tehtaks. Tehakse küll – ja pealegi väga kõrgel tasemel, kuid peaasjalikult missioonitundest.

Kuidas kõike siin öeldut nüüd kokku võtta? Ma ei taha väita, et meil poleks üldse põhjust rääkida efektiivsusest või teadustöö tulemusi mõõta. Olen ka kaugel sellest, et pidada kultuurilist imperatiivi põhiliseks ühiskonna organiseerimise alustalaks. Kunagi olen naljaga pooleks ka osutanud, et kui Eestis reaalteaduste mõõtmiseks kasutada humanitaaria kriteeriume, näiteks lugeda ainult monograafiaid ja arvestada autorite kollektiivi tööde puhul igaühe panuseks ainult vastav mürdosa, näeksid hoopis reaalteaduste tulemused väga tagasihoidlikud välja. Mida ma aga küll arvan, on see, et kultuurilise imperatiivi jätkuv nõrgenemine või kadu muudab jätkusuutmatuks nii Eesti ühiskonna kui riigi. Meie kultuurikeskkonna säilitamine ei ole vaid efektiivsusel põhinevas süsteemis üldse mõistlik. Pelgale tehnoloogilisele innovatsioonile ehitatud edustsenaarium ei leia tegelikuses toetust: eesti teadlased, kes on ka tegelikult mingi läbimurde saavutanud, teevad selle tooteks ja rahaks harilikult välismaal ning Eestist lähtunud innovaatilised ettevõtted lahkuvad rahvusvahelisteks *brand*-ideks kasvanuina samuti kodumaalt, edaspidi pigem varjates, mitte rõhutades oma seost Eestiga. Nii tuleb välja, et anname USA-le ja Suurbritanniale pidevalt tagastamatut arenguabi. Selleks, et sama suhtumine ei leviks ka üksikisikutele, peab Eesti olema olemas kui täisväärtuslik kultuurikeskkond, millest inimene ilma jääda ei tahaks. On väga kahju, et see pole isenesestmõistetav.

Meedikud ei pea põhjendama haiguste ravi majanduse vajadustega ning kui keegi biokeemiku loengust aru ei saa, siis ei ole see biokeemiku süü.

Estlish ja no-language

Mõte on see, mis võiks möllata, kuid selle asemel *ai duu saients, duu juu duu saients tuu?*

TIINA KIRSS

Oma kõige esimese loengu Eestis pidasin Eesti humanitaarinstituudis, mis oli tol ajal vaid pisut üle aasta vana. Oli sula ja päikeseline 1990. aasta veebruar. Olin tulnud Eestisse Foucault' kursust lugema. Oli ülimalt põnev pakkuda seminarikursust üliõpilastele, kes olid nii ehedalt ning sügavalt õppimisele pühendunud. Sellele, mis ümberringi toimus: maailm müris ja rebenes jalge all – ja laulis. See oli tohutult põnevam kui õpetada kirjandusteooriat bakalaureuseüliõpilastele Michigani ülikoolis, kus olin äsja alustanud oma doktoritöö kirjutamist võrdlevast kirjandusteadusest. Pidasin toona oma EHI loenguid mitmel pool Tallinnas. Mäletan üht pikka õhtust seminari Pireta olümpia-keskuse lähedal ning üht pärastlõunat Eesti Kirjanike Liidu musta laega saalis. Olin tulnud Eestisse, et õpetada eesti keeles, lihvida oma akadeemilist eesti keelt, anda oma eriala edasi oma emakeeles.

Sel sügissemestril, 24 aastat hiljem, õpetan ma EHI kultuuriteooria professorina kultuuriteooriat ainult inglise keeles. Mul pole sel õppeaastal ette nähtud ühtki eestikeelset kursust. Teisel akadeemilisel rindejoonel – uurimistöös – kuulen pidevaid manitsusi, et mu teaduslikel – scientific, humanitaarias oleks sõna „skolaarne” palju etem – artiklitel, on rohkem akadeemilist kaalu ja väärtust, kui kirjutan need inglise keeles.

Humanitaarse Eesti tulevik on ingliskeelne. Siinse regiooni kultuuriloos pole see sugugi pretseedenditu olukord: sajandeid, kuni hiljutise ajani välja, on teaduse keeleks ja siin akadeemilise suhtlemise keeleks olnud saksa ja/või vene keel. Eesti keel oli matsidele. Kuid seekord pole võõrkeelestumine pealesurutud, vaid vabatahtlik valik, olgugi, et rahvusvahelistumise ja tulemuslikkuse nimel. See on intentsioon, mitte kõrvalekalle. Viibutatakse võluvitsa, mille otsas on kustutuskumm. Kõrghariduses seisneb ingliskeelestumine

silmakirjalikkuses (oh, ega keel ju ei loe, loeb sisu ja kvaliteet, aga ... noh, olgem ausad, inglise keel loeb ikka rohkem, siis saavad kõik aru, doktoriõppe kodulehe ingliskeelsetes (keeleliselt täiesti toimetamata) õppekavades, millega tahetakse küll välisüliõpilasi tasulisse kraadiõppesse värvata, kuid mille pärast on lihtsalt piinlik. Selle peale, et tõlkida korralikult artikleid, et need välismaistes väljaannetes avaldamiseks saata, kehitatakse õlgu – niisuguseks luksuseks pole meil raha. Kõlbab niisamagi (lätlaste oskavad veel halvemini inglise keelt).

Tundub, et see on akadeemilise sotsiaaldarvinismi jäme vorm (ehk ebasii-vas ettepanek Swifti mõttes). Humanitaaria sõnavaral, katusel, mis ehitati 1930. aastatel sihipäraselt ja meelega tugevamaks, ning mida aastakümneid hooldati ning toestati, vaatamata režiimile, lastakse nüüd laguneda. Selle maanurga ilmastiku juures ei ole hea mõte hoone katuseta jätta. Ülikooli õppejõuna on mulle antud ülesanne olla oma loengutes üksikeelne (inglise) ning seminarides sünkroontõlk. (Muide, sünkroontõlge on kunst ja tulus amet, humanitaarainete õpetamine tänapäeva Eesti ülikoolides seda ei ole). Olen terve oma elu valmistanud tõlketööks, mitte küll sünkroontõlgiks õppinud, vaid saatuse ja juhuse tahtel, oma päritolu

ja perekonna asukoha tõttu maailma-kaardil. Saan päris hästi hakkama, kui raputan ühest käisest inglise, teisest eesti keelt. Päris kena eelis, aga olen kurb selle keele pärast (Estlish ja no-language), milles mu üliõpilased kirjutavad. Mind teeb kurvaks see, mis on tõlkes kaduma läinud.*

Ma ei unustanud end rääkima inglise keelt, rääkima eesti humanitaariast inglise keeles. Rääkisin eesti humanitaaria olevikust. Tulevikust tuleks sünnipäeval rääkida visionaarselt ehk siis vähemalt lootusrikkalt. Kuid otsekohesus annab rohkem lootust kui administratiivsed jänesehaagid õppekavade, suundade ja programmide „jätkusuutlikkuse” nimel. Arvan, et keelsuse ja kultuuritõlke küsimus on Eesti humanitaarse tuleviku seisukohalt võtmeline. Kui humanitaaralade doktorante julgustatakse valima Estlish'i oma emakeele asemel, siis valetame endile, isegi kui olemas on mitmesuunaline ja mitmetuuleline „akadeemiline mobiilsus” Eesti uuest sisse ja välja. Selle valiku tagajärg on, et ühe akadeemilise põlvkonna vältel (5 aastat, kui anname nominaalajale ühe aasta armuajana lisaks) katus laguneb, s.t oleme efektiivsuse ja „teadusliku kvaliteedi” nimel selle nimme ära lõhkunud. Nõtket, stiilset, väljendusrohket, täpset

Rein Raud, Krista Kodres, Mart Kalm, Tiina Kirss ja Marju Lauristin EHI juubelikonverentsil.

Liina Luhats

Eesti humanitaarne tulevik

REBEKKA LOTMAN

EHI 25. sünnipäevaüritusi kavandades tekkis arusaam, et praegu, mil kanda kinnitab seisukoht, et humanitaaria on parimal juhul luksus, halvimal tarbetu ning isegi ühiskonnale kahjulik raha-raiskamine on aeg tõsisemaks aruteluks teemal „Eesti humanitaarne tulevik”. Novembris toimunud teemakohast konverentsi juhatas Marek Tamm.

Jaak Ross, üks humanitaaria esindajaid Eesti Teadusagentuuri hindamismõukogus võrdles avaettekandes humanitaarteaduste praegust rahalist olukorda 1998. aasta omaga, mil teadusreformi käigus anti sihtfinantseeritavate

teemade raha vastloodud Teaduskompetentsi Nõukogu kätte. Toona olid sihtfinantseerimiste eraldised 118 miljonit Eesti krooni ehk 7,5 miljonit eurot, 2014. aasta riigieelarve projektis on sihtfinantseeringute, institutsionaalsete uurimistoetuste ja taristuraha eraldised 30 miljonit eurot ehk neli korda rohkem. Võrdluseks tõi Ross, et keskmine palk on kasvanud napilt alla nelja korra. Mis puutub raha jagunemisse nelja suure valdkonna vahel (tehnik- ja täppisteadused, geo- ja bioteadused, terviseteadused, humanitaar- ja sotsiaalteadused), siis humanitaariale on läinud 16 protsenti.

Ühe miinusena märkis Ross institutsionaalsete uurimistoetuste (IUT)

kuueaastast tsüklit. „Jakob Hurt omal ajal pani aluse sarjale Vana Kannel, mille idee oli koondada iga kihelkonna rahvalaulud eraldi köitesse. Eestis on umbes sada kihelkonda ja Vana Kannel on praeguseks ilmunud umbes kümme köidet, mis tähendab, et projekt kestab eeldatavasti tuhat aastat,” seletas Ross. „See tuhat aastat on halvasti ühildatav kuueaastase tsükliga, mille poole liigub IUTde süsteem. Inimesed, kes koostavad Vana Kandle köiteid, peavad igaks kuueks aastaks välja mõtlema mingi konksu, mille taha seda projekti haakida.”

Samas humanitaarteaduses osalevate inimeste arv on aruande „Eesti kui äriparadiis” järgi kasvanud tervelt 49 protsenti, märkis **Urmas Sutrop**, seega jaguneb inflatsiooniga korrelatsioonis summa tunduvalt suurema rahvahulga vahel. Eesti suurusel riigil ei ole võimalik moodustada humanitaarseid

uurimisgruppe, kus on juht ja viis post-doktorikraadiga põhitäitjat, kes kõik uurivad ühte ahtakest teemat. „Me ei saa mängida kaasa mängureeglitega, mille kohaselt meil peavad olema täismahulised teemad humanitaarias. Mudel, et meil peaksid olema IUTd suurtele gruppidele, on Eestile hävitav. Pigem vajavad humanitaarid palju personaalseid uurimistoetusi,” toonitas Sutrop.

Anne Lill pöördus riigi ja inimese üle mõtiskledes Aristotelese „Poliitika” poole. „Aristoteles küsib, mis teeb teatud paikkonnas elavast kogumist riigi. Kas need on majanduslikud tingimused või sõjaline võimsus? Kui võtta need kriteeriumid, siis oleks tegu kas majandusühenduse või sõjalise liiduga, aga peamine, mis kujundab riigi, on seal elavad kodanikud. Eeskujulik on riik siis, kui selle riigikorralduses osalevad kodanikud on eeskujulikud.” Emeriitprofessor leidis, et just humanitaarial ja humanitaarharidusel on peamine osa selles, et kodanikke võiks nimetada eeskujulikeks, sest teised teadusalad inimese ja inimese vaimusega sel moel ei tegele. „Humanitaaria loob tervikliku mõtte ja just selle inimnäolise ühiskonna, kus ilmselt kõik tahaksid elada,” rääkis Lill. „Praegu võib tihti tunda, et humanitaarid surutakse üha sagedamini õuenarri staatusse. Nende peale vaadatakse paremal juhul heatahtliku pilguga ja kui otsustatakse n-ö tõsisest asju, siis humanitaaril seal palju kaasa rääkida ei ole.” **Krista Kodres** tõi välja Wilhelm Dilthey saja aasta taguse eristuse: kui

ning loomingulist eesti keelt ei kujun- data komisjonides, vaid seminarides ning mujal „metsikutes vestlustes”, milleks akadeemilises tehases aega ei ole. ETIS müttab ja kruvid keeravad. Mõte on see, mis võiks möllata, kuid selle asemel *ai duu saients, duu juu duu saients tuu?*

Akadeemiline eesti keel on iseseisev väärtus, mille olemasolu toetab teoreetiliselt Eesti põhiseadus. Kuid ainult teoreetiliselt, sest tegelikult selles asjas pigem vingerdatakse, pakutakse doktoriõppes näiliselt kahte õppekeelt. Tegelikult ei ole selleks inimesi: üks õppejõud kannab siiski välja ainult ühe- kordse koormuse. Napib eestimaiseid õppejõude, kes pakuvad inglise keeles sama kvaliteetset õpet kui eesti keeles. Õppetöö hälbivaid dimensioone on Olaf Mertelsmann hiljuti loetlenud, öeldes, kirjalikult osatakse ennast inglise keeles väljendada väga halvasti.

Humanitaaria on aed, kus on vaja kultiveerida võimalikult mitmekesi- seid taimi. Akadeemiline emakeel on selle aia huumus, selle toitev muld. On kahju, et selle harimise asemel rahul- dutakse pooltootega ning nimetatakse tulemust „kvaliteedi tõstmiseks”. Sellise inglise keele omandamiseks, et doktori- töö oleks väljendusriikas ning loetav, on vaja viibida inglisekeelses akadeemilises

keskkonnas palju kauem kui nädalake siin ja semester või paar seal. Omandada ei tule ju mitte ainult keel, vaid endast- mõistetavalt ka teistsugune akadeemi- line kultuur: tavad, kombes, eriti suht- lemismustrid. Selle akadeemilise kul- tuuri olemasolu ning selle omandamise vajadust ignoreeritakse tuimalt. Selle kultuuri puudumine on eriti näha dok- toritööde kaitsmisel, kui välisoponenti kohale tuua ja võõrustada ei ole rahali- selt võimalik ja kaitsmine toimub skaibi teel. Pooletoobine keel viib ebakeeleni, mis absurdistub kantseliidiks. Me aina koolitame üksteist, koostöötame võidu, tagasisidestame, juhime aega ja rööp- töötame, atesteerime ning väljastame digiretsepte „kvaliteedi” parendamiseks. Tulemus on üha süvenev võõrandumus, killustatus, pealiskaudsus, ebakommu- nikatiivsus.

Viimase aasta jooksul on olnud eesti avalikkuses kõneks vähemalt üks juh- tum (minu enda teada vähemalt üks juhtum veel), kus probleem ei ole vali- tud akadeemilises keeles, vaid minna- laskmises ning akadeemiliste väärtuste eiramises. Kui mõtlemine võtab liiga palju aega, kõlbab kompilatsioon või kollaaž, võtame teooria ja metodoloogia Google'ist ning kaitseme töö ära. Kah- juks ei piirdu need kvaliteedihäired piin- likkusega bakalaureusetööde kaitsmisel.

Ka magistriõppes ja kahjuks liigagi tihti doktoriõppeski pole keegi võtnud vae- vaks rongi peatada ning üliõpilaselt ja tema juhendajalt kõrgemat taset nõuda.

Kas humanitaarial on Eestis tule- vikku? Põhjendada *humaniora* oluli- sust ning hüvesid traditsioonilises „ini- meseks kasvamise (ning kasvatamise)” raamistikus ning *Menschlichkeit*’i ees- märgil pole enam mõtet. Kuulajad on ammu lahkunud. Eestis pole sellel jutul kindlasti mõtet, kuna need rongid sõit- sid Euroopa poole püüdlukult kitsarööp- melistena vähemalt 7-8 aastat tagasi. IT ja geneetika on riiklikult ette nähtud. *Humaniora* jätkaku kiratsemist, peaasi et ei kurdetaks alarahastuse üle. Poodi päris kinni ei panda, tehakse kompe- tentsi- või tõmbekeskus ära ja ongi „ära”. Millised on humanitaarse tuleviku tingi- mused Eestis? Argitarkus ses asjas peaks lähtuma arusaamisest, et viibime väike- ses humanitaarses aias, olgugi et selle värv on ristseliti lahti. Tingimused ei saa siiski olla samad mis suurfarmis. Väike on ilus.

EHI on siinamaani kestnud ning kes- tab kui vaimne oas: väetatakse orhi- deesid, isegi kui botaanikaaeda enam ei ole. EHI laboratooriumis, mille aknad on mere poole, puhkeb pea igal pärastlõu- nal spontaanseid vestlusi, kus on uudis- himu vürtsi ja vängust. Olen nende

vestlustele peale sattunud – ning need on rohkem väärt kui üks-ühed. Mul on põnevad, ettearvamatud, sõbralikud ning vahetud üliõpilased. Nende seltsis ei ole pea tulevikku planeerima, vaid sotsiaalse olevikuga tõtt vaatama ning lootma, et see neid ei heiduta.

Hiljaaegu juhtusin olema ühes Lääne-Eesti linnakeses, kus mul tuli mõned paberid täita. Need olid võima- tus, läbipaistmatus (eesti) keeles. Amet- nik tervishoiuasutuse kontorilaua taga täitis arvutis mu ankeeti ja küsis: „Kus te töötate?” Kui vastasin, et Eesti huma- nitaarinstituudis, hakkasid ta silmad särama. „Ja mida te seal teete?” küsis ta. „Olen seal õppejõud.” Ei hakanud oma eriala täpsustama, kuna kell oli kolm- veerand viis ja sõna kultuuri-uuringud sisaldab kuut u-d. Aga juba ta noogu- tas, rõõmsalt: „Ah nii. Siis te olete ehi- kas nagu mina.” Ja lisas aastaarvu 2003, mil ta EHI lõpetas. Võiksin öelda, et see natuke üle veerandsaja-aastane noor inimene oli EHI *vergangene Zukunft*. Eesti humanitaarne olevik nõuab hoolt, mitte säilitusaineid, et sellised inimesed Eesti ühiskonnast täiesti ära ei kaoks.

** Kursiivis osa kandis autor EHI konverentsil ette inglise keeles.*

loodusteaduste eesmärk on asju sele- tada, siis vaimu- või humanitaarteadu- sed püüavad neid mõista ning erinevus ei tohiks olla hierarhiseerimise aluseks. Samuti vahendas Kodres Erwin Panofsky 40 aasta taguseid tähelepanekuid loo- dus- ja humanitaarteaduste vahekorra kohta.

Marju Lauristin tõdes, et kuna me oleme kultuurrahvana väga noor rah- vas, võime lausa nimepidi ütelda, kes on meie rahvuse n-ö konstrueerinud, ja need on kõik humanitaarid ning küsis: „Kas meid oleks praegu siin, kui poleks olnud Faehlmanni, Kreutzwaldi, Hurta, Jakobsoni, Aavikut, Suitsu, Tuglast jne? Kas oleks Eesti riikigi? Ei oleks, sest poleks olnud seda formuleeritud sihti, seda tahet, mis ikkagi sünnib kultuurist, humanitaarkultuurist. Kust need väärtu- sed ja arusaamad tekivad, kui nende üle ei räägita ega arutella?” Hilisematest puhthumanitaarsetest tegudest, teks- titegudest, tõi Lauristin näiteks nelja- kümne kirja ja harta.

Tähtsaimaks praegusel ajal pidas Lauristin seda, et oleks piisav hulk ini- mesi, kes saavad kriitilises diskussioo- nis kaasa mõelda, mitte 2, 20 või 200. „Näeme järjest tulemas juurde uusi ja huvitavaid mõtlejaid, lood lähevad tuu- makamaks, arutelud sügavamaks. Noo- red inimesed on saanud hariduse, mis ulatub üle Eesti piiride, ja arendavad eesti keeles seda edasi meie oma asja- dest rääkides. Igast Vikerkaaire numbrist loeme väga põnevaid mõtteid, aga kui küsin auditooriumis oma tudengitelt,

kes teist loeb Vikerkaart, ja 70st tõstab käe kolm, siis on pilt kurb.” Ta lisas, et tuleb väsimatult valvata selle üle, kui- das ühiskond ise ennast tõlgendab, et ei satutaks müütide ja uute keeldude ja käskude lõksu, mis algul võivad tun- duda lihtsad ja meeldivad, kuid pööra- vad lõpuks selle kultuuri ja ühiskonna vastu. Teadvustada, et ei ole ühtegi lõp- likku, kõigutamatut, ainuvõimalikku tõe, sihti või reeglit – see ongi ju huma- nitaari roll.

Mart Kalm kritiseeris teravalt Eesti Teadusinfosüsteemi (ETIS), kus peegel- dub loodusteadlaste enesekeskne mõt- teviis ja dokumenti „Teadmistepõhine Eesti”. Dokumendi pealkirjas on „Eesti” liigne sõna, sest dokument tegeleb tea- dustega, mille puhul pole vahet, kas neid viljeldakse Tartus või mujal. „Mul ei ole midagi selle vastu, et seal Tartu äärelin- nades need 1.1 vabrikud töötavad. Olgu tublid. Toogu Euroopa raha. Ma ei ole kade ja ma hindan nende tööd kõrgelt,” märkis Kalm. „Kuid ses dokumendis on ainult möödaminnes mainitud põhi- seaduse preambulat, kus on öeldud, et rahvuskultuur on vaja säilitada. Miks meil on olemas rahvuskonfliktid? Miks inimesed tahavad ära minna? Miks me ei suuda oma ajalooa leppida? Miks võiks üldse olla hea Tartus elada? Neile küsimustele vastab humanitaarteaduste distsipliinide kompleks, aga see Tartu 1.1 vabrikuid ei huvita.” EHI üks asutajaid **Ülar Ploom** tõi välja, et tema ideaalüli- koolis tohivad õppejõud lugeda vaid sel- list kursust, mis seostub sellega, mida

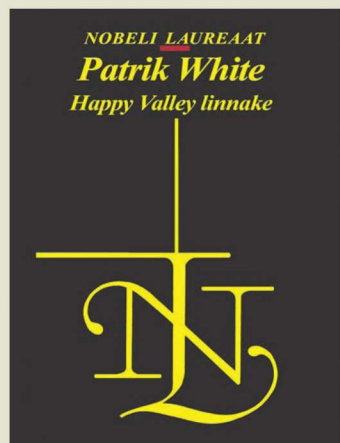
nad sel perioodil uurivad. „Selle kursuse kirjeldus ei saa olla ÕISis või kus iganes mingi lõpetatud kursusekirjeldus, sest probleem kursuse käigus alles omandab oma tegelikud mõõtmed. Ainult uurin- gupõhised kursused ja kõik muu, taust- kursused jne lektüüripõhisteks. See on minu ettepanek homsele ülikoolile.”

Viimase ettekande pidas **Mihhail Lotman**, kes arvas, et mida rohkem tea- dust reguleeritakse, seda halvem teadu- sele ja mida kontsentreeritumalt seda tehakse, seda halvem mitte ainult teadu- sele, aga kogu ühiskonnale. „Teadmiste- põhine Eesti” on Lotmani arvates Eestile kahjuliku strateegia suurepärase näide. Seal väljendub selgelt teaduse regu- leerimise ja ressursside kontsentreeri- mise ideoloogia: „Me ei saa ressursse raisata, kontsentreerime need kolme valdkonda, milleks on info- ja kommu- nikatsioonitehnoloogiad, biotehnoloogi- ad, materjalitehnoloogiad. Humanitaar- ja sotsiaalteadusi ei ole seal isegi mainitud, aga sõna „humanitaar” esi- neb kaks korda: tabelites, mis näitavad, kui palju on humanitaarteadlaste peale raisanud maksumaksja raha perioodil 1996–2004. Sotsiaaliaga on natuke pare- mad lood, aga ei ole sotsiaalteadusi, on samuti sotsiaalteadlased, kes raiskavad samamoodi raha, ja on igasugused asjad, mida tahetakse sotsiaalselt saavutada, põhiliselt sotsiaalmajanduslikud. On huvitav, et sotsiaalmajanduslikke tule- musi ja sotsiaalset sidusust tahetakse saavutada ilma sotsiaalteadlasi kaasa- mata – segavad teised”.

Ta tõi mitu näidet, kuidas selline kontsentratsioon eesmärgile vastu töö- tab. 2000. aastal vastu võetud Lissaboni programmi, mis pidi arendama Euroopa haridust ja teadust, üheks tõukemoo- toriks oli, et Euroopa ülikoolid jäävad häbiväärselt alla Ameerika ülikoolidele. Kümneaastase programmiga pidi lõhe ära kaduma. „Praegu on Wikipedias tagasihoidlikud märkused, et strateegia ei saavutanud eesmäärke. Rootsi peaminister ütles, et see kukkus läbi. Aga mulle meenus, mida ütles Euroopa esibürokraat Barroso 2010. aastal: tööd on tehtud kõvasti ja tulemusi on – selle ajaga mahajäämus Ameerika ülikooli- dest kahekordistus.” Lotman toonitas, et see ei juhtunud niisama, selleks on tehtud palju tööd ja kulutatud ressursse ja jõude, samas kui Ameerikas, millele me kogu aeg järele jõuda püüame, ei tuleks niisugune föderaalne programm kõne allagi. Ta tõi ka teisi näiteid teaduse kontsentreerimise hävitavatest tulemustest (islami kultuur XIII-XIV sajandil ja Jaapan 1980. aastatel) ning rõhutas, et kõige olulisemad revolutsioonid teaduses ja tehnikas said algim- pulsi humanitaarvaldkonnast (Itaalia renessanss, Inglismaa XVII sajandil, küberneetika). Lotman kinnitas, et steriilne humanitaarteadus ei ole parem kui steriilne reaalteadus. „Ma poleks ei kirjandus- ega keeleteaduses saavutanud pooligi oma tulemusi, kui ma poleks ülikooli ajal õppinud matemaatikat. Matemaatilise hariduse puudumine on meie humanitaaria üks oluline puudus.

Nukra oru ballaad

Happy Valley väikelinn lumiste mägede piiril on kõike muud kui õnnelik paik ning enamikku selle elanikest piinab frustratsioon, tüdimus, pettumine elus.

Patrick White, Happy Valley linnake. Tõlkinud Urve Hanko, toimetanud Rein Pöder. Nobeli laureaate sarja kujundus Heino Kersna. Eesti Raamat, 2013. 288 lk.

LEMBIT LIIVAK

Meil peavad olema pettekujutlused, me peame ennast uimastama, see kõik on lohutuseks selle asemel, mida me peame oma täiuslikuks olekuks. Nii klammerdume me kõlbelse rahulolu külge.

Patrick White,
„Happy Valley linnake”

Kunagistest filosoofialoengutest on meelde jäänud, et XIX sajandi seltsidaamide üheks meelisautoriks olevat olnud Immanuel Kant. Koorekihi koosviibimistel ülistati tema võrratut stiili, diskuteeriti kategoorilise imperatiivi teemadel. Kuigi on raske ettegi kujutada nende vestluste intellektuaalset taset, aga häda neile, kes julgesid tunnistada, et pole ühtki suure filosoofi teost lugenud, kuna see tähendanuks automaatselt seltsielulist enesetappu. Samuti meenub kusagilt, et umbes samasugune positsioon oli XX sajandi keskel ühel populaarsematest arvamusiidritest Hermann Hessel. Iga endast lugupidav intellektuaal pidi olema lugenud vähemalt „Stepihunti”, kuid õige vaimu-inimese mõõdu andsid välja vaid need, kes olid ennast ka „Klaaspärlimängust” läbi närinud, kuigi see võis nii mõneltki nõuda üleiniimlikku pingutust. Nii tekkis ka suur hulk „asjatundjaid”, kellel kõigil oli nagu XIX sajandi beibedelgi Hesse loominguga kohta midagi eriti nutikat öelda, ning teatud ringides tituleeriti „Klaaspärlimäng” seetõttu halvustavalt snoobide raamatuks, ehkki vaevast see romaani tõelist väärtust kahandab.

Ega tänapäevalgi midagi palju muutunud ole, pigem vastupidi. Tohutult kasvanud infomüra haibitakse üles kirjandusteoseid ja filme, nende kohta kirjutatakse lõputult „teraseid” arvustusi

ning teatud kultuuriringides käib nende üle sügav arutelu. Paraku on paljud sellistest üllitistest järgmiseks hooajaks juba oma sära kaotanud. Martin Seymour-Smith oma äärmiselt mahukas juba üsna ammu ilmunud „Uues nüüdisaegse maailmakirjanduse käsiraamatus” („The New Guide to Modern World Literature”, 1985), kus on muide mitmeid artikleid ka eesti kirjanike kohta, mõtiskleb teose sissejuhatuses, et tegemist on meie ajastul üsna ohtliku ja ühtlasi olemusliku nähtusega. Selline moekas, harilikult lobeda stiiliga, näiliselt komplitseeritud kirjandus, mis enamasti kipub ka teatud kriitikutega tähelepanu endale tõmbama, rahuldab tema arvates vaid pseudokultuurse lugejaskonna (ala)teadlikke soovet, sisaldades peamiselt manipuleeritud materjali ning lämmatades tihti oma pretensioonikusega eheda kvaliteetkirjanduse. Ilmselt tuleb temaga nõustuda, aga jäägu see lugejate endi otsustada, milliseid konkreetseid autoreid silmas on peetud.

Ka austraallase Patrick White'i (1912–1990) positsioon kirjandusmaastikul tundub olevat iseäralik. Pärast Nobeli preemia võitmist 1973. aastal hakati temast kui äärmiselt sügavasisulisest ning elitaarsest autorist väga palju kirjutama ning rääkima, ehkki kipub jääma mulje, et nagu Hesse puhul see enamikul juhtudel rääkimiseks pigem jäigi. Enamasti kalduti teda aga pidama raskepäraseks, komplitseeritud kirjameheks. Ometi on tegemist sellise kirjanikuga, et on kange tahtmine langeda ülevoolavasse panegüürikasse ning hüüda nagu inglise kuulsaim metafüüsiline luuletaja John Donne, kes avastas enda jaoks XVII sajandil Geoffrey Chauceri „Canterbury lood”: „Here is God's plenty!”. Ja külluslik Patrick White'i anne tõepoolest on. Sündmustik tema teostes voolab majesteetlikult ja detailirohkelt, iga romaan kujutab arvukalt filigraanselt välja joonistatud tegelaskujusid, sõnastus on täpne ning kompaktne, kätkemata midagi üleaurust, laused on white'likult elliptilised, sisaldades ootamatuid mõttesähvatusi ning metafoore. Tihti sarnaneb see proosa pigem luulega ja kuna noor Patrick White ihkas enne kõike saada kunstnikuks, siis tekitavad tema kirjeldused lugedes tugevaid visuaalseid assotsiatsioone. Siinkohal vaid paar näidet romaanist „Happy Valley linnake”: „... maad kattis härmatis, mis sätendas nagu läiketa nuga ...” või „...[majade] kahvatud esiküljed tee ääres olid otsekui paberist või und tähistavad maskid mõnes sõnatus allegoorias...” või „Tema hää lolas nagu varraste klõbin, mida pehme vill natuke mahendas”.

„Happy Valley linnake” („Happy Valley”, 1939) on toona kõigest 27aastase Patrick White'i esimene ning üsnagi ambitsioonikas romaan, mille kordustrüki autor oma elu jooksul keelas, kartes ilmselt, et mõni kaasmaalastest ennast raamatu lehekülgedelt ära tunneb, kuigi ehk on ka õigusega oletatud, et tegelikud põhjused võisid olla märksa isiklikumad ja vaid autorile endale teada. Seega õnnestus vaid vähestel õnnelikel XX sajandi teisel poolel see teos mõnest provintsiraamatukogust või raamatupoest hankida ja seda lugeda. „Happy Valley” ilmub Londonis ning osutub seal ning hiljem ka Ameerika Ühendriikides üsnagi menukaks. Noore autori esikromaanis nähakse eeskätt sarnasust James Joyce'i ja teiste modernistidega. Selle kaks tegelast, noor isepäine Sidney ning testosteroonist pulbitsev Hagan, tunduvad aga pigem pärit olevat mõnest D. H. Lawrence'i romaanist. Ometi ei saa siin rääkida vanemate kolleegide jälgendamisest, vaid tegu on juba täiesti eripärase Patrick White'iga.

Happy Valley väikelinn lumiste mägede piiril on kõike muud kui õnnelik paik ning enamikku selle elanikest piinab frustratsioon, tüdimus ning pettumine elus. Hiljuti sinna saabunud arst Oliver Halliday näeb selles linnakeses „valu kehastust” ning selle asukad tunduvad talle veel elavat sügavas keskajas. Ainust vaheldust lisaks joomisele näib enamikule romaani tegelastest pakkuvat naabrite pilgu eest kiivalt varjatud „fornikatsioon”. Aeg voolab siin loiuult ning sisutult, näiliselt ei juhtu midagi, „ehkki tegelikult juhtus midagi kogu aeg”.

Nagu Miguel de Unamuno Hispaanias umbes samal ajal, üritab ka White oma romaanis analüüsida elamisväärsust elu. Nimelt saab inimolend eksisteerida ainult elades, kuid see elu võib ära kaduda asjade maailma tühistesse sekeldustesse, muutudes seejärel väärriks, umbisikuliseks, ebautentseks ehk ühesõnaga ebainimlikuks. Kui see elu pöördub aga pidevalt tagasi iseenese juurde, püüab iseenesest ja oma sügavusest enesele vastuseid leida, siis on tegu isikupärase eluga. Nii on mõtisklenud Unamuno. See kõik võib toimuda ilma väliste suuremate saavutusteta, igapäevase elu rahu. Piisab, kui inimene hoiab kinni oma sügavamatest juurtest, püüab ennast immuunseks muuta, kaitsta triviaalse ja tühja maailma eest, siis on ta oma individuaalsuse, isiksuse peremees. Mõned White'i tegelaskujud näivad seda suutvat.

Peaaegu kõik Happy Valleys igatsevad sealt lahkuda. Aga nagu seda vahest

kõige dramaatilisemalt on kujutanud ameerika dramaturg Eugene O'Neill, tundub ka siin elu olevat nagu lakka-matu millegi kordus, nagu ring, millest on võimatu välja murda. See omakorda sünnitab vajaduse kustutada teadvusest korduse- ning enese allakäigutunne kas enesepettuse, alkoholi või mingil muul viisil. Ja kui O'Neill kuulsaimas näidendis „Pikk päevatee kaob öösse” sümboliseerib udu elu hämarapärasust, subjektiivset ebareaalset maailma, inimese teadvuse ebamäärasust optimisismi, mis püüab inimest veenda, et asjad on teisiti, kui need tegelikult on, siis White'il väljendab pidevat kordust, monotoonust, kõige tarbetust aastaegade vaheldumist.

Ja taas ei saa rõhutama jätta autori suurepäraselt osavust mõne lausega olustikku tabada, tekitades lugejas tunde, nagu näeks ta kõike vahetult. Andku tõlkija, kelle tööle mul midagi ette heita ei ole, andeks, kuid autori emakeeles ning vahetult tema sulest kirja panduna mõjuvad sellised kirjeldused paratamatult veelgi säravamalt. Toodagu jälle vaid paar näidet: „Ühe puu okste vahelt pudes peotäis lund. Puuvõrad olid lumest valged, neis oli midagi gootilikku. Need meenutasid talle katedraali, palvepaika varestele. Üks tõntsakas must vares piilus kibuvitsapõõsa avast otsekui preester pihitoolist” (lk 16) või ka: „Ta tõstis pilgu ja vaatas aknast välja, kus pesunöör ulatus üle taeva, veepiisad sellel läikimas, taamal paistis org väga selgena, mitte enam udus, millesse tema mõtted olid selle mähkinud” (lk 238).

Erinevalt paljudest autoritest ei ole Patrick White ühe-kahe romaani autor, kuigi enamasti kiputakse esile tooma tema „Inimeste puud” („The Tree of Man”, 1955; e. k 1983, tlk Vilma Jürisalu). Kõik tema teosed on erinevad ning enamasti sõltub ühe või teise eelistus lihtsalt lugeja maitsest. Minu lemmikuks on jäänud „Tulevankril sõitjad” („Riders in the Chariot”, 1961), mida on mul kombeks saanud lugeda iga paari-kolme aasta järel jälle uuesti. Tinglikult võiks öelda, et White on siin paigutanud Kristuse kannatused XX sajandi konteksti, lisades juurde paraja annuse müstilist atmosfääri. Aga, nagu on kirjutatud Enn Soosaar sellest raamatust: „Tänapäeva korrumpeerunud ühiskonna eluohtlikku haaret, peibutisi, mugandumist suudab trotsida üksnes väikese arvuline „vaimne eliit”, kes tunnevad üksteist ära nagu mingi kuuenda meelega kaudu. Nende erandlikkus ärritab konformistlikku enamust, ja kuivõrd viimased kipuvad nägema teist teed käijates ohtu iseendale, siis langemine ühiskonna põlguse ning viha alla lõpeb halvimal juhul hõlbinute füüsilise hävitamisega. Mis on ka kolme „tulevankril sõitja” saatust”.

Eesti keeles on White'i teoseid ilmunud isegi üllatuslikult palju, kõik neist lugemist väärt ning enamik varustatud asjaliku saatesõnaga.

„Emmajõe Öpiku” taastrüki puhul

[Lydia Koidula], *Emmajõe Öpik*. I. Faksiimiletrükk. Pärnu Muuseum, 2013. 64 lk.

PILLE-RIIN LARM

Jõululaupäeval möödub 170 aastat Lydia Koidula sünnist. Sel puhul on Pärnu muuseum avaldanud Koidula teise luulekogu „Emmajõe Öpiku” (1866) faksiimiletrüki. Võib küsida, miks valiti taasavaldamiseks just see luulekogu. Ei ole see ju esimene – Koidula debüütluulekogu oli 1866. aastal ilmunud „Waino-Lilled”, „Emmajõe Öpik” tuli aga välja alles aasta hiljem, ehkki tiitelleht väidab muud, ja vaatamata järjekorranumbrile I jäi ka viimaseks – elu tuli vahele. Küllap sai avaldatava raamatu valikul otsustavaks luulekogu tuntud pealkiri ja asjaolu, et just sellest pärinevad mõned Koidula kres tomaatiliseks kujunenud tekstid: „Sind surmani”, „Mu isamaa on minu arm”, „Emasüda”, aga ka koraalina levinud „Õhturahu” („Kui päeva kära aega”) jm.

Siinne kirjatükk ei ole muidugi „Emmajõe Öpiku” arvustus, sest kes söandaks arvustada Koidulaulikut? Ega saakski – eks ole ka igihaljaim kirjandus ikkagi ennekõike oma aja nähtus. Veidi tutvustamist ja selle üle mõtisklemist väärrib teos siiski.

Kaasaegne retseptsioon. Õigupoolest ei arvustatud „Emmajõe Öpikut” ka kaasajal: eesti kirjandusväljal ei olnud veel välja kujunenud arvustuse žanri ja nappis ka väljaandeid, kus seda teha. Üks tutvustus siiski ilmus, C. R. Jakobsoni sulest. Toon sellest katkendi ning soovitan seejuures tähelepanu pöörata tekstidele, mida omaaegne vastuvõtt Jakobsoni isikus luulekogus esile tõstis:

„Wimaste aastades on meid mitmed laulejad ja laulikud omma annetega katsumas käinud. Mõnne laulud on muist ka sure rõmoga wastowõetud, suremast jaust agga piddime ütlema: kahjo, et sandi salmikutega saapaid ei wõi tallutada, seal olleksid nemmad omma õige kohha peal! Sedda surem on sepärrast meie rõõm, kui meile sellesugguse inneto kärra wahhel jälle mõnned wisid wasto küllawad – eesti wisid, eesti südame süggawussest wälja kenud – selle sees wäggew laulo waim õhkub. Nisugusi laulusi leiame agga „E m m a j õ e

ö p i k u s” paljoge, nõnda kui: „Sind surmani” (l. k. 13.), „Üht eesti laulo” (l. k. 25.), „Mo issama, nad ollid matnud” (l. k. 32), „So priust ollid matnud” (l. k. 53.), „Kül tabhaks nad” (l. k. 56.), „Mõtted Toom-mäel” (l. k. 59.) ja mitto muid, ja kui so südda waljumine ei lõ, so rind ruttemine ei tuksu, siis ta sedda millalgi ei te. Tõeste, togo eestullew aeg, mis ta toob, kuulsaid laulusid ja laulikuid – üllemal nimmetud laulud sawad nende kõrwas ikka kõllama ja ellama kunni eestikeel ellab.”¹ Nii ka läks ja Jakobsoni enda teened ei ole selles tähtsuseta.

Muidugi tunti huvi ka selle vastu, kes on luulekogu siivselt anonüümne autor: „Agga kes on se „Emmajõe öpik?” Allandlik eesti linnoke, kelle järrele sa ei tohhi otsida; sest kus öpiko waikse laulometsa tungitakse, sealt temma laul ennem wälja ei kosta. Olgo sul ta laulo healest kül. Öpiko laulo kuuldes ei püta jo temma sulgi nähha, muido jääb wait.”²

Uudishimulikust Carl Robert Jakobsonist endast saigi Emajõe salapärase ööbiku ristiisa – pärineb ju Koidula pseudonüüm temalt. Ühtlasi oli Jakobsoni roll Koidula luule tutvustamisel laiem kui üks lühike kirjutis ajalehes. Jakobson kaasas Koidula luuletused kohe oma lugemikesse: 1867. aastal ilmunud „Kooli Lugemise raamatu” 1. jaos on ära toodud Koidula luuletused „Sind surmani”, „Mo isamaa on minu arm!”, „Miks sa nutad?” ja „Kodu” („Meil aiaäärne tänawas”). Jakobsoni lugemikud mõjusid uuenduslikena ning kujunesid väga populaarseteks, lugemikest ilmus kordustrükke ja need olid koolides kasutusel aastakümneid. Kui lisada, et 1869. aastal toimunud esimesel eesti üldlaulupeol esitati viisitatuna samuti „Mu isamaa on minu arm” ja „Sind surmani” ning peokülastajate ette astunud lehvivate juustega ja enam sugugi mitte anonüümne poetess ise neile ereda mulje jättis, oli paari aastaga Koidula esimene müüt, nn isamaalauliku paraadpilt sündinud.³

Ei ole juhus, et just Jakobsoni maitsele vastavad ja laiemalt omaaegset lugejat kõnetanud isamaalised ja koduluuletused on tänapäevani need kanoonilised tekstid, mille järgi Koidulat tuntakse. Eks ole neid põlvkondade kaupa koolis loetud ja pähe õpitud. Koidula luuletuste sõnadele kirjutatud viisid püsivad kooride repertuaaris tänini, nagu korduvad rahvusliku rituaalina ka laulupeod. Isamaalisest Koidulast selles riigis ei pääse.

Praegusele lugejale. Koidula kirjutas tegelikult ka paljust muust kui kodust ja isamaast. Kas või „Emmajõe Öpik” sisaldab arvukalt armastusluuletusi ja looduslüürikat, mis ei ole kirjanduslugudes ja öpikutes ära toodud ja seeläbi kanooniliseks kujunenud tekstidest sugugi kehvema tasemega. Asjaolu, et

osa tema pärandist peaaegu kõrvaliseks on jäänud, võib pidada suureks ajalooliseks ülekohtuks, aga mõnes mõttes ka paratamatuseks – eks tähendagi kaanon samade viiside uuesti ja uuesti kordamist, keerdlaulu. Õigupoolest on viimastel aastatel Koidula loomingut päris palju uudsetest vaatepunktidest analüüsitud. Võib öelda, et tema retseptsioon ja isikumüüt on muutunud enneolematult mitmekesiseks, võib-olla koguni postmodernistlikuks. Sellegipoolest ei lange kanooniline Koidula ilmselt enne, kui ei avaldata päris uut ja uuenduslikku monograafiat. Enne ei usuta. Suurim soovitus „Emmajõe Öpiku” uustrüki lugejale ongi mitte üle libiseda neist vähem tuntud ja seda enam avastamisrõõmu pakkuvatest tekstidest.

Tore harjutus on tänapäeva lugejale kindlasti ka lihtsalt katse lugeda luulet arhailisevõitu eesti keeles, vanas kirjaviiis ja gooti tähtedes – vähemalt kasutab Koidula peaaegu läbivalt uut kirjaviiisi, mis seda hõlbustab. (Eks ta pidas Kreutzwaldi soovitustest lugu ka ega soovinud olla arvatud „Kilplaste” prototüüpide hulka. Jakobsoni arvustus seevastu ilmus vanas kirjaviiisis...) Mõtiskleda võib sellegi üle, kuidas on muutunud raamatu ja selle autori visuaalse kohaloleku tähtsustamine ajas. Muljet avaldab säästlikkus, millega omal ajal raamatuid avaldati: õhuke paber, väike formaat ja tihe trükk, paar gravüüri ja ongi kogu ilu. Eestikeelne kirjandus oli oma sünniaegadel oma lugeja jaoks hinnalt kallis, sündmusena haruldane ning ilmselt seda enam väärtustatud. Raamatu autorit ei tähtsustatud, oma ametikoha püsimisest huvitatud kirjamehel mõnikord koguni ei soovitatud ja naissoost luuletajal ei sobinud tähelepanu püüda. Just nendest, ärkamisaegsetest õhukestest ja poolanonüümsetest vihikustest pärinevad aga eesti kirjanduse tuumtekstid. Lõpetuseks ühest

konkreetsemast „Emmajõe Öpikust” lähtuvast luulesillast.

Kaselehest lumehelbekeseni. Poeedi sünn ja teise surm, kes neid suudaks lahuta ... Sel aastal meenutati ka teist suurt tähtpäeva, saja aasta möödumist Juhan Liivi surmast. Liivi haigusloost Tartu vaimuhaiglas on teada, et ta arvas end olevat just Lydia Koidula (ja Aleksander II) poeg. Kes ei oleks, võiks öelda, Koidula on terve eesti kirjanduse ema ja tema aeg terve eesti kultuuri aiaäärne tänav. Ka füüsiliselt oli see võimalik, nagu on „Koidula veres” elegantselt näidanud Loone Ots. Kuigivõrd ei ole aga tähelepanu pööratud Liivi tõepoolest võimalikule vaimsele võrsumisele Koidula tekstidest. Kahe erandliku ja kordumatu autori luuletustes leidub nimelt hämmastavaid sarnasusi nii motiiviloomes kui elutunnetuses. Tõsi, Liivi isamaaluulet võib pidada kohati äraspidiseks vastuseks Koidula paato- sele, kuid kas ei meenuta näiteks Liivi praegusele aastaajale kohane „Lumehelbeke” (1891) päris otseselt üht ammust teksti „Emmajõe Öpikust”? Ja teistpidi küsides: kas ei ole Koidulatki võimalik siinkohal vaadelda eksistentsialistliku kirjanikuna, nagu seda Liivi puhul Jüri Talvet veenvalt on teinud? Olgu viimaks ära toodud kõnealune luuletus:

Ja õues on kewwade.

Ma seisan kassepu warjul –
Üks üksik lehheke
Ta ladwalt närtsides langeb –
Ja õues on kewwade.

Miks, südda, ni waljult tuksud?
Wait, wait, ärra wärrise!
Nad leinalaulo sull' laulwad –
Ja õues on kewwade.⁴

Kauneid jõule ja palju õnne meile kõigile Lydia Koidula sünniaastapäeva puhul!

1 C. R. J., Uus Ramat. „Emmajõe Öpik”. – Eesti Postimees ehk Näddalaleht 19. VII 1867, nr 29, lk 231.

2 Samas.

3 Vt Sirje Olesk, Kolm müüti Koidulast. Rmt: Ajalaval. Kangelane & väärtused. Tartu, Helsingi 1995, lk 196–200.

4 „Emmajõe Öpik”, lk 21.

Mismoodi on su vaimu seis?

on Punane. Tõlkinud Ly Seppel. Pegasus, 2013.)

„Ma võin lõigata puu küljest võsu – ja kasvatada terve puu – juured ja võra ja kõik – ja kuidas saab see olla? Kuidas teab see pookeoks, mil moel moodustada juured ja oksad?” (A. S. Byatt, Lumm. Tõlkinud Krista Kaer. Varrak, 2013.)

„ ... mitte need suurvaimud ja mitte need vanad meistrid ei ole teid aastakümnete jooksul elus hoidnud, vaid ainult see üksainus inimene, keda armastasite nagu ei kedagi teist.” (Thomas Bernhard, Vanad meistrid. Tõlkinud Mati Sirkel. Varrak, 2013.)

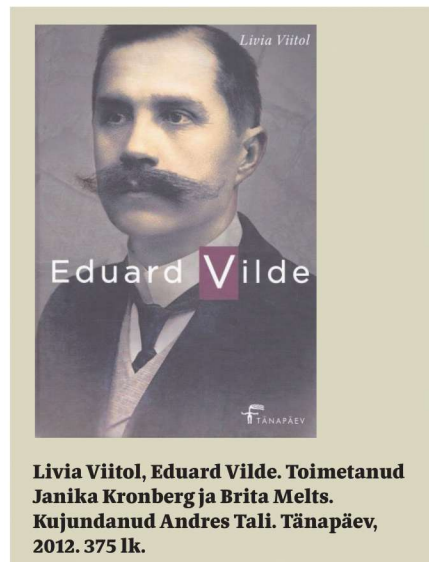
Piia Ruber

Jan Kaus, kirjanik

Kolm võimalikku vastust, kõik ühtmoodi tõesed ja võrdsed.

„Mulle tuli meelde, kuidas ma ükskord tundide viisi vaatasin üht kaunist pilti ja mu teadvus lahustus selle pildi ajatus ajas.” (Orhan Pamuk, Minu nimi

Sule ja südamega Vilde

Livia Viitol, Eduard Vilde. Toimetanud Janika Kronberg ja Brita Melts. Kujundanud Andres Tali. Tänapäev, 2012. 375 lk.

LISANNA KURG

2013. aastal Eduard Vilde nimelise kirjanduspreemia pälvinud Vilde-uurija Livia Viitol on teinud ära suure töö (autor räägib sellest põgusalt ka teose eessõnas) ning toonud lugejateni põhjaliku monograafia „Eduard Vilde”. Väga tervitatav on teose ilmumine ka veel seetõttu, et tegemist on esimese naisautori kirja pandud Vilde-biograafiaga.

Kui mõelda hetkeks, kellele see teos võiks olla suunatud, siis on mu esimene vastus: mulle. Tõepoolest, minu suhe Viitoli Vilde-biograafiaga algas üsnagi isiklikul pinnal, kui asusin oma uuele töökohale, kus raamat seisis minu kõrval kui truu ja abistav sõber. Kui see fakt kõrvale heita, pean seda väga sobivaks teoseks neile, kel soovi Vildega tutvuda või tutvus üles soojendada. Tavapärastel autobiograafilise ainese otsingutel selles biograafias ei peatuta ehk siis lugeja ei saa teada, kas Vilde on kujutanud ennast ühes või teises tegelaskujus või mitte. Tõtt-öelda leian, et kuigi on teada Vilde elu seostest tema loominguga, on vahelduseks isegi hea, et monograafias pole see eraldi kajastamist leidnud.

Livia Viitoli „Eduard Vilde” näol on tegemist väga laiahaardelise biograafiaga, mis kätkeb endas ka suuremaid ja väiksemaid tükikesi paljudest Vilde kaasaegsete elulugudest ning fakte kaugemast minevikustki (peatükis „Inimesed mõisamaastikel”). Kuna biograafia ei ole esitatud läbinisti kronoloogiliselt, vaid omapärasel viisil (Vilde ajakaaslaste kaudu), siis joonistub täielik pilt kirjani-kust välja alles teose lõpus. Õigupoolest saab Eduard Vildest raamatu jooksul justkui „oma” inimene, kes ühel hetkel võlub ja paneb endale kaasa elama, kuid võib järgmisel hetkel ka tõeliselt ärritada, just nagu mõni hea sõber või perekonnaliige. Seega soovitan varuda kannatust ja jätkata teekonda koos Eduardiga võiduka lõpuni.

Vildet võib kindlasti pidada üheks väga tugeva tahtejõu ja iseloomuga inimeseks, kes suutis ennast paljude

Eduard Vilde ja Linda Jürmann Tartus 1905. aastal.

Arhiivifoto

vastuseisule vaatamata igas olukorras maksma panna. Ükskõik, kas oli tegemist tema teoste kirjastamisega, vababieluga või murega eesti keele pärast – ta julges ja suutis end kuuldavaks teha. Uskumatuna tundub kas või fakt, et Vilde, kes polnud lõpetanud kreiskooli, oli Berliinis Eesti Vabariigi ametlik esindaja ja Tallinna linnavolikogu liige. Leian, et tegu on vägagi inspireeriva elukaiguga, mida võiks julgelt kajastada ka koolitunnis, kus Vilde on jäänud üha harvemaks külaliseks. Miks mitte rääkida sellest, kuidas ta oma rahutu iseloomu kirjutamisse maandas või kuidas ta õigluse eest võitles?

Üks teema, mis monograafiat pidevalt läbib, on konflikt. Arvukalt oli neid inimesi, kellega Vilde läbi ei saanud või koguni tülis oli. Mõned näited: Bernhard Linde, Friedebert Tuglas, Mihkel Martna, Juhan Liiv, Karl August Hindrey jne. Tundub koguni, et sõprade ja tuttavate hulk Vilde elus oligi väiksem. Tülide puhkemise põhjused võisid küll olla erinevad, kuid peamiselt oli nende taga ikkagi Vilde rahutu ja äge iseloom. Viitol kirjutab: „Otsekohene, nii mõnigi kord

„ülereageeriv” Vilde vajas endale kodumaal tasakaalukat esindajat” (lk 174). Nagu biograafia autor paiskaks minagi õhku ühe küsimuse: kas Vilde keevaline iseloom tuli talle elus pigem kasuks või kahjuks? Teemakohaseid põhjendusi leiaks tõenäoliselt mõlemale väitele, kuid jäägu see lugejale pigem teose lõpu mõtiskluseks.

Minu sümpaatia kuulub teoses vaieldamatult peatükile „Põgenemine”, kus on kirjeldatud Eduard Vilde ja Linda Jürmanni elu pärast Eestist lahkumist 1906. aasta alguses. Tegemist on kindlasti ühe väga pingelise ja lausa seiklusliku osaga nende elus, mis on pealegi väga kaasaaharavalt kirja pandud. Julgus, millega nad pilkelehte Kaak välja hakkasid andma ja eesti lugejateni toimetama, on tähelepanuväärne ja kutsub jäägitule toetusele ja kaasaelamisele (olenemata sellest, et tulemus on paljudele lugejatele teada). Tõeliselt võlus mind meenutus Soomes paadiga sõitmisest: „L.V. öelnud ikka, et kraabi nüüd selle, nüüd teise aeruga. Vilde kraapinud, kraapinud ja korraga tõmmanud aerud sülle, vaadanud tõsiselt L.V. otsa ja ütelnud solvunult: „Mispärast

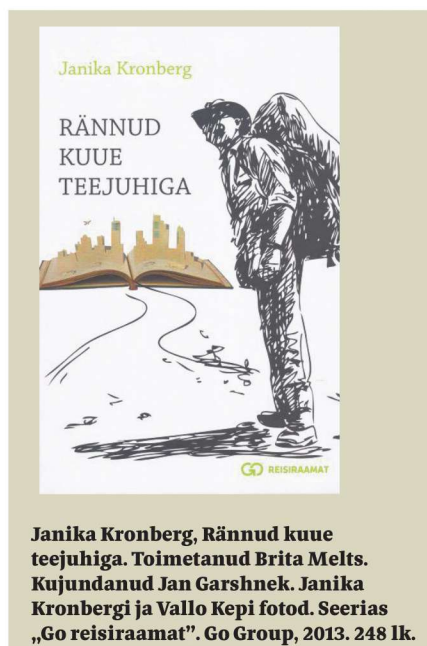
Sa alati ütled „kraabi”, ma ju sõuan ega ma ei kraabi”” (lk 136) See lõik tundus tõsiste põgenemisjuttude vahele tõeliselt südamlilik ning inimlik ja tuletas omal moel ka meelde, et Vilde oli tõesti lihast ja luust inimene.

Vilde rahutus ja muutlik meel võtsid kohati suisa koomilised mõõtmed, mis kõige ehedamal kujul kajastus elukoha otsimisel Saksamaal. Ilmselt mõjusid kaasa halb tervis, rahapuudus, Lindast eemalolek ja sekeldused kirjastajatega, mille tulemusena ei tundunud Vildele sobivat enam miski. Kas ei meenuta see mõnda tuttavat? Autor kirjutab: „Vahepeal Berliini järele saadetud Müncheneri elamisluba oli küll väljastatud aastaks, ent Vilde kahtles Münchenisse tagasisõidu otstarbekuses, ehkki elu oleks olnud seal odavam kui Berliinis. Nüüd unistas ta hoopis mõnest Berliini lähedal asuvast kohakesest, kust kerge vaevaga linna pääseks” (lk 246). Vilde unistas ja planeeris palju ja ilmselt aitas see tal ka taluda naisest eemalolekut, kuid Lindaga Saksamaale elama kolimine jäigi kahjuks vaid unistuseks.

Ilmselt kõige intrigeerivam osa Vilde eluloost on seotud naistega, eriti hilisemas eas tekkinud kirklik armusuhe Vilde noorema apteekri Rahel Uschmarowiga. Seda armulugu on Viitoli monograafias päris põhjalikult avatud (suures osas Vilde kirjade kaudu), iseasi, kas see tuleneb asjaolust, et tegemist on naisautoriga, või hoopis soovist teemast võimalikult avalikult rääkida. Mõlemal juhul on tegemist kahtlemata väga põneva ja küsimusi tõstatava teemaga. Teoses küll kahjuks ei selgu, kuid väga huvitav oleks teada, mis põhjusel Linda ja Eduardi suhted jahenesid niivõrd, et Rahel nende vahele sai ilmuda. Selge on see, et Raheli ja Vilde suhe põhines kirel ja uudsusel, sest Rahel erines Lindast, olles tuline, temperamentne ja väga armukade. Rahel oli muidu nii praktiline ja kindlameelse Vilde nõrkus, mis niitis teda taas pärast igat tüli. Vilde enesekindlus läks koguni nii kaugele, et ta teatas Narva-Jõesuus Raheli juures puhates abikaasa Lindale, et on Raheli juures hakanud kogema midagi pettumuse laadset. Ilmselt oli Vildel mingisugune teadmine või isegi kindlus, et Linda temast ei lahku ja jääb alati teda toetavaks partneriks. Sellegipoolest lõppes nende armulugu Rahelile kurvalt ja Vilde veetis oma elu lõpu Kadrioru korteris koos abikaasa Lindaga.

Ma pole veendunud, et see biograafia toob inimesed taas Vildet lugema, sest teoseid on Livia Viitol kajastanud pigem põgusalt. Sellegipoolest annab see põhjaliku ülevaate Vilde naistest, iseloomust, maailmavaatest, ning poliitilistest seisukohtadest. Raamatut sulgedes on tunne, justkui oleksid koos oma sõbraga läbinud rõõme ja muresid täis põneva teekonna. Püüdmata Vilde kirjut elu paari märksõnaga kokku võtta, toon siiski esile kaks, mis kumavad läbi kõikidest tema tegemistest: kirjutamine ja armastus – sulg ja süda.

Teekaaslus ehk Kuidas asjad tegelikult olid

BRITA MELTS

Pealkirjastasin oma jutu küll „Teekaaslu-seks”, aga mingil hetkel sain ometi aru, et kuigi see teekaaslus on kulgenud läbi 23 riigi, siis tegelikult on sellesama teekaaslusega asjalood tunduvalt keerulisemad. Näiteks kas või sel lihtsal põhjusel, et selle raamatu autor Janika Kronberg, keda mu edasine jutt puudutab, joob teed enamjaolt vaelel ajal või vähemalt alati muul ajal, kui sooviks seda teha tema kaaslane. Nii et tegelikult kesken-dan ma oma mõtted ühele kirjanduslike reisikirjade raamatule, „Rännud kuue teejuhiga”, mille juures pean oma toimetajarollile lisaks mainima, et ka raamatu pealkiri on üsna kogemata minu sõnastatud. Seetõttu võtan paratamatult ette veidi hälbida teekaaslusest kui sellisest ja räägin hoopis sellest, kuidas asjad tegelikult olid. Täpsemalt, ma lihtsalt natuke kommenteerin seda, mida lugeja võib nende raamatukaante vahelt leida.

Raamatu sisuline meeleolu erineb õigupoolest nipernaadilikust tüübist kaanepildil: raamatu sisus kohtuvad dramaatilisus ja süngus loovalt helge maastikuga. Mul on õieti alust rääkida sellest raamatust lisaks mainituile veel paaril põhjusel. Juhtumisi olin selles kajastatud teekondadest neljandikul ka autojuhiks, nimelt Saksamaal ja Austrias Henrik Visnapuu jälgi ajamas ning Kreekas-Itaalias Ristikivi ja tema pärija jälil. Ma asusin seega päris palju autorile neidsamu kogemusi pakkunud meeleli-ses tsoonis. Poetika arsenal kasutades võiks öelda ka – kirjutamiseks inspi-ratsiooni pakkunud lüürilises situat-sioonis. Neidsamu teekondi jälgis kaa-meraga muuseumis veel üks asendamatu teekaaslane, filmimees Vallo Kepp. Aga kui Vallo keskendus vaimsele pagasile, siis mina talletasin rohkem teekon-dade faktilist ja meelelist poolt. Olen

neid faktitalletusi juba ära kasutanud ja kasutan veelgi.

Kui jätkata aga ülestunnistusega, siis minu asjassesegatuses on tegelikult süüdi üksainus lõhn, mille nüüdseks juba minevikust meenuv mõju on võr-reldav Prousti Madeleine'i koogikeste omaga – ja lõhnad ei ole mitte vähe-tähtsad, sest selleski raamatus on tege-mist mainimisväärses osas meelte või aistiliste maastikega, nagu neid on kir-jeldanud läti kultuuriuuriija Edmunds Valdemārs Bunkše: maastikud, mille vahetusse tajumisse on lisaks nähta-vale kätkevad ka kõik lõhnade, häälte ja puudutustega seotud naudingud, samuti intiimsed mälestused, elamu-sed, emotsioonid ja mitte vähem olu-lisena ka kujutlused. Muu hulgas kir-jeldatakse Kronbergi raamatus meelte kõrval muidugi ka maitsete maastikke – teekondadel kohaliku toidu söömise olulisust rõhutab autor enam kui üks kord. Ja kogu see meeleline rägastik kajastub muidugi ka sõnavaras. Koguni liialdusteni. Eriti hulluks läksid autori kirjatükid siis, kui mingil kirjutamise perioodil oli tema lemmiksõnaks kujunenud „liibuma”. Kõik asjad aina liibusid ... Aga sellega jäime lõpuks loodetavasti siivsuse piirsesse.

Selge on igatahes see, et raamatu autor ei küüni ega püri olema tüüpi-line kirjandusteadlane, kel oma teadus-teravik raudkindlalt maasse löödud ja silmad rangelt mullas kartuliidude kas-vamist jälgimas, aga muuks huvitavaks ja kõrvaliseks tal pilku ei jagu. Muidugi, „Rännud kuue teejuhiga” sisaldabki hoopis teist tüüpi tekste, kirjanduslikke ja kultuuriloolisi reisikirju, mitte mingi-sugust teadust. Aga selle raamatu autoril puudub igasugune temaatiline või meto-doloogiline kontsentratsioon, tema pilk uitab meelalt ja ujub maastikel, haarab kõike, mis vähegi huvitav, ning mõte (ka kirjasõnasse kandunult) üha hajub laias maailmas. Just tänu sellisele avarale pil-gule on selle raamatu puhul tegemist päris pretensioonika interdistsipli-naarse rägastikuga, kui võib nii koledalt väljenduda: siin on koos kirjandus ja kultuurilugu, geograafia, ajalugu, ima-goloogia, geopolitika, omaeluloolisus ja mis kõik veel. Ja selle kõige kirjaliku kuju võtmise protsessi on olnud vastupanda-matult huvitav jälgida, sellest võiks välja kujundada veel mingi täiesti uudse dist-sipliini. Näiteks seda, et autor hakkas mõne tekstiga ühele poole saama, võis juba eemalt oletada selle järgi, et tema töölaua kõrval olevad raamaturiulid

„Rännud kuue teejuhiga” sisaldabki hoopis teist tüüpi tekste, kirjanduslikke ja kultuuriloolisi reisikirju, mitte mingisugust teadust.

hakkasid hõrenema ... Ja sekundaarkir-jandusega on tal veel eraldi huvitav suhe. Näiteks oma tekstides mainib ta päris mitut inspiratsiooniallikat või võrdleb millegagi, aga alles pärast oma raamatu valmimist hakkas ta ka ise lugema teo-seid, mida oli sõnakujul juba riivanud. Mark Twaini „Võhikud võõrsil” ilmus tema öökapi pärast seda, kui ta oli oma algselt ajalehes ilmunud Hispaania-loo Jaan Unduskilt laenatud täiendustega lõpetanud. End ja Unduskit „võhikuteks võõrsil” nimetades katsetas ta oma stiili ja kujundkõne paikapidavust. Vahest on tegu teadliku kultuuriülese para-fraasiga? Kuidas kirjutada raamatutest, mida me pole (veel?) lugenud? Või mis hullemgi – kas ei varju nende raamatu-lehekülgede vahel koguni etableerunud akadeemilisse sfääri pugunud dokto-rikraadita ulaharitlasest autori Salieri-kompleks?

Vähemalt ei järgi selle raamatu teks-tid mingit trendikat uussiirust, sest autor tegeleb mõnikord sihiliku faktide võltsimisega. Näiteks pole vaja võtta kuigi tõsiselt leheküljel 158 esinevat väidet, et just kirjutamishetkel rüü-pab kirjutaja sõõmu puhast Brasiilia suhk-rurooviina *cachaça*’t kunstnik Jorge Selaróni mälestuseks – nende sõnade kirjutamise aegu esitles ta *cachaça* pähe täiesti tavalist valge hobuse viskit ja tõe-lise sõõmu nimetet vägijooki manustas ta hoopis pool aastat hiljem (päris täp-selt: 25. septembril 2013) Madeiral Func-halis. Ja faktide võltsimine on seegi, kui autor kirjutab leheküljel 128, et on unu-stanud end liiga kauaks Delfi pühadele varemetele, ta nõjatub ettevaatamatult ühele antiiksele sambale ja võpatab val-vuriputkast kohe kostva vile ja hoiatava viipe peale ... Tegelikult oli see nõjatuja ja vile peale ergastuja hoopis retke auto-juht ehk siinkirjutaja.

Jah, häda faktidele, kui need satuvad vastuollu mu nägemusega ajaloost – umbes nii kirjutas kusagil Karl Risti-kivi. Täpsustuseks olgu ometi öeldud, et autor valetab vaid omaenese meelelistel maastikel uidates, omaenese kogemusi ja reisielamusi tekstualiseerides. See-vastu kultuuriloo rekonstrueerimisel on tema taotluseks faktide vahele jäävate lünkade täitmine võimaliku tõepäraga. Võtkem või raamatus lk 129–130 kirjel-datud episood Jaan Krossi ja Ristikivi kohtumisest Ateenas. Niipea kui just pinge on tõusnud ja seik hakkab mee-nutama Livingstone'i ja Stanley koh-tumist Aafrikas Ujijis Tanganjika järve ääres 10. novembril 1871, astub Kronberg

sammukese tagasi ja – nagu oleks sellest veel vähe! – teatab faktidele toetudes kiretult: Krossi ja Ristikivi kohtumine Ateenas ei olnud võimalik.

Niisiis, eespool mainitud faktide võltsimised, tõelusest poeetilise vaba-dusega üleolemised käivad vältimatult kunstikavatsusliku fabuleerimise alla. Ja seetõttu jäigi mõne seiga kirjeldusse toimetajal sekkumata. Ja mõned faktid on ka hiljem realiseeritud: näiteks, kui leheküljel 229 lubab autor oma Sri Lan-kalt ostetud teksapüksid pärast vastava reisikirja valmimist Võrumaal ära põle-tada, siis seda ta ka tegi, ehkki mõnenä-dalase viivitusega. Aga visuaalne tões-tusmaterjal on ometi olemas fotoseeria kujul, kus üks väike tulekohendaja tun-nistas pükste tullelendandamist ja nende lõplikku tuhastumist.

Õigupoolest, mis neist tõestustestki. Eriti, kui üks selle raamatu autori lem-mikkirjanikke, nimelt W. G. Sebald on öelnud: „... sest tegelikult, nagu me teame, on kõik alati hoopis teisiti.”

Paarist aspektist siiski veel. Tänu-väärne on asjaolu, et mida hiljem on reisikiri kirjutatud, seda vähemaks on jäänud aukartlik nimepillamine ja süve-nenud isiklikkus. Ja kuna ma juhtusin hiljuti lugema Ain Kaalepi reisisseede raamatut „Kodu kõikjal kaasas”, siis oma hämmastuseks märkasid palju sarnasusi neis kahes raamatus. Näiteks kui Kaalep kirjutab 1985. aastal sellest, kuidas lennuk sööstis „loojuva päikese kannule, seda siiski kätte saamata”, siis „Rännud kuue teejuhiga” sisaldab seda mõttekäiku matkivat lauset: „ma len-dan loojangule järele seda ometi saavu-tamata”. On need juhuslikud allusioonid või teadlik traditsiooni järgimine? Min-gid sarnasused on muidugi paratamatud ja koguni klišeed. Kaalep kirjutab sellest, kuidas tema uudishimu sütitasid juba lapsepõlves isalt kuulnud jutud ja sellest ka varased head geograafiateadmised. Ja „Rännud kuue teejuhiga” sissejuha-tus selgitab kirjanduslike teekondade alguse taandumist lapsepõlve uudishi-musse ja geograafiahuvisse, mida toit-sid meremehest isa teekondade jälgi-mine ja üks eksootiline krokodillitopis. Selle krokodillitopisega kohtus raamatu autor veel hiljutigi, sealsamal Võrumaal pükste jaoks süüdatud lõkke juures. Eri-nevalt Kaalepist ei kanna „Rännud kuue teejuhiga” autor aga kodu kõikjal kaasas, vaid tema sulandub põhjalikult ja naut-levalt, absoluutselt kõikide meelte-ga võõrapärasusse. Vahest just seetõttu on tema meelelised maastikud ja kirjandus-likud teekonnad kraadi võrra süm-paat-semad ja kütkestavamad.

Ja muidugi see lõhn ...

Kuid et mitte kõike ära rääkida, mis nende kaante vahele raiutud – siis siin-kohal ma vakatan.

Artikli aluseks on sõnavõtt Janika Kron-bergi raamatu „Rännud kuue teejuhiga” esitlusel Tartus Eesti kirjandusmuuseumis 29. IX 2013.

Paul Kuimet. „Nimeta # 16” seeriast „In Vicinity”. Raamitud pigmentfoto, 2009.

Eesti nüüdisarhitektuuri iseväärtus II: ettepanekud

Võitlus ei näi käivat mitte selle üle, mida oleks vaja teha, vaid selle üle, kes peaks mida tegema ning milliseid tiitleid inimestele omistada. Selline asjade seis on tõeliselt kahetsusväärne.

Ove Arup, 1972¹

CARL-DAG LIGE

Selleks, et mitte pelgalt kritiseerida ja jääda niisama üldsõnalisele tasandile kui 2002. aastast kehtiv „Eesti arhitektuuripoliitika” või äsja valitsuse kinnitatud „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020”,² pakun välja mõned arhitektuurivaldkonda puudutavad eesmärgid ja tegevussuunad, mis võiksid diskussiooni järel jõuda kultuuriministeeriumis peatselt koostatavasse arhitektuurivaldkonna tegevuskavasse. Ettepanekute puhul olen silmas pidanud seda, et need aitaksid eesti nüüdisarhitektuuri arengule kaasa nii siseriiklikus kui rahvusvahelises kontekstis ning toetaksid eelmises lehenumbri kirjeldatud kolme väärtust: Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriõpet, üksikehitisi ja noori arhitekte.

Milline võiks olla Eesti arhitektuurielu aastaks 2020?

Esiteks, Eesti arhitektuuriharidus on rahvusvaheliselt tunnustatud ja atraktiivne. Oluline on just EKA arhitektuuriõppe arendamine, nii et aastaks 2020 kuulub EKA arhitektuuriõppeaduskond Põhja-Euroopa viie tugevama, prestiižsema arhitektuurikooli hulka. EKA loomingupõhiseid magistri- ja doktoriõppekavu hinnatakse rahvusvaheliselt, sest need väärtustavad arhitektuuri kui iseseisvat loomingulist distsipliini, mille eesmärk on mõtestada ruumilisi meetodeid kasutades kriitiliselt ja analüütiliselt nüüdiskultuuri protsesse. EKA arhitektuuriõppes koolitatakse ambitsioonikaid, võimekaid liidri tüüpi arhitekte, kes suunavad jõuliselt oma tegevusega ruumilist arengut nii avalikus kui erasektoris. EKA-l on aktiivne koostööprogramm vähemalt ühe maailma tipp-arhitektuurikooliga. EKAs õpetavad arhitektuuri peale eestlaste tippõppejõud välisülikoolidest. EKA arhitektuuriõpe on atraktiivne nii Euroopa, Põhja-Ameerika kui Aasia tudengite seas ning konkurents ühele õppekohale on vähemalt 1 : 25. See kõik nõuab riigilt

lisainvesteeringut selle kõrval, et Eesti riik tagab soodsad õpitingimused vähemalt 15-le eesti arhitektuuritüdengile õppeaasta kohta.

Loomingupõhise arhitektuuriõppe osana on välja arendatud ühine (EKA koos TTÜ ja TÜga) rakendusliku suunitlusega magistritaseme õppekava. Programmi keskmes on innovaatiliste lahenduste väljatöötamine projekteerimis- ja ehitusprotsessis. Uusi tööriistu ning töömeetodeid arendatakse välja tihedas koostöös inseneri- ja materjaliteaduste, biotehnoloogia jt erialaspetsialistidega. Õppekava alusel koolitatakse rakendusliku suunitlusega arhitekte, kelle peamine tugevus on juhtarhitektide ideede elluviimine ning koostööoskus ehitussektoriga.

Teiseks, Eesti avalik arhitektuur on jätkuvalt loominguline, kvaliteetselt teostatud ning pälvib rahvusvahelist tähelepanu. Uued, riigiasutuste ja teiste avaliku sektori esindajate tellitud üksikehitised on oma arhitektuurselt, linnaehituslikult ja ehituskvaliteedilt võrreldavad rahvusvaheliste tippudega ning pälvivad rahvusvahelist tähelepanu nii spetsialistide kui laiema publiku seas.

Riik väärtustab tellijana kvaliteetse nüüdisarhitektuuri ning tervikliku elukeskkonna sündi. Vähemalt 50% kõigi riigihangete puhul langetatakse valik arhitektuuri kvaliteedi ja elukeskkondliku terviklikkuse, mitte madalaima maksumuse alusel.

Riigi Kinnisvara peaks hiljemalt 2015. aasta alguseks tööle võtma vähemalt viis seitsmendal tasemel kutsekvalifikatsiooniga arhitekti,³ kelle ülesanne on riigihangete lähtetingimuste koostamine ning hangete läbiviimise konsulteerimine viisil, mis tagab riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste tellitavate hoonete arhitektuuri kvaliteedi ja elukeskkondliku terviklikkuse. RKASi arhitektid pakuvad konsultatsiooniteenust kõigile avaliku sektori tellijatele, kes soovivad ehitus- ja projekteerimisvaldkonda puudutavaid riigihangeid läbi viia. On ju ilmselge, et Eesti uus arhitektuur meelitab ligi nii kohalikke kui välisuriste, kui riik kasutab nendele suunatud turundustegevuses teadlikult ja aktiivselt kvaliteetse arhitektuuriga ehitisi.

Kolmandaks, Eesti avalikkus peab väärtustama kvaliteetset nüüdisarhitektuuri. On alust arvata, et Eestis elavad inimesed eeldavad riigilt, et uued avalikud hooned on arhitektuuri poolest kvaliteetsed ning tervikliku elukeskkonna orgaanilise osa. Eesti arhitektuuriinstituutsioonid peavad seetõttu olema näoga avalikkuse suunas ning jätkama aktiivset tööd nüüdisarhitektuuri uurimisel ja populariseerimisel.

Avaliku arhitektuuriteadlikkuse arendamiseks on arhitektuurikeskus, arhitektuurimuuseum jt koostanud tervikliku haridus- ja koolitusstrateegia (koos tegevuskavaga), mis hõlmab nii laste kui täiskasvanute arhitektuurialast huviharidust, üldhariduskoolide arhitektuuriõpet ja muuseumipedaagoogikat. Arhitektuuriajalugu moodustab gümnaasiumiastme kunsti(ajaloo) õppes vähemalt 20% ning selle keskmes on ruumikultuuri areng XX ja XXI sajandil. Vähemalt kümnes Eesti koolis on võimalus gümnaasiumiastmes valikainena õppida arhitektuuriajalugu ning ruumikultuuri aluseid.

Aastaks 2020 on Eesti arhitektuurinäituste külastajate arv kasvanud eelkirjeldatu tõttu praegusega võrreldes kahekordseks. Vähemalt 1/3 Eesti arhitektuurinäitustest on populaarteadusliku suunitlusega: nii ajaloolist kui nüüdisarhitektuuri käsitlevad näitused kõnetavad ka mitte-spetsialistidest külastajaid. Suurem rõhk on pildilise, graafilise ja audiovisuaalse materjali esitusele. Näituste nüüdisaegne kujundus ja loogiline ülesehitus soosib publiku arvu kasvu ning loob eeldused selleks, et üldine arhitektuurihuvi süveneb.

Arhitektuurimuuseumi näituseprogrammis on nüüdisarhitektuuri näituste osakaal vähemalt 50%. Näitustel eksponeeritakse nii siinsete kui välisarhitektide loomingut. Näitustega

kaasnevad aktiivsed lisaprogrammid, kus huviväärset nii spetsialistile kui üldisema huviga külalisele (seminarid, vestlusringid, kohtumised arhitektidega, ekskursioonid). Kultuuriministeeriumi initsiatiivil ja korraldusel on süstematiseeritud eesti arhitektuuriteemaliste trükiste kirjastustegevus ning loodud ühtne levisüsteem, mis tagab eesti arhitektuurikirjanduse ja -publitsistika hea kättesaadavuse nii siseriiklikult kui rahvusvaheliselt. Kõigi olulisemate arhitektuuriteemaliste trükiste kirjastajate (arhitektuurimuuseum, arhitektuurikeskus, EKA, arhitektide liit, sisearhitektide liit jt) tooteid on võimalik tellida interneti kaudu kõikjalt maailmast.

Loomemajanduse (vihma-)vari ja ümberkorraldused arhitektuuriinstitutsioonides

Ove Arup (1895–1988) oli Taani-Norra päritolu ehitusinsener, kes püüdis kogu oma karjääri jooksul luua eeldusi ehitus- ja projekteerimisvaldkonna (ehitajate, arhitektide ja inseneride) sidusamaks koostööks. Tema üks peamisi vaata et talupojatarkusena kõlavaid tõdemusi oli, et inimkond takerdub liiga tihti vahenditesse ning kaotab eesmärgi silmist. Arup oli veendunud, et tehnoloogia, metoodika, ressursside, teisisõnu vahendite võidukäigu tasakaalustamiseks on meil vaja näha tervikpilti, teadmiste, väärtuste, distsipliinide tervikut. Näha seda tervikut inimkeskselt ja nii, et eesmärgid ja vahendid, väärtused ja tegutsemisviisid on omavahel kooskõlas.

Ka kiirelt kasvav loomemajanduse valdkond, mis on tihedalt seotud kultuuriga, vajab terviklikku käsitlust.⁴ Loomemajandus on kasvav majandusharu nii Eestis, Euroopas kui mujal maailmas, kuid selle ideoloogia levikuga näib tihti kaasnevat kultuuri instrumentaliseeriv, halvemal juhul kaubastav tendents. Seepärast tuleks loomemajanduse

väärtusstruktuuris senisest enam arvestada ka vastukaaluga – arusaamaga kultuuri autonoomsusest, mis tugineb ise-väärtusele.

Oma vastuses arhitektuurikeskuse juhataja **Raul Järgi** artiklile⁵ juhtis arhitektuurimuuseumi teadur **Mait Väljas** (kõneldes kogu muuseumikollektiivi nimel) tähelepanu sellele, et keskusel ja muuseumil on väga erinevad, vahest isegi vastandlikud funktsioonid.⁶ Järg oli aga deklareerinud, et keskuse ja muuseumi liitmine looks sünergia just nimelt seetõttu, et tegu on erilaadse kompetentsi ning osaliselt ka erinevate tegevuseesmärkidega. Selles debatis on Väljas loomemajanduse suhtes selgelt vastustaval positsioonil, Järg aga näib optimistlikuna.

Muuseum ja keskus täidavad mõlemad Eesti arhitektuurielus olulist funktsiooni: üks on eelkõige teadus- ja mäluasutus, teine aga valdkonna arenduskeskus. Kultuuriinimesed kardavad,

et muuseum kaotab keskusega liitumisel oma teadus- ja näitusetegevuse autonoomia ning et uue institutsiooni tegevus allutatakse EASi poolt ette kirjutatud eesmärkidele, mis on tihedalt seotud arhitektuuri kui majandusvaldkonnaga. Kardetakse, et keskuse ja muuseumi liitumisel sündiv institutsioon kujuneb uueks arenduskeskuseks ning kultuuri asemel saab oluliseks pelgalt ettevõtlus- ja arendustegevus Ollakse seisukohal, et see oleks suur kaotus eesti arhitektuuri-kultuurile.

Erimeelsuste keskmes näib olevat loomemajanduse ideoloogia DNAs peituv väärtuskonflikt, mis seisneb avaliku ehk ühiskondliku huvi (muuseumi teadustöö, näitusetegevus, haridusprogrammid) ning era- või ärihuvi vastaspinges (keskuse arendustegevus, teenused arhitektuurbüroodele). Isegi kui kahe asutuse liitmisega saavutatakse riigilt arhitektuuri valdkonnale eraldatavate vahendite teatav kokkuvõtte, jääb

Paul Kuimet. „Nimeta # 4” seeriast „In Vicinity”. Raamitud pigmentfoto, 2009.

küsimus: kuidas ühe institutsionaalse katuse all klappib kokku erahuvist ja avalikust huvist lähtuv tegevus?

Enamik Eesti arhitektuuriinstitutsioone tegutseb tänu riiklikule toetusele (olgu kultuuriministeerium, kultuurkapital, EAS või muud allikad). Sõltuvalt rahastajast erinevad vahendite kasutamisele esitatud nõuded. Kulude üldine kokkuvõtte arhitektuuri valdkonnas on oluline, kuid selleks, et hoida eesti arhitektuurielu tugevusi, peaksime suunama tähelepanu vahendite kasutamise moodustelt nende kasutamise eesmärkidele. Institutsionaalsed ümberkorraldused toovad edu vaid siis, kui tugevustele toetuvad ühiseesmärgid on selgelt sõnastatud ning rollijaotus läbi analüüsitud. Ka arhitektuurimuuseumi ja -keskuse liitumine on põhjendatud ainult juhul, kui suudetakse leida avaliku ja erahuvi tasakaal ning tagada Eesti arhitektuuri valdkonna tasakaalustatud areng.

Kutsun jätkama avalikku arutelu eesti nüüdisarhitektuuri elujõulisuse ja tuleviku teemal ning senisest selgemalt sõnastama valdkonna ühiseid tulevikusihte.

Artikkel on autori isiklik pöördumine Eesti arhitektuurielu korraldajate, selles osalejate või selle jälgijate poole, kelleks on arhitektid, ametnikud, ajaloolased, poliitikud, kriitikud ja planeerijad, kirjutatud irooniata, ühegi institutsiooni eest kostmata.

1 Ove Arupi tõdemus Briti ehitus- ja projekteerimis-sektori olukorra kohta 1970. aastate alguses. Vt Ove Arup, *The Built Environment*. – The Arup Journal, kevad 1985, lk 37.

2 Kultuuripoliitika põhilused aastani 2020, <http://www.kultuuripoliitika.ee/>; Eesti Arhitektuuriipoliitika, <http://www.kul.ee/index.php?path=0x66x946>.

3 http://www.arhliit.ee/kutsekoda/kval_omistamine/

4 Vt kultuuriministeeriumi arhitektuuriõuniku Yoko Alenderi artiklit „Arhitektuur – kunst ja äri, ettevõtlus ja elustiil” arhitektuuri ja ettevõtluse kokkupuutepunktides, Sirp 29. VIII 2013.

5 Raul Järg, Kui palju on 1+1?, – Sirp 12. IX 2013.

6 Mait Väljas, 1+1 küll, aga mis moodustikus? – Sirp 26. IX 2013.

Mismoodi on su vaimu seis?

Erakogu

Andres Kurg, arhitektuuriteadlane

1903. aastal kirjutas Saksa sotsioloog Georg Simmel mõjuka essee „Metropolis ja vaimuelu” („Die Grosstädte und das Geistesleben”), mille keskne tees oli, et uus suurlinna keskkond ei sünnitanud mitte ainult uut laadi eluviisi ja käitumisnorme, vaid mõjus ka indiviidi

„vaimumaailemale”. Vastusena närvisüsteemi pidevale stimuleerimisele väliskeskkonnas, selle pommitamisele reklaamide, tulede, informatsiooni, liiklussaginas, kaitses uus suurlinnatüüp end endassetõmbunud *blasé* maskiga. Emotsionaalsed suhted asendusid ratsionaalsetega, konkreetseid kvaliteedid asendusid mõõdetavate ja abstraktsega. Ent erinevalt paljudest hilisematest mõtlejatest ei näinud Simmel selles kaotust, mida peaks kuidagi taga nutma või kompenseerima. Ta uskus, et suurlinna anonüümsuses ja ükskõiksuses on peidus ka uuelaadne vabadus, mida väikelinna „eelarvamusel ja triviaalsused” ei võimalda. Sellest võrsuvat tema arvates uus objektiivne ja isiksuseühene linnakultuur, mis toetub kollektiivsetele saavutustele.

Nüüd, üle saja aasta hiljem, on Simmeli tees endiselt asjakohane: linnastumine on jätkunud, välisärritajate mõju on pidevalt kasvanud. Õigupoolest on tänapäeva urbanistlikku keskkonda võimatu vaadata lahus immateriaalsetest info- ja finantsvõrgustikest, mis seovad linnu veel tihedamalt omavahel kokku. Peamised Simmeli järeldused on aga paljuski iseenda vastu pöördunud: emotsionaalsus on tagasi tulnud kaubastunud kujul, personaalsete haldurite, „ainult sulle” pakkumiste ja familiaarse teeninduskoodi kujul. Infokaevandusel põhinev internetitööstus on suunatud sellele, kuidas pääseda ligi „vaimumaailemale”, mis jäi varem avalikult etendatud maski taha. Reklaamid arvutiekraanil peegeldavad veebilehti, mida oleme juba külastanud, nutiseadmed teavad, kus linnas parajasti oleme,

kuhu poodi peaksime sisse astuma või millist bändi kuulama. Siit kasvab välja probleem ka Simmeli postuleeritud vabadusega linnakeskkonnas. Mitmed teoreetikud on näinud seda välja kasvavat igapäevaelust või alt üles suunatud vaateviisist. Olukorras, kus tänavakeskkond ja avalik ruum on samamoodi jälgitav nagu mis tahes teised ruumid või riigid, kaotavad senised eristused oma poliitilise tähenduse ja nõuavad uut laadi taktikat oma vabaduse eest seismisel.

Muuseas, üks koht, kus otsida tuleval aastal nendele seostele seletust ja edasiarendust, on loodetavasti Veneetsia arhitektuuri biennaali Eesti näitus „Vaba ruum”, mille noor kuraatorite tiim on lubanud muu hulgas uurida just avaliku ruumi käekäiku vaba infoühiskonna kontekstis.

Tartu ülikooli Narva kolledž. Kavakava: arhitektid Siiri Vallner, Katrin Koov ja Indrek Peil.

Piia Ruber

Kultuuritus kultuuris

MAI ŠEIN

Vastavalt põhiseadusele peab riik kaitsma autorite õigusi – ning seda toetab ka kehtiv autoriõiguse seadus –, kuid paradoksaalsel kombel on Eesti riigis kujunenud olukord, et rikutakse autoriõigusi, vähemasti arhitektuuri-valdkonnas on see nii. Enamasti ei olda teadlik arhitekti autoriõigustest ega mõelda autoriõiguste rikkumise tagajärgedele, sellele, milline on rikkumiste mõju mõne avaliku objekti lõplikule väljanägemisele (kas see ka sobib meie ühisesse keskkonda) ning et arhitekti autoriõigused kehtivad ka pärast hoone valmimist. Ega enamik inimesi peagi sellele mõtlema. Küll aga mõtlevad nende küsimuste üle arhitektid ise ning peaksid mõtlema kõik need ametiisikud, kes moel või teisel vastutavad meie kultuuri säilimise ja hea elukeskkonna loomise eest.

Autoriõigused jagunevad varalisteks ja isiklikeks. Varalisi autoriõigusi saab

autor vabalt võõrandada ja litsentseerida ning küsida selle eest tasu. Isiklikud õigused on aga autori isikust lahutamatu ega ole üleantavad. EV põhiseaduse § 39 märgib, et autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik peab kaitsma autori õigusi. Just isiklikud õigused peaksid olema tagatud põhiseaduses märgitud autori võõrandamatu õigusega oma loomingule.

Vastuolus seaduse ja kultuurse käitumisega

Ükski loov isiksus, sh arhitekt, ei soovi, et tema ideed (mis vajab järgmistes staadiumides küllalt palju täiustamist või edasiarendamist) keegi teine – vähempakkumise võitnud nn teostaja – edasiarendab või muudab. Näiteks Vane-muise teatri juurdeehituse arhitektuurivõistlusega (2009) seoses šokeeris arhitektuuriringkonda juhtum, mille tulemusena võistluse võitjad Marika Lööke ja Jüri Okas distantseerusid autoritena

ja keelasid oma nime sidumise selle projektiga – teatrijuht oli suunanud nende võidutöö odavamale teostajale. Riigi Kinnisvara ASi algatusel, millest nüüd on kahjuks juhitud ka teised hangede korraldajad, on hankedokumentidesse hakatud sisse kirjutama autori isiklike õiguste loovutamise nõuet. See on esiteks seadusevastane ja teiseks kultuuritu. Võrdluseks võib tuua olukorra, kus kuulus skulptor visandab uue skulptuuri esialgse idee, kuid kavandi lõpuleviimiseks korraldatakse kiviraidurite vahel vähempakkumine, kus mõni võib isegi kipsivalamise hiilgava idee välja käia.

Loomulikult pole eskiislahendus või võistlusele esitatud materjalid üksi lõplik, detailideni viimistletud teos, kuid kannab siiski endas teose põhiolemust, väärtust. Siin tekibki vastuolu. Praegu on turul esimese etapi ehk eskiisprojekti väljakujunenud tasu äärmiselt väike (vahel tehakse see suisa tasuta) ning autorid üritavad siis järgmistes projekteerimistööde etappides selle saamata jäänud õiglase tasu „kompenseerida”. Kahjuks on aga Eestis juurdunud ebanormaalne olukord: esialgne autor jäetakse edasistes etappides kõrvale ja seal osalevad madalama pakutud hinnatase tõttu uued tegijad. Miks see nii on? Kalle Vellevoog kirjeldab seda lühidalt 6. detsembri Sirbis nii: „Põhjus on raha. Kui võetakse hoone või projekti autorilt ära kõik autoriõigused, pääseb RKAS kohustusest teha edasi autoriga koostööd näiteks hoone ümberehitamisel või järgmiste etappide projekteerimisel.” Selline olukord on arhitektide vaatepunktist Eestis praegu valdav ning tellijad üritavad selle „seadustada” autori isiklike õiguste üleandmise nõude sissekirjutamisega hankedokumentidesse.

Tellijate riskide maandamist toetab riigihangete seadus, mille alusel hangede korraldajad kasutavad pakkumiste hindamisel ainult madalaima hinnatase kriteeriumi (tellijatele lollikindlaim variant, sest siis pole võimalik „eksida”). Mis sest, et selle tulemusena saab riik või avalik sektor enamasti ebaefektiivsema ja pahatihti ka avalikku ruumi risustava objekti või siis hoopis mittetöötava „instrumendi”. Kui riigihanke korras on vaja osta uus kontsertklaver, siis selle loogika kohaselt saab selle kõige odavamalt Hiinast – ja sealt see siis ju osta tulekski! Kas see klaver ka nauditavalt kõlab, on juba iseasi.

Seejuures ei kõrvalda madalaima hinnatase kriteerium tellija riski, mis on seotud autori võimaliku keeldumise edasisest projekteerimisest (praktikas äärmiselt ebatõenäoline, üliharv juhul, põhjuseks kas ebasobiv ajagraafik, terviseprobleem, hind, konflikt tellijaga). Sellepärast pannaksegi hankedokumentidega kaasa töövõtuleping, mille kohaselt loobub autor oma kõigist isiklikest õigustest, ehkki see on vastuolus kehtiva autoriõiguse seadusega.

Mis on praegu teoksil?

Käib intellektuaalse omandi õiguse kodifitseerimine, mille käigus plaanitakse muuta ka kehtivat autoriõiguse seadust. Kavas on lühendada isiklike õiguste osa ja autori õigus teose puutumatusele siduda vaid autori au ja väärkuse kaitsega. Uue seaduse eelnõus on plaanis isiklike õiguste osast välja jätta autori isiklik õigus lubada teistel oma teost muuta või lisada teosele lisasid. Selline muudatus ei ole mõistlik ega taga autorite ja tellijate huvide ning riskide tasakaalustatud regulatsiooni. Hea näide, kuidas reguleerida vastuolulisi huvisid, on Hollandi kogemus. Nimelt on Hollandi autoriõiguse seaduses lähitud just mõistlikkuse põhimõttest. Hollandis ei ole autori isiklikud õigused võõrandatavad ja jäävad autorile isegi pärast varaliste õiguste üleandmist. Seejuures on teose omanikul õigus teha ilma autori nõusolekuta teoses mõistlikke muudatusi, mis ei muuda teose välisilmet. Ebamõistlike ja „ilutsevate” muudatuste tarvis on omanikul vaja arhitekti nõusolekut. See põhimõte tugineb Hollandi kohtuvaidlustele arhitektuuriteoste autoriõiguste üle.

Mäletatavasti kehtisid autoriõigused juba Tsaari-Venemaal 1911. aastast peale ja isegi nõukogude ajal olid need tsiviilkoodeksis reguleeritud. Eesti „uue aja” esimest autoriõiguse seadust peeti 1990. aastate alguses üheks kõige moodsamaks maailmas. See oli esimene autoriõiguse seadus, mille Nõukogude Liidu mõjusfäärist vabanenud Ida- ja Kesk-Euroopa riigid vastu võtsid. Selle töötas välja õigusteaduste doktor Heiki Pisuke. Seaduse väljatöötamise igal etapil konsulteeriti maailma intellektuaalomandi organisatsiooniga (World Intellectual Property Organisation ehk WIPO), aga samuti spetsialistidega Soomest, Rootsist, Saksamaalt ja USAst. Kuni 1995. aastani ei peetud ühtegi suuremat Kesk- või Ida-Euroopa intellektuaalse omandi teemalist rahvusvahelist konverentsi, kus ei palutud Heiki Pisukest tutvustama meie uut seadust. Tema sõnul (Eesti Autorite Ühingu uudiskiri detsembrist 2012) toimus esimese kolme kultuuriministriga, kelleks olid Lepo Sumera, Märt Kubo ja Paul-Eerik Rummo, suurepärase koostöö. Seaduse vajadust ei pidanud ta kellelegi selgitama.

Mis on tinginud ebanormaalse olukorra?

Esiteks on projekteerimine ja ehitamine teadagi üks parasjagu pikk tsükkel ja selle jooksul võib juhtuda nii mõndagi. Siit ka tellija riski suurenemine olukorras, kui autoril on teised tööd ees ootamas või kui ta ise ei saa või ei soovi projekteerimist järgmistes etappides jätkata. Ka tellijat ähvardavatest ohtudest tuleb aru saada ja tulemus peab täitma ka tellija seatud investeeringu eesmärgi. Kas siis peaks tegu olema varalise õiguse

loovutamise-üleandmise või isikliku õiguse loovutamise-üleandmisega? See on endiselt võimalik, kui autor annab nõusoleku anda konkreetne isiklik õigus (ehk siis antud juhul muutmisõigus) üle konkreetsetl määratletud aja- ja töömahu ulatuses. Tegu on sel juhul nõusoleku, kuid mitte võõrandamise ega litsentseerimisega. Sel juhul tuleb *a priori* eeldada, et mitte ükski tipptegija ei soovi mingil juhul anda nõusolekut oma teose „näppimiseks” alles nn õpipoisi staatuses odavale tegijale.

Teiseks, töö hind. On selge, et madalama kvalifikatsiooniga, väiksema töökogemusega vähem tuntud autorid küsivad oma töö eest väiksemat tasu kui tipptegijad. Tipptegijate pakkumised ongi kallimad kui algajatel arhitektidel – ka tuntud muusik, dirigent, kunstnik jne soovib oma töö eest rohkem tasu kui mõni algaja, tasustamisvahed ongi maailmas märkimisväärsed. Kas arhitektide puhul saab see olla teisiti? Miks peaks eile ametilitsentsi saanud arhitekt saama sama tasu mis tipparhitekt? Kas ta on võimeline tegema sama head tööd kui kogemustega ja kvalifitseeritud arhitekt? Olulised avalikud objektid vajavad professionaalset kätt. Arhitekti palkamisel madalaima hinnataseme kriteeriumi kasutamine on läbinisti vale põhimõte ja meie kultuurile kahjulik.

Kolmandaks. Riigiarhitekti institutsiooni loomise teemal on seni ainult õlgu kehitatud, ei ole peaaegu seitsme aasta jooksul isegi pädevat vastust leitud. On ju selge, et ruumiga seotud küsimustes on oluline vastava poliitika olemasolu ja meetmete rakendamine riigi tasandil.

Väljavaated

Meile kõigile, eriti aga pealekasvavale põlvkonnale, läheb korda korrastatud linnaruum ja meeldiv elukeskkond. Arhitektuur on neljamõõtmeline kunst, mille kolm ruumimõõdet peavad neljandas – ajas – vastu pidama. Kõigi maade külastajaile on määravaim sealne arhitektuuri ja linnaruumi mõju: reisidelt toome kaasa unustamatuid mälestusi Egiptuse püramiididest, Gaudí šedöövritest Barcelonas või Dubai vette ehitatud palmisaartest. Seitsmeks maailmaimeks nimetati ikka ehitisi. Mujalt meile külla tulnud arhitektidele on Eesti arhitektuur meeldinud oma kohati šokeeriva julguse poolest.

Viimased rahvusvahelised arhitektuurikonkursid on toonud meile välismaiseid võitjaid. Kas on võimalik ette kujutada, et võitjad oleksid olnud nõus osalema ka siis, kui autoritel tulnuks oma isiklikest ja varalistest õigustest juba ette loobuda? Julgen väita, et vähegi endast lugupidavad välismaised arhitektid ei oleks osalenud mitte ühelgi Eestis korraldatud võistlusel või riigihankel, kui nad oleksid pidanud andma ette nõusoleku, et nende loomingut võib keegi muuta, nii et autorid oma tööd

enam äragi ei tunne. Võistlustel ja riigihangetel, kus arhitektide liit on saanud võistlustingimused koostada või nende koostamisel pilku peal hoida, on sellised vead kõrvaldatud. On ka juhtumeid, kus EALI seisukohtadega ei ole arvestatud ning liit on pidanud edastama oma liikmetele info, et konkursitingimused pole autoriõiguste osas tasakaalus – et osaleja teaks sellega arvestada. Õnneks on nüüdseks ka RKASi korraldatud hangete puhul autori isiklikest õigustest loobumise redaktsioon veidi leebem. Toetudes jurist Eeva Mägile, võin väita, et kõik autorit isiklikest õigustest loobuma sundivad redaktsioonid on vastuolus kehtiva seadusega ja seega õigustühised.

„Kunst kuulub rahvale!” Selline tore loosung oli minu kooli aulaks. Mõtle sin ikka, et kellele see siis veel kuuluda võiks. Viimasel ajal on väga populaarseks saanud küsimus: mis on kultuur? „Ta ongi kõik see, mis meid ümbritseb ... See, et üks miljoniline rahvas on suutnud oma riigi püsti panna ja olla võrdne võrdsete seas nende riikidega, kus on 50 miljonit elanikku ... see tõestab ka seda, et see kultuurikiht on väga paks. Eesti riigi mõte ongi tema rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Kui me seda ei pea enam vajalikuks, siis ei ole mõtet ka eesti riigil.” Niimoodi vastas langeva tähelepanu teinud ekskultuuriminister Lang ühes „OP!i” saates, kus ta kõneles kultuuripoliitika arengukavast aastani 2020. Meenub 50 aastat kestnud sotsialistlik elu, mis oli täis loosungeid, kuigi tegelikkus oli suisa vastupidine.

Loov intelligents ja kultuuri säilimine on omavahel seotud: loeme Kiviräha raamatut, käime Tõnu Kaljuste kontserdil ja kuulame Arvo Pärdi muusikat, ostame seinale Uno Roosvalti maali või Anu Raua vaiba. Laseme kodu kujundada Ivi Els Schneideril, töötame Marika Lõokese ja Jüri Okase projekteeritud büroohoones, läheme Siiri Vallneri, Katrin Koovi ja Indrek Peili kavandatud Tartu ülikooli Narva kolledžisse, elame Kalle Vellevo projekteeritud mereäärses luksusmajas Pärnus või Andres Alveri loodud elamukompleksis

Elamukompleks Nõmmel. Alver Arhitektid: arhitekt Andres Alver, kaasautorid Tarmo Lahti, Sven Koppel, Indrek Rünkla ja Ulla Saar.

Kaido Haagen

Nõmmel. Eramuehitaja teab tellida oma maja projekti näiteks Emil Urbelilt.

Kultuurne inimene teab, kes on kirjutanud raamatu, mida ta loeb. Ta teab, milline kunstnik on teinud ühe või teise maali. Teab, kes on kirjutanud ooperi, mida ta vaatama läheb jne ... tundub ju lapsik seda lugeda. Ometi on viimase paari aasta jooksul arhitektuurivaldkonnas proovitud juurutada skeemi, kus autorilt nõutakse autoriõigustest loobumist. On see siis loomulik, kui enam ei teatagi, kes on loodu autor või raamatu kirjutanud? Selline lähenemine viib elukeskkonna halvenemise ja vastuolude süvenemiseni ühiskonnas. Mida see sisuliselt tähendab? See on just see viimane lause Rein Langi vastuses küsimusele, mis on kultuur. Kuid minu meelest on meil tegu kultuuritusega kultuuris. Autoriõiguses sisaldub nii autoriõiguste kaitse kui ka kultuuri areng ja säilimine. Praegu on vaja autoriõiguse seadust kaitsta selle muutjate eest.

Eesmärgid

Mõistuspärase süsteemi juurutamise, kultuurse käitumise kaudu tuleb jõuda kõigile mõistetava, meie kultuuriruumi sobiva **hea tava** põhimõtte, mille kohaselt sama autor teostab ise või teostatakse tema otsesel juhtimisel kõigi etappide projekteerimistööd.

Kõigi avalike ehitiste puhul tuleb korraldada ideevõistlus, mille lähtetingimused näevad ette võitjaga järgmiste etappide projekteerimiseks lepingu sõlmimise ja nende etappide orienteeruva hinnataseme. Nende sisuliste eesmärkide saavutamiseks ei olegi vaja muud, kui et seadused ei segaks seda tegemast. Ja et me mõistaksime, mis on meie kultuuri huvides ja kuidas käitub kultuurse riigi kodanik. Arhitektuuripoliitika riiklike eesmärkide elluviimiseks peab riigil olema vastav õigusraamistik ja institutsioon, milleks on riigiarhitekt.

Arda Kullerkupp 16. IX 1928 – 12. XII 2013

Teatame kurbusega, et 12. detsembril lahkus kauaaegne Eesti Arhitektide Liidu liige Arda Kullerkupp. Arda Kullerkupp lõpetas Tallinna Polütehnilise Instituudi arhitektuurieriala 1954. aastal ning asus tööle rajooniarhitektina Tallinna linna arhitektuuri osakonnas, kus oli ametis kuus aastat. Paralleelselt põhitööga oli Kullerkupp aastail 1959–1961 Eesti Riiklikus Vabaõhumuuseumis vanem teaduslik kaastöötaja, võttes osa ekspeditsioonist muuseumisse sobivate eesti talurahvaehitiste selgitamiseks. Aastatel 1960–1987

töötas Kullerkupp RPI Eesti Tööstusprojekti ehitusosakonna generaalplaneerimise grupis vanemarhitekti ja grupijuhina, seejärel juhtiva arhitektina. 1989–1990 oli ta arhitekt Harju rajooni RSN TK kapitaalehituse ja aianduskooperatiivide osakonnas.

Arda Kullerkupp oli väga suure töövõimega, tema viljakaim periood jäi Tööstusprojekti aega. Tema käe all valmis hulganisti tööstushoonete projekte. Tähtsamad neist on tehase Metallist Peterburi teel Tallinnas (1965), tehase Viisnurk administratiivkorpus Pärnus (1969), tehase Estoplast Türi tänaval Tallinnas (1970), Tartu elamuehituskombinaat Betooni tänaval (1976), tehase Volta elamu Tallinnas Muti tänaval (1977), Tallinna

Laevaremonditehase spordi- ja kultuurikompleks (1978), Kohtla-Järve mööblitehas (1978), Tallinna Raudbetoonitehase suurpaneelide tsehh Punasel tänaval (1979), tehase Pioneer ja Polümeeri tapeeditsehh Suur-Sõjamäel Tallinnas (1981). Nende tööde vahele mahtus veel palju teisigi objekte: väiksemaid tööstusobjekte, abihooneid, rekonstruktsioone, väikeobjekte, eramuid ja suvilaid. Alates 1960 oli Arda Kullerkupp Arhitektide Liidu liige.

Leiname ja mälestame Arda Kullerkuppu ning avaldame sügavat kaastunnet lähedastele.

Eesti Arhitektide Liit

Mismoodi on su vaimu seis?

Erakogu

Märt-Matis Lill, helilooja

Vaimu seis on nüüdseks stabiilne – ja see on positiivne. Viimaste kuude kultuuripoliitiliste sündmustega kaasas käinud vaimsed kõikumised ei mõjunud loominguelsele tegevusele just kõige paremini. Nüüdseks on teatav meele- ja süvenemisrahu taastunud ja seega eeldused vaimu tõusmiseks taas loodud. Mulle tundub, et üldiselt on loomeinimesele vaimse keskkonna stabiilsus ülimalt oluline. Ses suhtes igatsen ma mõnikord taga Soomes elatud aega – sealne poliitika oli nii professionaalne, kaasav ja seega igav, et seda ei viitsinud eriti jälgida.

Sven Tupits

Jaak Lõhmus, filmikriitik

2012. aasta lõppes teabekaskaadiga: www.efis.ee avab „Eesti film 100” lõpetuseks oma taevavärava. Nüüd, aasta hiljem, on rahvale teada antud, et huvi on üha suur.

Aasta 2013 algab reformidega reformide pärast. Pisut hiljem taanduv minister nimetab kiirustades Eesti Filmi SA ümber Eesti Filmi Instituudi SAKs. Algavad „lavalised segadused”. Kui praegu küsitaks, kuis on EFI seis, ütleks leebelt Juhan Viidingu sõnadega: ei seisa nigu. Vähemalt esialgu. Vitamiine ning hoogsat trimmimist jääme ootama uuel aastal.

Aga eesti film ise? Niihästi mängufilmi- kui ka dokumentalistika-aasta on üpris tüse. Rahvas on käinud kodumaist filmi ilusti vaatamas. Heameel on lisada, et meie kõrgelaubalised animasoofid kingivad tänavu rohkem rõõmu ka kinomudilastele. Ja välk ning pauk, otse viimasel minutil, enne aasta ukse sulgumist, jõuavad areenile=ekraanile Aina Järvine ja Meelis Arulepp kireva lastejoonisfilmiga „Suur maalritöö” ning lausa viimasel minutil sööstab kinno René Vilbre oma Haapsalu lapsedetektiviide seiklustega. Ilus jõulukink, mis toidab usku, et igaaastane lastefilm Eestis on siiski veel võimalik – kuniks meil on põhjust küsida, kuis seis.

Rõõmustagem, sest aega on vähe

René Eespere autorikontsert „Fratres – LX”: Hortus Musicus Andres Mustoneni ning Tallinna Kammerorkester Paul Mäe juhatusel, solistid Aurelia Eespere (sopran), Indrek Vau (trompet) ja Neeme Punder (flööt) 14. XII Mustpeade majas.

EVI ARUJÄRV

Mustpeade majas oli eelmisel laupäeval üks tuumakas ja muusikaliselt särav, kahe poolega sünnipäevakontsert, kus kõlas René Eespere looming.

Kuna kuuendat kümnendit tähistanud autor on loomingulises sõiduvees, siis kandsid seitse kavas olnud teost üsna lähedasi aastaarve. Ajaliselt kaugeimad olid II kontsert flöödile ja kammerorkestrile (2003) ning kontsert trompetile ja kammerorkestrile (2008). Kaks oopust oli pärit lähiminekust: „Iidsed õpetussõnad” („Sententiae veteres”, 2011), „Rõõmu ja kurbuse laulud” („Carmina gaudii et tristitiae”, 2011-2012). Kõlas lausa kolm esiettekannet: „Respectus” kammerorkestrile (2013), „Sünnipäev” („Dies natalis”, 2013) ja „Aastate möödumine” („Curriculum annorum”, 2013). Esimeses kontserdipooles esines ansambel Hortus Musicus Andres Mustoneni juhatusel, teises dirigeeris Tallinna Kammerorkestrit Paul Mägi.

Kuus aastakümnet ja ehk ligi pool sajandit helides ja helide abil mõtlemist – see tähendab paratamatult mingit valmisamist ja küpsust. Eespere on viljakas, peaaegu kõikides žanrides kirjutanud autor ning tema muusika on „maailmavaatega”. Tundub, et ta tõepoolest vaatleb ja mõtleb ilmast ja inimesest muusika abil ja vahendusel. Teksti abil (mõnigi kord ka autori enda sulest) väljendatud mõtted on algusest peale olnud väga avalikud ja siirad Eespere koorimuusikas, lavateostes ja ka lastemuusikas. Autorikontserdi kavas neid

žanreid ei olnud. Aga üsna iseäralikult moel – mingi leebe, kuid visalt loitsiva kuulutusena, milles segunevad elamise rõõm ja natukene nukker teadmine selle lõplikkusest, peegeldub elutark ja teadev vaatlemine ka helilooja instrumentaalteostes, mis olid sünnipäevakontserdil ülekaalus.

Peab ütlema, et eesti nüüdismuusikas – või peaks ütlema, soomeugri vaimus – on juba üsna pikka aega küllalt palju suuri, mõnikord ka ränkaskaid sõnu(meid), mis peatavad aja ja juhivad meid täisvaikusesse, enesekaemuse metafüüsilisse maailma. Seda on vaja, et inimene võiks iseennast ümbritsevast sotsiaalsest müramaailmast üles leida ja puhastuda ... Eespere muusika on selle poolest omapärane, et helidesse jõudes ei muutu ka kõige nukramat lõplikkust kuulutatav sõnum liiga raskeks, liiga ahistavaks. Ta ei kipu ka aega peatama: see kulgeb niigi, aja üle pole inimesel võimu. Ja Eespere muusikas on alati rahutut kulgemist, liikuvust – ja ka mängulist elementi. Autoristiili küpsusele vaatamata oli kava vaheldusrikas, tulvil erinevaid meeleolu- ja stiilivärve.

Kontserdi teises pooles kõlas orkestrimuusika kammerorkestrilt Paul Mäe juhatusel, sh kaks instrumentaalkontserti, soolod Indrek Vau (trompet) ja Neeme Punderi (flööt) suurepärasel esituses. Flöödikontsert nr 2: pisut müstiline meeleolu, impressionistlik kõlapuudutus. Trompetikontsert: džässilik element, draamatilise ja lüürilise kontrastid. „Respectus” kammerorkestrile: dünaamiline, sümfoniseeritud teos, otsekui fragment mingist draamatilisest loost.

Kontserdi esimese poole täitis Hortus Musicus. „Sünnipäev”: rõõmus värvimäng. „Iidsed õpetussõnad”: „jutlustav” Eespere – targad sententsid läbimas heliväljendust ... „Aastate möödumine”

oboele (Olev Ainomäe), viiulile (Andres Mustonen) ja orelile (Ivo Sillamaa) – mänglev polüfooniline kude. „Rõõmu ja kurbuse laulud” (Anne Lille tekst, solist Aurelia Eespere): maalilised meeleolupildid, millel ajalik maailm kannab iga-viku pitserit – eksistentsiaalse kurbuse ja iluelamuste mõrkjas kokteil ...

Kompositsioonitehnikale orienteeritud muusikateadus on alati taga otsinud heliloomingu struktuuralseid iseärasusi. Mina ei saa lahti mõttest, et iga looja, ka iga helilooja loomingus on peidus üks eksimatult äratuntav „ürgfraas”. Sellel on küll tugev seos tehniliste tunnustega, aga selle tuumaks on mingi psüühiline „süvastruktuur” – üldine elutunne, maailmas olemise tunne, psühho-füüsiline elutoonus. Ja see „ürgfraas” kumab läbi ka helilooja eri eluperioodidel ja žanrides kirjutatud teostest, imbudes ka läbi järskude stiilimuutuste ... Missugune on Eespere „ürgfraas”, selle saaks noote uurides ja kompuutrisse söötes ehk täpselt teada. Aga ka niisama kuulates võib üht-teist öelda.

Eespere muusika tuumaks on mõnikord rahutu, mõnikord mänglev, mõnikord ka karm-range, aga alati mingil moel sisendav või loitsiv fraas. Selle rahutus meloodiakontuuris on enamasti määramatust ja lõpetamatust – mingi vaikne, natukene traagiline küsimärk. Eespere „ürgfraas” muutub läbi korduste ja katkestuste, aga ei suubu pühalikku vaikusesse, vaid jätkab üha hingamist rahutus muutumises. Tema helikoe katkestustes on metafüüsika asemel pigem tugev annus puhast ootamatust. Seda sama saatustlikku või imelist ootamatust, mida on tulvil elugi. Tema helikoe kordustes ja rütmides tiksus vääramatult aeg. Nii näib see muusika otsekui ütlevat: rõõmustagem, tunnetagem ja armastagem, sest inimese aeg siin ilmas on nii lõplik.

Neeme Punder, René Eespere ja Paul Mägi Tallinna Kammerorkestri ees.

Peeter Sarapuu, Arvo Leibur, Kaido Välja, Mati Lukk, Tõnu Jõesaar ja Rain Vilu.

Elis Vesik

Ühised huvid

„Eliitkontserdid“: Peeter Sarapuu (fagott) ja ERSO kontsertmeisterid Arvo Leibur (viul), Kaido Välja (viul), Rain Vilu (vioola), Tõnu Jõesaar (tsello), Mati Lukk (kontrabass) ja Madis Metsamart (löökpillid) 10. XII Estonia kontserdisaalis.

ELIS VESIK

Aasta viimasel „Eliitkontserdil“ astus peaesinejana üles Eesti Riikliku Sümfooniaorkestri fagotirühma kontsertmeister Peeter Sarapuu ning koos temaga kolleegid ERSOst: Arvo Leibur, Kaido Välja, Rain Vilu, Tõnu Jõesaar, Mati Lukk ja Madis Metsamart. Sisutihedas programmis „Ühised huvid“ tulid esitusele Olga Neuwirthi, Gernot Wolfgangi, Alexandre Ouzounoffi ja Jean Françaix' teosed, eesti

muusikat esindasid Helena Tulve „Ja valgusest pimedus“ („Und von Liechte Vinster“, 2013) fagotile ja keelpillikvartetile ning Tatjana Kozlova-Johannese „Valge lind“ fagotile ja viiele keelpillile (esiettekanne). Väga hea tunnetusega koostatud kava sisaldas hea annusena nii meeleolukaid ja kompleksseid lugusid (kusjuures üks ei välistanud teist) kui ka erinevatest rütmidest, stiilidest ja nendega seonduvatest laadidest inspireeritud teoseid ning mänguruumi jätkus ka elektroonilistele väljendusvahenditele. Üks mis kindel – selles kavas kajastus mängijate võime ja tahe oma mitmekülgsest näidatada. Meeldejäävalt tõusid kogu kavast esile Kozlova-Johannese, Tulve ja Neuwirthi teosed, millel peatungi pikemalt.

Austria helilooja Olga Neuwirthi teos „torsion: transparent variation“ (2001) soolofagotile ja elektroonikale annab esitajale suurepärased võimalused. See nõuab fagotimängijalt suurt tehnilist virtuoossust, kuid kogu muusikaline väljenduslaad on selgelt sisulise poole teenistuses, mistõttu pole ohtu kuulaja mänguvõtete demonstreerimisega ära väsitada. Kui juba Stravinski saavutas „Kevadpühitsuse“ puhul selle instrumendi ajaloos midagi enneolematut (sellist jalustrabavalt kütkestavat tämbrit ei osatud uneski näha), on Neuwirth teinud suure sammu fagoti tämbri võimaluste avardamiseks. Kindlasti on see fagotirepertuaari üks keerulisemaid ja väljakutsuvamaid teoseid (subtoonid, ringhingamine, suured ja kiired hüpped jms), mille fantastiline esitus jäädvustab Peeter Sarapuu minu meelest muusikalukku. Teos oli turvalistes kätes. Sarapuu tõi kuulajani kogu muusikalise teksti selle külluslikkuses, oli hoolikas kõikide nüanssidega, eriti hämmastas tema võime materjali paralleelselt mitmetasandiliselt selgelt ja hästi käsitleda, laskmata korra tunda vajadust mõne muu instrumendi järele – soolopillist piisas. Neuwirthi teoses on oluline roll ka elektroonikal, mis on loogiline, sest ta on õppinud ja töötanud ka IRCAMis Tristan Murail' juhendamisel. Elektrooniline materjal *klezmer*-muusika salvestuse näol aitas küll seada laadilisi seoseid muusikalise materjali vahel, kuid mõttelist kaalu tundus andvat kultuuride dialoogi idee.

Tatjana Kozlova-Johannes ja Helena Tulve muusikat kuulates tuleb tunnistada, et saavutatud on midagi väga originaalset ja ka põhjamaiselt orgaanilist.

Suureks inspiratsiooniallikaks meie heliloojatele on kindlasti olnud loodus. Veel teadmata, mida uue teose pealkiri „Valge lind“ võiks kujundina heliloojale tähendada, tekkis tunnetuslikul tasandil esmane seos Lennart Mere filmirännakutega veelinnurahvaste juurde. Kozlova-Johannese teoses kajastus kogemus ja oskuslik kirjutamine, mis andis varjamatult märku, et on olnud võimalusi oma muusikat realiseerida, julgelt katsetata ja kõlaliselt lihvida. Kui tuua midagi veel eriliselt esile, siis kindlasti head orkestratsiooni, sh huvitavate pillikombinatsioonide võimalust. Eriti nauditavat tuli esile fagoti ja kontrabassi koosmäng, millest sündis tämbrikselt väga huvitavaid ja jõulisi kõlasisid.

Helena Tulve „Ja valgusest pimedus“ sai sellel kontserdil uue hingamise. Teos oli esimest korda ettekandel üle aasta tagasi Pärnu muusikafestivalil, solistik Martin Kuuskmann. Kui mälu ei peta, siis esmaesitusega võrreldes oli nüüdne ettekanne Peeter Sarapuult kõlaliselt ümar. Solist tõusis kvartetist rohkem esile, ehkki oleksin oodanud ka kvartetti vahel intensiivsemalt sekkuma. Kuulajana ei mõistnud ma alati kvarteti ja solisti seoseid, kuigi Tulve muusika põhinebki peamiselt tugevatel omavahelistel seostel, ühtsetel impulssidel. Küll tabasin selles ettekandes teist laadi rahulikkust, mis mind ootamatult puudutas.

Esiletõstmist väärib ka Ouzounoffi „Nairobi, la nuit“ (1999) Peeter Sarapuu ja Madis Metsamardi heas koosluses. Lisagem, et kogu programm oli läbinisti huvitav, iga teos ja esitus pakkus midagi värsket. Tundus, nagu olekski nüüdismuusika esitamine nende orkestrantide igapäevatöö.

Britteni „Sõjareekviem“ – suurteos igas mõttes

Benjamin Britteni „Sõjareekviem“: solistid Svetlana Kasjan (sopran), Paul Nilon (tenor) ja Gavin Carr (bariton), segakoor Latvija, RO Estonia poistekoor (dirigent Hirvo Surva) ja ERSO, dirigent Jan Latham-Koenig. 6. XII Estonia kontserdisaalis.

AARE TOOL

Benjamin Britteni sajas sünniaastapäev on tänavu ajendanud pöörama tema loomingule tavalisest märksa laiemat tähelepanu. Ka Eestis tuli aasta jooksul ettekandele arvestatav hulk Britteni teoseid, sealhulgas ooper „Albert Herring“, kuid austusavaldused näisid kohati lahustuvat kontserdielu üldises kirevuses. Tõsi, muusikalise numbrimaagia poolest oli aasta niigi võrdlemisi rikas, mistõttu märksõna „Britten 100“ alla koondunud kontserdid pidid paratamatult võistlema selliste tähtpäevadega nagu „Wagner ja Verdi 200“ või juba praegu etteruttavalt tähistatav „Richard Strauss 150“, millele

lisagem veel „Lutosławski 100“. Siiski küündis „Sõjareekviem“ aasta muude ettevõtmiste seas selgelt esile.

„Sõjareekviem“ on suurteos igas mõttes, nii sõjavastase paatose kui ka aukartust äratava esituskoosseisu tõttu. Orkester jaguneb kaheks: suurem koosseis mängib alati koos soprani ja segakooriga, iseseisev kaheteistliikmeline kammerorkester saadab tenorit ja baritoni. Estonia kontserdisaali laval on sellise armeele kahtlemata võrdlemisi vähe manööverdusruumi, kuid poistekoori asetamisega rõdu „sfääri“ saavutati siiski veenev kõlatulemus. 1962. aasta esiettekanDEL oli kummagi orkestri ees omaette dirigent ja sageli, kui kontserdipaik nõuab, on nii tehtud hiljemgi. Seekord pidas laval üksinda korda Suurbritannia dirigent Jan Latham-Koenig, kes kindlustas orkestrite, kooride ja solistide sujuva koostöö. ERSO viimistletud mäng järgis juba tuttavat kiiduväärset mustrit. Eraldi väärivad esiletõstmist vaskpillid,

kes tõestasid „Dies irae's“, et kuuldused orkestri praegusest kõrgvormist on kõike muud kui kunstiline liialdus. Kahtlemata liigitub „Sõjareekviemi“ esitus, loomulikult Ameerika Ühendriikide turnee kõrval, orkestri lõppeva aasta tähelepanuväärsemate õnnestumiste hulka.

Solistideks olid palutud sopran Svetlana Kasjan, tenor Paul Nilon ja bariton Gavin Carr. Olnuks kindlasti huvitav kuulda, kuidas tulevad „Sõjareekviemi“ soolopartiidega toime siinsed lauljad. Kuid vähemalt tenori ja baritoni puhul, kes esitavad Wilfred Oweni poeesial põhinevat teksti, on briti külaliste kaasamine kui mitte just vältimatu, siis iga tahes teretulnud. Noorema põlvkonna lootustandev sopran Svetlana Kasjan (Venemaa) paigutati lava kaugemasse ossa, et akustiliselt rõhutada tema kui teose sakraalse poole esindaja vaimset eemalolekut teiste solistide maisest pürgimusest. Tenori ja baritoni vokaalselt niigi katsumusterohke partii teeb

veelgi komplitseeritumaks Oweni teksti vihjeküllus ja elamuslikkus, mistõttu tervikmulje võib tähendusrikaste detailide raskuse all kergesti murduda. Nilon ja Carr suutsid seda ebasoovitavat stsenaariumi vältida, jätmata samal ajal siiski sõlmkohti vajaliku tunderõhuta. Kui lõpuosas pääsevad mõjule tenori ja baritoni duett („Let us sleep now ...“) ning sellele järgnev kogu esituskoosseisu hõlmav kõlatäius, siis on enamat soovida raske.

Rõhutatult mitteheroilise „Sõjareekviemi“ seekordse esituse puhul on siiski põhjust rääkida ka suisa kangelastest. Nimelt väärib tunnustust segakoor Latvija, kes mäletatavasti on siinsed muusikud suurteoste esitamisel varemgi hädast välja aidanud. Kõige kandvamatel hetkedel, kui partituuris oli dünaamikatähis *pppp*, näitas koor imetlusväärset kõlakultuuri. Loodetavasti jätkub koostöö Läti esinduskooriga samavõrd tulemuslikult, kuid ühtlasi kasvab ka meie kohalike vokaaljõudude võimekus, sest „Sõjareekviemi“ uus ettekanne on ülimalt oodatud juba enne tähtpäeva „Benjamin Britten 110“.

Lauljatar Iiris Vesik esitamas Ülo Kriguli teost „Luigeluulinn” viimatisel TMW-l.

Kristel Aija

Kuidas läheb Eesti muusika ekspordil?

Tallinn Music Week'i vestlusring

STANISLAV BARAŠEV

Tallinna muusikanädala (*Tallinn Music Week* – TMW) esinemissoovi avalduste tähtaeg oli 1. detsembril. Sellega seoses palusime eri muusikavaldkondadega seotud inimesed 25. novembril ühe laua taha, et rääkida, mis on viie aasta jooksul muusikaelus muutunud, seda nii TMW mõjul kui üldiselt. Vestlusringis osalesid Toomas Olljum (Muusika mänedžeride foorum), Maria Mölder (Eesti Heliloojate Liit), Leelo Lehtla (Pille Lille Muusikute Fond) ja Jaak Sooäär (Eesti Jazziliit).

Kas tänu TMW-le on meie muusika-maastikul midagi muutunud?

Toomas Olljum: On ilmselge, et tänane olukord on võrreldes viie-kümne aasta tagusega tundmatuseni muutunud. Kümme aastat tagasi oli bändidel ainult naiivne ambitsioon, aga arusaam, kuidas muusikamaailm toimib, oli täiesti olematu. TMW on bändide ja muusikute silmaringi avardanud.

Leelo Lehtla: Teame nüüd ka üksteist paremini.

Teadmisi tundub palju rohkem, ometi jagub üllatusi – kuni sinna-maani välja, et ei saada üldse aru, mis TMW ikkagi on ja kuidas seda tööriista enda heaks kasutada.

Olljum: Kui kümnest kaheksa pole veel aru saanud, siis kaks on mõistnud, mida on vaja, et selles valdkonnas professionaaliks saada.

Lehtla: Olen klassikalise muusika valdkonnas töötanud kümme aastat, neist pool rahvusvaheliselt: esimene eksport

oli viis aastat tagasi. Meil on tasemel muusikuid, selles pole kahtlust. Aga süsteemis on auke ja muusikutele raske. Juba see, et üleüldse TMW-le kandideeritakse, on väga suur edasimineku. Mitte ei esitata ainult oma CV, vaid üritatakse teha ka müügitööd. Väljapoole Eestit on saadud üldjuhul õpingute ja isiklike kontaktide kaudu. TMW on toeks, et hakkaks tekkima professionaalne lähenemine. Fondiga oleme pingutanud, et muusikutele oleks ka Eestis rakendust, et areneda ja edasi minna.

Maria Mölder: Tavaliselt on nüüdis-muusika professionaalide võrgustik sisering: nad ei kohtu popmuusika korraldajatega, aga neil on siin palju uut õppida ja näha pilti teise nurga alt. Kõlab muidugi ka kahtlevaid noote, kas eksport klassikas ja nüüdisklassikas üldse TMW abil toimib, aga arvan, et töö peab süstemaatiline olema. Seda me teeme korralikult.

Lehtla: Meie valdkondades ilmneb skeptitsism, et TMW on ikkagi popmuusika üritus. Aga see ei tohiks meid ka pidurdada, pigem tuleb probleem lahendada ja see nõuab veel tööd.

Mölder: Kõige olulisem on, milliste muljetega delegaadid siit ära lähevad ja mida meist räägivad – seda nii klassikas, nüüdisklassikas, jazzmuusikas, folgis ja popmuusika eri niššides. Korraldajad toovad väga spetsiifilise maitse ja huviga inimesi. Nii see käibki.

Olljum: Kui ka pop- või rokkmuusika mõistes oli varem Eesti muusika anonüümne, siis pärast viit aastat on mentaliteet Eesti muusika suhtes muutunud – suhtutakse kui võrdne võrdsesse.

TMW viie aastaga on edulugusid tulnud. Kas palju või vähe?

Olljum: Tulemuste kohta on veel vara midagi öelda, aga TMW on piisavalt inspireerinud uut põlvkonda. Tihti peale lähenetakse asjale nii, et TMW on justkui *manager*, agent või promootor. Artist teeb kontserdi ära ja ootab, et asjad hakkavad ise juhtuma. Ei mõisteta TMW platvormi: üle maailma tulevad Tallinna inimesed, kellega sul on võimalik näost näkku suhelda, kutsuda nad oma kontserdile. Kui seda ei oleks, peaks bänd, kellel tekib rahvusvaheline ambitsioon, püüdma saada „Lost in Music’ule” Soome või „Eurosonic’ule” Hollandisse. Selles maailmas on vaja olla äärmiselt aktiivne, TMW-l saab luua esimesed kontaktid, aga siit peab edasi liikuma, aastaringiselt tööd tegema. Siiski märkan, et artistid on muutunud ambitsioonikamaks.

Mölder: Toomase jutt on sulatõsi: tulemus ei pea olema see, et mõnel bändil on kahe kuu pärast kontsert, vaid et meid, Eesti muusikaturgu kui sellist, nähakse adekvaatse partnerina. Kui kiiresti mingid asjad toimivad, sõltub muusikastiilist. Kui popmuusikas võib esinemiskutse tulla mõne kuu vältel, siis klassikas ja nüüdismuusikas on esinemisplaanid mitmeks aastaks paigas ning positiivne laks esinejani jõuda aastate pärast.

Lehtla: Õige! Sel aastal üritame teha klassikaartistidele kommunikatsiooni natuke lihtsamaks ja tekitada neile võimalusi rääkida vajalike inimestega. Ka klassikalise muusika turul ei juhtu, et keegi tuleb ja ütleb: „Sa oled see ülim anne, sinu jaoks teen kõik!”

Olljum: Muusikatööstuses on inimestevahelised suhted väga olulised. Näiteks vaadatakse, kas on võimalik koostöö nende inimestega, kes on bändi ümber. Tänapäeval tulevad plaadifirmad mängu alles siis, kui artist on ületanud päris suure künnise. Kui nad tajuvad, et artist on populaarne Saksamaal, Šveitsis, Austrias, siis ehk saab teda lükata ka rahvusvaheliselt tuntumaks.

TMW-l esinejatele on delegaatide list varem kättesaadav, kuid sellesse kas ei viitsita süveneda või ei julgeta nendega kontakteeruda.

Mölder: Seda võib lisada küll, et delegaadid on väga õnnelikud, kui saavad kontakti otsiva meili. Eriti kui läheb veel täppi ja see saadetakse inimesele, kes sinust huvitub.

Lehtla: Peab teadvustama ka, et *showcase* on korraldatud kellegi poolt ja kellegi jaoks. Ja korraldajat ei ole keeruline kindlaks teha – olemegi selleks, et osapooled kokku viia.

Kuidas kommenteerida olukorda jazzmuusikas?

Jaak Sooäär: Eksport on kasvanud kümneid kordi ja „liiklus” päris tihe. Välis-meedias on selle tulemusel juba tekkinud positiivne foon. Jazzis tehakse väga palju vahetusprojekte ja *workshop*’e. Kui suured riigid nagu Saksamaa, Holland või Prantsusmaa midagi planeerivad ja on huvi kutsuda kedagi ka Ida-Euroopast, siis võetakse kedagi meilt, sest nad on siin käinud. Meile on see suur aken maailma – üritame kõik võimalused ära kasutada. Nii Eestis kui mujal on probleemiks see, et sõna „jazz” puhul on väga raske öelda, mis see tegelikult on. Siit küsimus, kuidas publik leiaks selle õige üles. Nii ka TMW-l: sisu ei olegi nii väga erinev, aga tempel on tugev. Toomas tõi välja, et muusikud on muutunud professionaalsemaks ja riik on panustanud eksporti. See kõik on väga õige ja toimib lühiajaliselt väga hästi. Tallinnas veel asi töötab, aga mujalt on kuulda, et muusikakoolid vajuvad ära. Akadeemiliselt näen, kust muusikud tulevad: nad tulevad ainult teatud kohtadest ja on seotud teatud õpetajatega. Ei ole nii, et praegu on andekuse buum. Andekaid inimesi on olnud igal pool ja kogu aeg.

Mölder: Süsteemne muusikaharidus ja palgad mõjutavad kõiki stiile. Popmuusikud, kes on kuskile jõudnud, ei ole ka tühja koha pealt tulnud. Kui tagasi pöörduda, siis inspiratsiooni ja konkreetset tahtmise jaoks on siiski edulood väga olulised.

Lehtla: Nendel, kes on ajanud oma asja ainult kohalikul tasandil, ambitsioon aasta-aastalt langeb. Usun, et nii mõnelgi meie edukamal pop-rokkartistil võisid algul olla tohutud unistused, kuid nüüd on siin kõik stabiilne, läheb hästi ja ei pruugi edasi pürgida. Klassikas on samamoodi: muusikud on tööga üle koormatud ega jaksagi mõelda, kuhu

nad võiksid veel jõuda. On kurb mõelda, et mõni inimene on nii andekas ja keegi võiks ta mured ära kraapida, kuid majanduslikult on see kohutavalt raske. **Olljum:** Tegelikult on meie artistidel mugav ja maailm väljaspool Eestit hoopis karmim. Näiteks USAs hakkab kapitalism juba mõttest pihta: kui elad Los Angeleses või New Yorgis, siis konkureerid pidevalt 2000 parima bändiga üle kogu maailma ja riiklikust toetuspoliitikast pole juttugi. Kui tahad bändi teha, siis on see su põhitegevus, aga leiva saad lauale kõrvaltegevusega. Meie mugavused võivad uinutada bändimehi ja loomeinimesi.

Mölder: Eestis tuleb palju vähem teha, et jõuda meediasse ja millegagi silma paista. Muusikaspetsid, kes on siin käinud, näevad seda väga suure väärtusena. Sarnased *showcase*-festivalid on mujal ju palju suuremad ja ligipääs tähtsatele inimestele tunduvalt raskem. Neid võimalusi ei kasutata ära, muusikud küsivad veel, et miks ma pean tasuta esinema ...

Sooäär: See on meie riigi väiksuse pluss ja miinus. Lühiajaliselt siin edukas olla on lihtne, aga kuidas koolist pensionini välja vedada, see on küsimus. Üks tee on ehitada siin tugev baas üles, teine aga minna välja ja konkureerida hoopis teistes kategooriates. Valik on igaühe enda teha. Noored ei teadvusta seda. Meil on staarisaated, aga kui iga aasta tuleb viis uut „staari“, mis siis eelmistest saab? See on meie turu spetsiifika. Kuigi Baltimaades toimib kõik väga mõistlikult, on kõigis kolmes riigis samad probleemid. Kui üks bänd saaks edukalt mängida kõigis kolmes, oleks turg palju suurem. Soomele ei ole me võrdsed partnerid, Läti ja Leeduga aga küll.

Olljum: Siin on palju faktoreid. Kas tahan teha muusikat pooleldi hobikorras või professionaalina? Kui profina, siis kas eesti või inglise keeles. Aga me ei tohi ennast alaväärtustada: Eesti muusika on võimeline tegema rahvusvaheliselt suuri asju. Põhjamaadel on tugev muusikaekspord. Kui me positsioneerime end Skandinaavia kultuuriruumi, siis peaksime nende mudelitest ka malli võtma, ei tohi mõelda ainult Eestist lähtuvalt. Peame nägema asju globaalselt, kuid ka vaheetappe nägema. Üks esimesi asju, mida mina üheksa aastat tagasi hakkasin tegema: fokuseerima Läti-Leedu teemale. See tundus nii ilmselge. Tuleb aru saada, et edulugu on väga mitmetahuline ja selleks läheb aega.

Lehtla: Klassika poolelt on hakanud jõudsamalt arenema Põhja- ja Baltimaade platvorm. Minu ettekujutus oli, et Põhjamaadel on kõik hästi organiseeritud. Ei ole midagi, majandusliku kindlustatuse tõttu on nad väga mugandunud. Nüüdseks on selge, et ideed tulevadki tihti väiksematest riikidest ja suurematel on seda värskest vaja. See ei ole ühepoolne, et meie oleme vaesed ja vajame nende abi – neilgi on meid vaja.

Kui popis ja rokis organisatsioonide tasandil suhtlusest suurt rääkida ei saa, siis kas klassika ja nüüdismuusika puhul võiks tuua elavnemise näiteid?

Mölder: Suuresti tänu TMW-le on tekkinud *Nordic Music Days*, mis on mööda Põhjamaid liikuv muusikafestival. Loodan, et nüüdismuusika tegijaid koguneb sinna rohkem. Heliloojate liidud suhtlevad omavahel ka, kuid need koodtöövõimalused on pisut juhuslikud. TMW on tähtis, sest saame inimesed päriselt kohale kutsuda ning aktiivsematega ka midagi edasi arendada. Igal aastal on koostöösoovid konkreetsemad ja asjad liiguvad reaalselt edasi.

Lehtla: Organisatsioonide puhul on tõuke andnud Euroopa fondid ning Põhjamaade Ministrite Nõukogu fondid. Raha on üks ajend, miks peame rohkem koos olema ja see on päris hästi toimunud. Meie fond on samuti üritanud teha vahetusi, kuid siit peaks võrsuma muusikute reaalne koostöö. Siis ei jää ainult organisatsiooni ülesandeks suhet hoida ja arendada.

Popis on puudu selline institutsionaalne pool, Vilniuses üks korraldaja kommenteeris, et Balti ketti suutsime koos teha, aga bände vahetatud ei saa.

Olljum: Ma pole sellega päris nõus. Minu arvates tuleb kellegi eest asju ära teha vaid mingi piirini. „Positivus“ on toimunud seitse aastat ja igal aastal on Eesti artistid seal üles astunud. Tänu TMW lavale esineb seal rohkem Eesti kui Läti artiste. Mitmed teised Läti-Leedu festivalid on jõudnud Eesti bändideni, keda nad on TMW-l näinud või on keegi neile soovitanud. Astume esimest korda ühte sammu. Viimati tulid TMW-le ka Läti muusikatööstuse vanad kalad, kes esimesed neli aastat vaatasid kõrvalt. Omaette teema on see, et väga raske on mõõta, kui palju mõjutab TMW üht või teist otsust. Selge, et Eesti muusika vajab eksporti, kuid seda ei saa üles ehitada edulugudele. Kõige olulisem on, et meil hakkab tasakesi kujunema süsteem.

Mölder: Läti muusikatööstus on aktiveerunud ka klassikas. Sel aastal tuldi TMW-le Läti Kontserdist suure delegatsiooniga, ehkki kuu varem oli Põhja- ja Baltimaade kohtumine. Peetakse vajalikuks küll meie väikest festivali. Meil on suured nimed, millega eputada. Klassikas Arvo Pärt, popmuusikas Draakonid. **Sooäär:** Keegi peab ukse avama. Arvo Pärt avas ukse ja siis tuli juba Erkki-Sven Tüür jne. Eestis on head heliloojad, Lätis ka, kuid kui keegi avab n-ö ukse, siis hakatakse arvama, et seal riigis on head heliloojad. Nagu Leedus korvpalliga. Süsteem on loodud, Leedu tuli Euroopa meistriks, aga ega seal parem pole kui Prantsusmaal või mujal. Nad lihtsalt töötavad selle kallal.

Vestlusring täismahus <http://www.rada7ee/artikkel/73452/Tallinn-Music-Weeki-vestlusring-Kuidas-laheb-Eesti-muusika-ekspordil>.

Mazurtšaki jäätuv põhjapööridžäss

„Jõulujazzi“ audiovisuaalne kontsertetendus „Saladuslik Põhjala“: Kristjan Mazurtšak (saksofon) ja Lapland koosseisus Mikk Dede (vokaal), Paul Daniel (kitarr), Joel Rimmel (klaver), Heikko Rimmel (bass) ja Johan Hjalmarsson (trummid) 7. XII Kumu auditoriumis.

MARTIN GORRIS

Kui mul palutaks noodistada jõulueelse Lapimaa valgust, siis see oleks üks löök trianglile ja viisteist takti pausi. Aga igal inimesel on oma Põhjala ja ka Kristjan Mazurtšak kuvab seda omal moel, liiatigi paralleelselt helis ja pildis. Mazurtšak lubab publikule Lapimaa-emotsiooni, ettekandel üksainus teos, mida ta nimetab helimaalinguks ja mis jookseb lõpuni välja *attacca*. „Muusika kõnetab kõiki,“ ütleb Mazurtšak ja palub endast märku anda neil, kes Lapimaad väisanud. Tubli veerand saali tõstab käe. Kaisa Paluoja tõmbab publikuread taas hämaraks ja annab ruumi tuunjas-sinisele valgusele.

Mazurtšak, kellele visuaal on oluline, ei jää lootma, et äkki tuleb teil muusikat kuulates ette kuvand Lapimaast, vaid läheb kindla peale välja ja pakub midagi veel konkreetsemat kui mis tahes reisibüroo. Nimelt katab lava tagaseina videopilt: ultralaiekraan-formaadis värvitu tundrumaastik, pilved sõitmas üle hõreda lumega kaetud künkakülgede.

Heikko Rimmel tõmbab toonikasse ankurdatud orelpunkti poognaga käima ja salvestab ära. See punkt on kõige alus, põhi – Fennoskandia marmorkilp, mille peale vokalist Mikk Dede ning Mazurtšak tensorsaksofonil hakkavad ehitama Lapimaa pinnavorme. Dedel sõnu ei ole, piisab joiust ja etno-*scar*’istki, sest Lapimaal pikka juttu ei aeta, mõtteid tabatakse sealmail sõnatult.

Pildis on põtrade ränne, Joel Rimmeli kristallselges klaveripartiis aga sekundid, klastrid ja noonakordid. Rootsli löökpillimängija Johan Hjalmarsson, roheline kootud pibo peas, otsib nuiadega trummikomplektist kõlasid. Otsib ja leiabki. Heikko Rimmel, jätunud orelpunkti kus seda ja teist, mängib nüüd kontrabassi *arco*’s, pritsides sekka *spiccato*’s hüplevat poognat.

Meetrum siseneb muusikasse siis, kui lavasügavuses jooksev kuva muutub pisut loetavamaks. Maastik selgineb ja ilmuvad värvid: lähisarktilise talve miljard sini-kollast tooni. Rohkem värve ei ole. Lõunasuunalise tundru kohalt paisab pikk ja läbipaistev kiir. Jäätuv Päike kõrvetab augu vaikusesse ja Maa hõredasse atmosfääri. Planeet külmub kinni. On korraga hommik, õhtu ja päev – subarktilise lõunapooliku valgused kannavad hilisõhtu viisat. Paluoja on

Mazurtšak lubab publikule Lapimaa-emotsiooni, lava tagaseina katab värvitu tundrumaastik. Rene Jakobson

valguskujundusse põhjapööritoone valides lajatanud otse kümnesse.

Eikusagilt *attacca* ilmunud teine osa pakub ühtäkki meetrumit, motoorikat, harmooniat ja aina pikemat meloodiakaart. Hjalmarsson – kõlapaletilt veel pehmem kui Marilyn Mazur – katsetab üle pedaali jooksvaid kvartoole ja paradidleid ning voolib enda partiist vähehaaval soolo.

Tensorsaksofoni parkunud toon ja sellele unisoonis sekundeeriv Dede vokaal sõidavad paarisrakendina üle jäämaa, tõmmates enda taga lumetolmu mustreisse – kordumatuks nagu fraktaalid. Horisoni kohal rippuv Päike kaotab piirjooned, muutub kollase tindi plekiks kuivatuspaberil. Saabub lähisarktiline õhtu oma läbipaistvuses ja kergesti purunevuses. Taevast on sinine. Lumi on ka sinine. Kõik on sinine. Küllap mõõdaks Mazurtšaki meeskonna videomeister Sander Allikmäe Lapimaa sinilume värvuseks kõva kolmkümmend kilokelvinit – ja seda ilma suurema vaevata.

Kolmas osa keskendub pianist Joel Rimmelile. Mulle väga meeldib ta klaveri- ja klahvikäsitlus – Rimmeli kõlas ja faktuuris on, mida kuulata. Näinud materjaliga tõenäoliselt hullumiseni vaeva, on ta sellelt isegi tööhigi ära pühkinud. Toonika paistab jälle ja jälle läbi ornamentikapilve, millest omakorda kumab läbi Chick Corea – sulgkerge elektrilise *jazz-fusion*’i väljamõtteleja.

Videomaterjal kordub, kuni lõpu eel ilmub põhjavalgus. Virmaliste roheline valguskvant voogab ülilaiekraan-kaadri paremservas oma külma ja kosmilist tantsu, kaob ja tuleb taas. Lapimaa ei saa kunagi otsa, aga kontsert saab, hääbudes öise boreaalia hangunud lünkteks. Ega Eestist Lapimaad ei leia, aga Mazurtšaki muusikast küll, liiatigi veel koos taevapõdra rahvaste meelega, mis tuhandesamblane ja lumepuudrine.

Jõuluootus Mendelssohni vaimus

Kontsert „Jõuluootus”: Eesti Maaülikooli kammerkoor, E Stuudio kammerkoor, kammerkoor A. Le Coq, segakoor Noorus, Tallinna Kammerkoor, Püha Vaimu kiriku kammerkoor Crede ja Corelli Barokkorkester, dirigent Martin Sildos. 8. XII Tallinna Metodisti kirikus.

ALEKSANDRA DOLGOPOLOVA

Jõuluootuse kuu on teadagi rikas kontsertide poolest ning arvestatava panuse annab sellesse igal aastal agentuuri Corelli Music traditsiooniline kontserdisari „Kirikupühad Maarjamaal”. Tänavu tegi agentuuri egiidi all tegutsev Corelli Barokkorkester esmakordselt koostööd Eesti Kammerkooride Liiduga: koos tolle kooriga musitseeriti teise adventi kontserdil „Jõuluootus”. Koostöö tähendas seda, et vokaalsuurvormides olid laval viis barokkorkestri solisti ning kuue kammerkoori lauljatest koosnev ligikaudu sajaliikmeline koor. Peab mõnna, et värskeima esituspraktika

positsioonilt vaadatuna on see number XVIII sajandi muusika esitamiseks liig mis liig. Niisugust megaliitset koori võiks „Mattheuse passiooni” laulmas väga hästi ette kujutada näiteks Mendelssohni 1829. aasta ettekandel, tänapäeval oleme pigem harjunud tagasihoidlikumate või koguni solistlike koosseisudega.

Kuid kontserdi eesmärgiks oli eelkõige pakkuda publikule muusikalist elamust ning tuua endiste aegade värvi ja jõulumeeleolu ja seda täitis EKLi koor suurepäraselt. Selle loomuldasa uhkest ja võimsast kõlast õhkus sobilikku pühalikkust ja ülevust, mis pani pühad tekstid kõlama vaidlustamatu ja resoluutse tõena. Dirigent Martin Sildos sai koorilt kätte väga homogeense ja ausa kõla ning suurepärase täpsuse astme, võtmata seejuures koristidelt ära olemise vabadust ja rõõmu muusikast. Nii massiivse koori kohta oli tegu suhteliselt nõrke musitseerimisega, kuigi põhiliseks väljenduskategooriaks

sai mõistetavatel põhjustel kõla, mitte nüansipeenus.

Saateansambli viiel pillimängijal oli paratamatult raske katsuda jõudu niivõrd suure kooriga ning enamasti ei kostnud instrumentaalpartiid väga hästi, kuid andsid koorikõlale siiski vajaliku vundamendi. Orel sai loomulikult särada Joseph Haydni „Väikese orelimissa” ulatuslikus orelisoolos („Missa brevis Sancti Joannis de Deo”, B-duur, Hob XXII/7) Benedictuse tekstile. Lembit Orgse ja vokaalsolisti Ülle Tuisu versioon oli võrdlemisi kiire ja tundus algul kalduvat kergekaalulisema esituse poole. Kuid ühel hetkel transformeerusid epi-teedid oma vastaspooluseks: Orgse esitusmaneer oli graatsiline ja peenelt artikuleeritud, koos solisti lihtsa, kuid siira vokaaliga kõlas see väga harmooniliselt.

Kui tulla koori juurde tagasi seoses missa ettekandega, siis saadi suurepäraselt hakkama „Gloria” ja „Credo” osaga, kus „papa” Haydn pani teose pikuse kärpimiseks üheaegselt kõlama

nende pikkade tekstide erinevad read. „Missa brevis’e” puhul levinud praktika tulemusena võiksid mõlemad osad kõlada umbes nagu Paabeli torni ümbrus, kuid koor laulis puhtalt, kindlalt ja hea diktsiooniga. Vähem meeldisid Mendelssohni kujuteldava ettekande juurde kuuluda võinud romantiseeritud efektid kadentsides, näiteks „Agnus Dei” osa liialdatud ja paatosesse kalduvad aeglustused ja laiendused, mis ei olnud ehk alati õigustatud. Üldiselt tundus, et koor tunneb end kindlamalt kiiremates osades kui aeglasemates, mis kippusid kohati koost lagunema, näiteks Pergolesi-Durante’i „Magnificat’i” viimane osa „Sicut erat in principio”.

Corelli Barokkorkester esitas ka kaks Arcangelo Corelli *concerto grosso*’t: jõulufestivaliga temaatiliselt haakuva „Jõulukontserdi” g-moll *op.* 6 nr 8 („Fatto per la notte di Natale”) ja kontserdi F-duur nr 9. Interpretatsiooniliselt loodi huvitavaid kõlapilte, kuid kahest soleerivast viulist (Mail Sildos, Meelis Orgse) oli kas akustilistel või mingitel muudel põhjustel paraku kuulda sisuliselt vaid ühte ning viiulite imekaunite kahekõnede potentsiaal jäi varjatuks.

Noorte Järvide põnev muusika-aasta

1. I 2013 sai Kristjan Järvist Gstaadi Festivaliorkestri juht, tal on veel Kesk-Saksa raadio (MDR) SO Leipzgis ning omaasutatud Absolute Ensemble ja Baltic Youth PO. Ta andis sel aastal 72 kontserti, Paavo Järvil oli neid 97. Koormus MDRiga on suur, siiski on Kristjani „geograafias” Londoni SO, Monte Carlo, Oslo, Soul, Sydney, Tökyō, Peking (tänavu juba 2 korda), Kopenhaagen, Pariis, Venezia, Lyon, Pärnu, Perm, Skopje, Toulouse. Paavo reisis Deutsche Kammerphilharmonie’ga (DKB) Uruguais ja Brasiilias, äsja Jaapanis ja Soulis; kui Neeme Järvi oli USAs ERSOga, esines Paavo Orchestre de Paris’ga Vietnami ja Jaapanis. Sügisel Usedomi festivalil juhatasid kõik kolm, ja Maarika Järvi oli flöödisolist; kui Neeme Järvi viis kaasa Tubina IV sümfoonia, käis Paavo sealgi Beethoveniga, olnud enne Philharmonia ja Maria teatri orkestri ees; Kristjani kavas oli Tüüri fagotikontsert. Maarika mängib Genfis Camerata Venia koosseisus.

Paavo Järviga tehtud dokfilm „Schumann Pier2s” pälvis Japan Record Academy auhinna ja Hiinast Kuldse Panda, Beethovenist juhatas ta nüüd „Fideliot” kontsertkorras DKBga Bremenis ja Beethoveni festivalil Bonnis (kas saksa dirigendid on seda nii teinudki?), novembris koguni Jaapanis! Cincinnati tõi ta esiettekandele Coleman viiulikontserdi ja Pariisis El Khoury

orkestriloo, käis Orchestre de Paris’ga ka Londonis Promsil ja festivalil Bukarestis. Kristjani kavades on olnud põnevad Brasiilia, Mehhiko, Türgi, Balkani heliloojad ja muusikud, L. Bernsteinini „Candide”, „Missa” ja II sümfoonia, S. Helbigi „Taskusümfooniad”, W. Marsalise „Swing Symphony” jms. Mõlemal on suurepärased solistid, Paavol SLVs jõulureedeni Viktoria Mullova. Pressikajasid koguneb Paavo Järvil sel aastal üle 150. Noorem vend juhatab Gewandhausis MDR SOD ka uusaastal.

Kolm eestlast viie nominatsiooniga

2014. aasta Grammy nominentide hulgas on koguni kolm eesti muusikut: Tõnu Kaljuste, Arvo Pärt ja Neeme Järvi, neist igaüks lausa mitmes kategoorias. Kaljuste on nomineeritud parima ooperisalvestuse (Kleiberg „David & Bathsheba”) ja parima kooriesituse kategoorias (Pärdi „Aadama itk”, esitajaiks Tui Hirv, Rainer Vilu, Eesti Filharmonia Kammerkoor, Sinfonietta Rīga ja Tallinna Kammerorkester, Läti raadiokoor ja Vox Clamantis).

„Aadama itku” eest on nomineeritud ka Arvo Pärt parima nüüdisaegse klassikateose ning Neeme Järvi on esile tõstetud parima orkestriesituse (Göteborgi sümfooniaorkester) ja parima kooriesituse eest (BBC rahvuslik Walesi orkester ja koor).

Tunnustusi ja preemiaid

■ Armastatud ja hinnatud dirigendid astuvad uute lepingutega taas oma muusikute ja publiku ette. **Marin Alsop**, kes alustas Baltimore SO ees 2007, pikendas lepingut a-ni 2021. **Riccardo Chailly** jääb Leipzigi Gewandhausi orkestri peadirigendiks a-ni 2020. **Mariss Jansons**, kes äsja sai ka SLV Suure teeneteristi, on Baieri Raadio SO ees kuni 2018. aastani, sama kauaks jääb **James Conlon** Los Angelese Ooperi ette. **Dennis Russell Davies** on Linzi Bruckneri orkestri ja Linzi Maateatri ooperiseff aastani 2017, orkestri koosseis suurenes 110 liikmelt 128-le. Colorado SO, kus soolotšellistik on Silver Ainomäe, sai muusikajuhiks **Andrew Littoni**, kes on ka Bergenis orkestri 250. aastapäevani 2015. 2015 lõpetab Müncheni FO ees **Lorin Maazel**, kellele järgneb a-ni 2020 **Valeri Gergijev**.

■ Euroopa kultuuripreemia (fondilt Pro Europa) pälvis elutöö eest **Kurt Masur** (86), kes on vahel praegugi dirigendipuldis.

■ Dirigent **Semjon Bõtskov** sai Viini MdK ülikoolilt tunnustusmedali töö eest noortega.

■ Bambergi SO Mahleri konkursi parimad dirigendid olid **Lahav Shani** (Iisrael), **Tung-Chieh Chuang** (Taiwan) ja **David Danzmayr** (Austria).

■ **Nike Wagner** asub 2014. aastal juhtima Beethoveni festivali Bonnis,

Muusikamaailm

saades kaastöötajaks ka sealse ooperijuhi **Hendrik Vestmanni**.

■ SLVs elav helilooja **Younghi Pagh-Paan** sai Paiknami auhinna oma muusikas korea traditsioonide ja lääne loomingu tehnika ühendamise eest.

■ Beethoveni klaverikonkursi paremad Viinis: I ja III **Maria Mazo** (auhinnaks ka Bösendorferi klaver) ja **Andrei Gugin** (Venemaa), II **Valentin Feodoroff** (Austria).

■ Euroopa Noorteorkestrite preemia sai **International Regions Symphony Orchestra**, asutatud SLVs partneritega 14 maal.

■ 50 muusikakriitiku hinnangul (ajakirjas Opernwelt) on aasta teater **Berliini Koomiline Ooper**, parim orkester **Dresdeni Riigikapell**, dirigent **Lothar Zagrosek**, etendus **Flaami Ooperi** „Parsifal”, **Baseli Teatri** ooperikoor, **Barbara Hannigan** on aasta lauljatar.

Kaotusi: pianist **Rudolf Kehr** (90), mehhiko lauljatar **Oralia Dominguez** (88), prantsuse helilooja **Bernard Parmegiani** (86), soome bariton **Tom Krause** (79), USA helilooja **Conrad Susa** (78), jaapani helilooja **Toshiaki Tsushima** (77), saksa lavastaja **Elke Neidhardt** (72), briti helilooja **John Tavener** (69).

PRIIT KUUSK

Põhjalikuma ülevaate „Eesti muusikud maailmalavadel, detsember” leiab huviline e-Sirbist.

Mismoodi on su vaimu seis?

Andres Haabu

Pille-Riin Purje, teatrivaatleja

Sada aastat tagasi, 24. augustil 1913 esietendus William Shakespeare'i „Hamlet” eesti keeles. Siis lausus meie esimene Hamlet, näitleja Theodor Altmann: „Aeg kaldub roobastest; oh neetud kutse, / Et mina just ta rattad weaksin otse!”.

Täpselt samal kuupäeval sündis Velda Otsus – isiksulik, saladusega näitleja.

Nemad kaks, Hamlet ja Otsus, on aastal 2013 olnud mu mõtete ja elamuste kvintessents: mõlemad on vaimu ja vaimsuse kaitsjad. Nemad on aidanud süveneda, luua, hoida, mõtestada, jäädvustada.

Nende kohal kumiseb intensiivselt Betti Alveri luuletus „Lootus”. Teadmine ja usk, et kuigi „julm lobi-sev sajand” kestab, on hoiak „et me suuri surnuid ei kamanda keegi” iga elava inimese sügav sisemine hool, meie ainus lootus, me loovuse läte. Üksilduses ja üheskoos.

Peeter Langovits

Madis Kolk, teatrikriitik ja ajakirja Teater. Muusika. Kino peatoimetaja Teatrist rääkides pole häbiks mingit põhjust. Võib-olla aeg-ajalt arutleme teatri vaimu seisu üle liigagi palju. Ühiskondlikus mõttes põnevatel aegadel on ju teatril sageli raske, sest kõnekoosolekuil toimuv teater köidab rohkem. Mul on väga hea meel selle üle, et keset kõige eufoorilisemat vabakondlikku ärkamisaega on teatris võimalik samaaegselt näha nii „Ministri viimaseid päevi” kui ka Siddhartha kohalejõudmist, ning seega ärgem eeldagemgi, et teater peaks olema kas esmajoonelise poliitiline foorum või siis vastupidi vaid puhta vaimu vahendaja. Kumbki pole ta esmaülesanne, ta saab parimal juhul vaid vaimu millekski valmis seada, seda hinge ja kehaga tasakaalustada – ja miks mitte vahel hoolitseda koguni sellegi eest, et terves kehas oleks terve vaim.

Püha ilmumine

(Teatri)reisikiri V

TÕNU ÕNNEPALU

29. XI, „Enesetapja”¹

Igal juhul on irooniline, millise pealkirja all see järjekordne värske veri Eesti teatri altarile valatakse. Ja igal juhul on Vene teatri kullatiste all juba enne etenduse algust tunda teatrisündmuse hõngu. See tungil täis maja, see muuseas päris arvukas vene publik, keda ju muidu eesti teatris iial ei näe: juba nende olekus ja stiilis on vihjeid teatril kui suurele kunstile, kui ooperile! Ja midagi ooperlikku on ka lavastuses. See on farss, selle tegevus toimub kahekümnendate aastate Venemaal ja sellel on algusest peale kõik eeldused mulle mitte meeldida. Noored näitlejad räägivad peaaegu vahetpidamata karjudes, tekitades päris väsitavat müra. Sama kärarikkad on need mitmemeetrise amplituudiga žestid. Muidugi, ma saan kohe aru, et see on taotlus, see on stiil. Aga siiski ...

Aga siiski suudab see energiamõll mu esimese vaatuse lõpuks kaasa haarata. Tõsi, olen endiselt kahtlev. Kui kõik see jätkub samasuguse hoogsa farsina, siis võib see lõpuks lihtsalt ära väsitada. Ja kas nad peavad niisugusele tempole üldse vastu? Või on oodata ka vaiksemaid numbreid? Eks see rahmeldamine meenuta ka vist peaaegu kõiki lavakooli lõputöid: oma noore jõu ja kätteõpitud numbrite demonstratsioon. Keha, hääle valitsemine. Kui ka mitte alati mõtte. Neli aastat on neid treenitud alluma despoodist lavastajale (kunstis on despotism loomulik režiim, kunst ei tunne demokraatiat). Ja nüüd on despoodist lavastaja veel ühe vindi peale keeranud.

Ja tükk ise? Omas ajas oli see kõik muidugi hämmastavalt julge. Tahaksin näha tükki, mis oleks meie aja suhtes sama ohtlikult julge (ja see poleks kindlasti mõni valitsuskriitiline mugavustükk – mis ohtu seal on?). Aga „Enesetapjast” oleks mõned nõukogude-nalja kohad võinud täna ka välja kärpida. Õieti on tükk komöödiana, farsina, hoolimata kogu möllust, läbikukkumine. Naeruturtsumist küll saalis kostab, aga suurt naeru mitte. Ja ometi. Konks ongi selles, et see pole mitte komöödia, vaid tragöödia, et sind veetakse algusest kuni peaaegu lõpuni alt. Selle kisa, jooksmise ja lameda naljaga tehakse sind lihtsalt tühjaks, valmistatakse ette püha ilmumiseks.

Ma oletan, et see on Erdmanni näidendis sees – kindlasti on. Ja see on see, mis teeb ta suureks, ja see on see, mida kõige rohkem kartis Stalin (ja ometi tahtis näha, käskides selle tüki kinnisel etendusel ette kanda). Pühaga on kunstis

nii, et vastupidi levinud ütlusele ei ole kunst ise mitte põrmugi püha. Kunst on täiesti mittepüha. Aga kunst on koht, kus püha võib ilmuda. Kui ta tahab. Püha on suveräänne, teda tahtlikult esile kut-suda – no ei saa. Kuigi kunsti tehes muidugi kõik selle nimel tehaksegi, tahes või tahtmata.

Igal juhul, see sündmus leidis aset. See sündmus, mis oli nende Vene teatri kuldlagede all õhus juba enne tüki algust. Olin võidetud. Lõpuks olin võidetud. Suur oli just see, et püha ilmus seekord koomilisest ja keset koomilist. Sest kõik see jäi ju lõpuni naljakaks, mis siis, et nutma ajas. Õieti lõpus ta alles päriselt naljakaks läkski. Miski pole naljakam kui püha.

Olin seekord võidetud koos publikuga ja see oli hea tunne. Olin ka hoobilt terveks ravitud oma teatritüdumusest. Tänav, millele astusin, oli suurem, õhk külmem, linn – isegi see mu vana hall kodulinn tundus teise linnana. Jah, see oli korra seesama linn, kuhu ma ükskord ammu mõnikord teatrist tulles sat-tusin. Teisena, olematuna.

Järgmisel päeval kuulutati samas saalis välja Panso preemia, kuigi juba ette oli vist kõigile selge, kellele see seekord antakse. Iga tunnustus on noa-hoop. Noor veri valatakse sõbraliku käteplagina saatel kunsti mittepühale altarile. Ees seisavad – aastad.

30. XI, „Ma olen tuul”²

Niimoodi järjest vaadatav teater muutub mingiks üheks suureks teatriks. Tükid hakkavad omavahel vestlema, satuvad paardesse. Nii juhtuski, et pärast meeldejäädavat „Enesetapja” õhtut läksin vaatama teist enesetaputükki (enesetapp, nagu väljarännegi on kind-lalt selle hooaja eesti teatri šikimaid aksessuaare), sealjuures peaaegu igas mõttes täiesti vastandlikku. Ja oma vastandlikkuses ka sarnast. Kui Erdmanni kärarikkas komöödias enesetapp ... nojah, ikkagi toimub, kuigi üldse mitte nii, nagu oodata võiks, siis Fosse kammerlikus draamas jääb küsimus samuti üles, aga hoopis teisel moel. Kas see on enesetapp või on see lihtsalt äraminek, lavalt lahkumine, kui su roll on ennast ammendanud, kui vaikus tõmbab sind juba liiga palju rohkem kui hääled, see tähendab, elu. Kuigi ka elu võib olla väga vaikne. Just nii, nagu ta oli sel lõrtsisajusel õhtul seal Katariina kirikus, kus tekkidesse mähitud inimesed vaatasid etendust nagu vaadatakse hämarust. Või avamerd.

Eelmise õhtu kõik-teatril vastandus siin eimiski-teater. Kaks meest laval. Natuke valgust. Ei midagi muud. Ei ühtegi eset, ei mingit kujundust. Ometi

jäi tunne, nagu oleksin kõike seda näinud. Isegi merd, isegi paati, rääkimata klaasist Marius Petersoni käes, mida ma mitu korda kindlasti nägin, nii et pidin ennast korrale kutsuma: ta käes ei ole ju midagi, ainult tühjus! Aga mis seal siis välgatas?

Äraminek. Kui Tiit Ojasoo lavastus elas noorte žestide energiast, noorte häälte jõust, siis Lembit Petersoni oma oli rajatud ainult ja eranditult sellele, mida teatris näeb nii harva – vanale heale Nüansile. Häälevääratusele. Liigutuse märkamatu peatumisele sekundiks. See, mida Marius Peterson keset seda eimiskit tegi, oli oma tabamatuses hingemattev. Äramineja. Ott Aardami Jääja pidigi talle sekundeerima suurema harilikkusega. Omamoodi oli ta isegi liigutavam. Jääjast on ju alati rohkem kahju. Ja keset elu ja selle võitlusi pole Nüansiga palju peale hakata. Nüanss on piiripealsete privileeg. See, kes on valinud elu, on valinud paksud värvid, umbkaudse, aga jõulise žesti, kandva hõike. Vaid see, kes on langemise (või tõusmise, kes teab) piiril, võib sosistada. Teataval määral on tal ükskõik. Teataval määral pole tal enam midagi öelda. Äramineja pole meeletu. Tal pole lihtsalt enam midagi öelda. Kõik öeldakse niigi, kõik ütleb niigi. Mida sellele veel lisada on, mida on lisada pühale? Ta ei tea isegi seda, kas ta tahab vaikust. Ta ei taha vaikust, sest vaikust ei saa tahta. Tahtmine on vaikuse vastand.

On vaid see nimetu ja hääletu kutse, mis läheb aina tungivamaks. Purjetada avamerele, sinna kaunisse tühjusesse, kus keegi ei ütle, ei räägi. Ja lihtsalt astuda sinna. Teisele poole. Nagu see oleks võimalik!

Väga julge lavastus. See oleks teater, mida vaataks veel, kui seda saaks tahta veel. Aga „veel” ja „rohkem” ei kuulu tema loogikasse. Teda saab olla ja tahta ainult veel vähem. Piirilolemisteater. Üks väike samm üle parda – ja see pole enam teater. See pole enam isegi elu.

Aga ikkagi, veider, et just tükist, kus peaaegu midagi ei olnud näha peale nende kahe mehe ja vana tühja kiriku-saali, mida ma varemgi näinud olen, jäid meelde nii selged pildid. Mitte ainult paat. Mitte ainult see viimne õhtusöö-maaeg kergelt kõikuvatel tekilaudadel. Aga tõesti ka see roheline vaikselt õõtsuv avameri, silmapiiril tume udu, selle taga torm. Ja tuletorn, kui vaadata tagasi. Neile, kes vaatavad tagasi, elu ja kalda poole.

Teatri võluvõimu *nec plus ultra*. Või kui just oleks võimalik teater ilma inimeseta. Või kas pole siis? Kas see polekski ülim teater, teater sealpool teatrit? Pimedus, vaikus, eimiski, ainult valmisolek püha ilmumiseks. Või ikkagi inimese.

1 Autor Nikolai Erdmann, lavastaja Tiit Ojasoo, laval lavakooli lõpetajad, peaosas Jörgen Liik.

2 Autor Jon Fosse, lavastaja Lembit Peterson, laval Marius Peterson ja Ott Aardam.

Krystyną Meissner: „Meeleheitest vägivallani on vaid samm.”

Wrocław'i festivali kunstilist juhti vapustas „Antigones” iraani lavastaja ja eesti näitlejate koostöö.

KRISTIINA REIDOLV, INGA KOPPEL

Poolas Wrocławis korraldati 11. – 18. oktoobri VII rahvusvaheline teatri-festival „Dialog”, mille kunstiline juht Krystyną Meissner kutsus Eestist põhi-programmi projektiteatri R.A.A.A.M lavastusega „Antigone”, mida mängiti Wrocław'i audiovisuaaltehnoloogia keskuses. Festivalist võtsid osa nii rahvusvaheliselt tuntud lavastajad Krzysztof Warlikowski, Johan Simons, Brett Bailey, Angélica Liddell, Grzegorz Bral, Maja Kleczewska ja Wojtek Klemm kui ka noored kompromissitud loojad Luisa Pardo, Homayoun Ghanizadeh, Gabino Rodriguez, Gábor Goda ja Pawel Szarek.

„Dialogi” moto kõlas seekord „Vägi-vald on maailma käivitav jõud”. Miks selline moto?

Moto oli provokatiivne. Meediauudised on enamasti miinusmäärgiga – meedia toitub skandaalidest ja vägivallast –, seetõttu võib vabalt jõuda järeldusele, et vägivald ongi maailma fookus, seda käivitav jõud. Ameerika sotsiaalpsühholoogi Philip Zimbardo kohtumisel festivalipublikuga kerkis küsimus: kes on tänapäeva kanglane? Zimbardo leidis, et see on tavaline inimene, kelle kõlbelisest julgusest astuda vastu ülekohtule ja diskrimineerimisele sõltub palju.

Kas leidsite selle moto pärast lavastuste valimist festivaliprogrammi või tegite programmivaliku motost lähtuvalt?

Tavaliselt on nii, et mulle jäävad mingid lavastused silma ning mõne aja pärast hakkab nende puhul tajuma ühisjooni – näib, et need lavastused kannavad endas ajastu vaimu, n-ö mõtleavad ühes suunas. Seekord oli mitme huvipakkuva töö puhul vägivald tõesti ühisnimetaja. Esitasingi endale küsimuse: kuidas meie saame sellele jõule vastu astuda, kas see on üldse võimalik?

Lavastus peab mind puudutama, jääma painama. Lavastajakeel peab olema unikaalne, paeluv, isikupärane. Huvitav peab olema nii sisu kui ka vorm.

Miks valisite programmi Homayoun Ghanizadeh' eesti-iraani koostöölavastuse „Antigone”?

Üldiselt ringlevad rahvusvahelistel festivalidel ikka ühed ja samad lavastused, kuid mina otsin alati uut intrigeerivat materjali. Peaksime pidevalt püüdma avardada arusaama teatrist, et see poleks Euroopa- või Ameerika-keskne, vaid maailmateater. Meie, eurooplased, pole tõesti maailma naba. Poolakana võin öelda, et pärast Nõukogude Liidu kokkuvõtet valitses küllalt pikk periood, kui muu hulgas ka teatrikunstis käsitleti

Krystyną Meissner

Pressifoto

peamiselt postokupatsioonilist traumat, kahju, mida kommunistlik süsteem on nüüdseks taas iseseisvatele riikidele põhjustanud. Praegu peaksid olema aga pilgud pööratud tulevikku, kus me – nii eestlased, poolakad kui ka teised rahvad – peame end uuesti defineerima, leidma telje, millele ehitada üles oma tulevik rahvuse ja riigina.

„Antigone” peamine alltekst Iraani publikule on totalitarismi kriitika. Eesti publikule on lavastuse tähendusväljad ja rõhuasetused pisut teistsugused, rohkem absurdateatri vallast. Milline võib olla „Antigone” tähendus Poola publikule?

Araabia maailma meile lähemale toomisel teeme praegu alles esimesi samme. Minu arvates on see noor iraani lavastaja äärmiselt intelligentne ja huvipakkuv ning maailm, mida ta meile oma lavastusega avab, on seda huvitavam, et see on meile tundmatu. Arvan, et Homayoun Ghanizadeh on meile näidanud esialgu vaid murdosa temas peituvast potentsiaalset. Kui jälgisin Ghanizadeh' mõtte-avaldusi, siis adusin, et ta tõesti mängib tulega ja räägib teemadel, mis on iraanalasele ohtlikud.

„Antigone” puhul hämmastab lavastaja ja eesti näitlejate koostöö. Kuidas on selline ühine hingamine küll saavutatud? Teie näitlejad selles lavastuses on vapustavalt head. Nii lavastajakeel kui ka näitlejate mängulaad on väga nüüdisaegsed, mõjuvad värselt. Puhtalt vormiline näide: näitlejad liiguvad mööda kindlat trajektoori, nende liikumismuster on piiratud. Minu arvates on see hea leid, mis väljendab nende tegelaskujude piiratud valikuvõimalustest tulenevat piiratud mõtlemist, ahistatust. Pole kindel, kas Ghanizadeh oleks saavutanud sama tulemuse poola näitlejatega.

„Dialogile” kutsutud lavastused on väga modernistlikud, mõned isegi radikaalsed ning publiku valuläve kompavad. Millises suunas liigub poola teater praegu?

Poola teatri spekter on lai: ühes äärmuses on näiteks populaarne meelelahutuslik bulvariteater, lavastajad nagu Krystian Lupa ja Krzysztof Warlikowski teevad aga väga keerulist, heas mõttes elitaarset, sügavat teatrit. Selline mitmekesisus, väljendusvahendite ja eesmärkide paljus on oluline.

Teeb muret, et noori lavastajaid huvitab eelkõige karjäär, sensatsioon ja kiire kuulsus. Kui ollakse huvitatud n-ö viie minuti tuntusest, siis katsetatakse ka huupi kõike ja see pole hea, tulemus jääb pinnapealseks. Kriitikutele meeldib efektsus, vaatamängulisus, mis suurendab veelgi seda sümbiootilist, teineteist võimendavat pealiskaudsust. Pean eelkõige just küündimatut ja süüdimatut teatrikriitikat peasüüdlaseks, sest see ei jäta noortele lavastajatele võimalust küpseda ja sisemiselt areneda. Kriitikuil on tõesti suur vastutus.

Meie festivali pealkiri on „Dialog”: just publikuga peetava dialoogi olulisust on tarvis rõhutada ajastul, kui ühiskonna eri valdkondades on järjest rohkem tegemist üksteisega haakumatute monoloogidega. Ilma dialoogita on võimatu ette kujutada sallivuse kasvu. See ongi teatri missioon: arendada dialoogi, teadvustada selle vajadust ühiskonnas. Isegi kui leiad, et publikul pole õigus, on vaja teda kuulata. Häda ongi selles, et tänapäeval puudub valmisolek teisi kuulata. Ma ei tea, kui dialoogivõimelised on Eesti poliitikud, ent Poolas on olukord hull.

Millised on Poola ühiskonna valupunktid, millele peaks osutama ka sotsiaalse närviga teater?

Krystyną Meissner

■ Poola teatri „raudseks leediks” kutsutud Meissner on töötanud nii teatri-, ooperi- kui ka teleteatri lavastajana, olnud mitme teatrikompanii mäenedžer.

■ Ta on staažikas ja respektitud teatrifestivalide kontseptsiooni looja ja kunstiline juht: aastatel 1983–1989 oli ta Poola vanima Põhja-Poola teatrifestivali juht Toruńis; 1991–1996 Toruńi teatrifestivali „Kontakt” kunstiline juht ja idee autor. Meissner on ka Wrocław'i teatrifestivali „Dialog” („Dialog-Wrocław”) algataja ja direktor.

■ Aastatel 1999–2012 oli Meissner Wrocław'i Współczesny teatri kunstiline juht. Tema loomingut on mängitud nii Varssavi, Krakówi, Toruńi, Zielóna Gora kui ka Wrocław'i teatrites.

Eestlasel on raske mõista, kui mõjuvõimas oli ja on Poolas katoliku kiriku positsioon. See on institutsioon, mille autoriteet on olnud läbi aegade kõigutamatu. Ent nagu ka mujal katoliiklikus maailmas, näiteks Iirimaa, on kirikut viimasel ajal vapustanud skandaalid nagu pedofiilia preesterkonna hulgas. Seega, kiriku absoluutne autoriteet mõraneb, paljastub silmakirjalikkus. Katoliku kiriku rolli ühiskonnas on seejuures võimatu alahinnata: lähiajalooos juhtis just kirik vastupanu nõukogude võimule. Praeguses Poola ühiskonnas on aga kirikust kui kõige progressiivsemast jõust saanud kõige konservatiivsem, näiteks suhtumises soolisesse võrdõiguslikkusesse, naiste ja meeste rolli ühiskonnas. Meie ühiskonnale on näiteks tohutu edasimineku, kui lastetutel abielupaaridel lubatakse kaaluda kunstlikku viljastamist.

Annan endale aru, et elame suurte muutuste ajastul. Eestil ja Poolal mõlemal on ees sama ülesanne: tuleb lasta lahti kinnistunud arusaamadest, traditsioonilistest seisukohtadest, sest maailm on muutunud ja endised tõekspidamised enam ei kehti. Teater on meedium, mis registreerib neid muutusi: esimene samm on emotsioon ja kõrgem staadium refleksioon. See on pikaajaline protsess, kuid teater aitab olukorda muuta.

Olen lugenud ajakirjandusest Poola Rahvusliku Taassünni Parteist, mis korraldab meeleavaldusi ja lubab kukutada valitsuse, kandes sealjuures sõjaeelse Poola fašismi sümbolikat. Kuidas teie seda kommenteerite? Selle liikumise kasvav populaarsus teeb muret. Esialgu on see ultranatsionalistlik, isegi fašistlik liikumine veel väikesearvuline, ent marginaalse jõuna alustas ju ka

natsionaalsotsialism Saksamaal. Ajalugu on näidanud, et selliste liikumiste propaganda on soodsa ühiskondlik-majandusliku kasvupinnase korral nakkav.

Kutsusin festivali debatiplokki „Pruunsärklaste Poola” esinema vasakpoolse sotsioloogi Zygmunt Baumani. Ajendiks oli Baumani esinemine poola üliõpilastele, kui natsionalistid ta maha karjusid. Et te mõistaksite – olin ette valmistatud halvimaks ja palusin festivali ajaks politseilt kaitset, sest ma ei teadnud, milline on reaktsioon meie teemapüstitusele.

Ma ei oleks kunagi varem võinud ette kujutada, et pean sõnavabaduse kaitseks selliseid ettevaatusabinõusid tarvitusele võtma. Täna sain ähvarduskirja, et olin kutsunud Baumani esinema.

Miks on marurahvuslus tõusuteel? Inimesed vajavad osalust mingis suuremas protsessis, mingit kindlust ja positiivsust. Kui jälgite meediat, siis on kõik uudised negatiivset laadi: tekib üldine negatiivne foon, mis genereerib lootusetust, tühimust, tuimust – ja meelegeitist vägivallani on vaid

üks samm. On absurdne, et kui kutsun Baumani osalema debatti Poola tuleviku üle, olen mõnede arvates reetnud rahvuse. Debati mõte ongi selles, et vaieldakse üksteisega ja argumenteeritakse, mitte ei arvestata automaatse konsensussega.

Kas ultranatsionalismi kandepind laieneb tulevikus veelgi?

Igal juhul tuleb võidelda kõigi vahenditega, et panna sellele piir. Marurahvuslus on ohtlik tee. Poola on suur riik ja

siin on päris palju inimesi, kes leiavad, et võrreldes endise nõukogude režiimiga on nüüd olukord veelgi halvem. Kirik, mis kunagi oli progressiivne jõud, koon-dab nüüd paradoksaalselt endasse kõik need elanikkonna negatiivsed meeleolud. Olukord on jõudnud nii kaugele, et paljud inimesed on valinud absoluutse eituse tee: negatiivne on nii eelnev kui ka praegune ühiskond. Sellised meeleolud on ohtlikud. Ent olen siiski oma kodumaa suhtes optimistlik ja loodan, et terve mõistus võidab.

Vägivald on maailma käivitav jõud

Wrocław'i teatrifestivalil „Dialog” arutleti paremäärmuslike vaadete esilekerkimise üle Euroopas.

INGA KOPPEL, KRISTIINA REIDOLV

Võõra kuvand. Wrocław'i teatrifestivali „Dialog” seekordne moto kõlas: „Vägivald on maailma käivitav jõud”. Festivali brošüüris põhjendas kunstiline juht Krystyna Meissner teemavalikut ja -püstitust nii: „2007. aastal ilmunud raamatus „Luciferi efekt – kuidas saavad korralikest inimestest koletised” esitab ameerika sotsiaalpsühholoog Philip Zimbardo näiliselt banaalse, ent seejuures fundamentaalse küsimuse: millistel eeldustel viib viha teise inimese vastu selleni, et oleme valmis teda hävitama, piinama ja lõpuks ka tapma? Zimbardo jõuab järeldusele, et vägivalla isiku vabaduse ja suveräänsuse vastu käivitab alati sama mehhanism: kõigepealt luuakse stereotüüpne demoniseeritud kuvand vääritust, kuid ometigi kõikvõimsast Teisest – abstraktsest kurjusest, mis ohustab meie põhiväärtusi ja tõekspidamisi. Oht, mis johtub teistsuguse, Võõra kartusest, teeb võimalikuks selle, et inimolend kaotab teatud tingimustel täielikult oma inimliku palge. Immi-grandid, võõra rassi esindajad, tavapärasest erineva seksuaalse orientatsiooniga või pelgalt tavaarusaamade kohaselt ebastandardised inimesed on pinnuks silmas kõigile, kes pelgavad Võõrast, kes kaudselt ohustab kehtivat korda, häirib meie sügavalt juurdunud maailmapilti, teeb rahuks ning paneb potentsiaalselt kahtluse alla kogu meie kultuuri-traditsiooni ja usu meie eluviisi ülimalikkusesse. Humanistlikud väärtused haihtuvad kohe, kui tekib võimalus endi keskelt välja tõugata ja demoniseerida kaaskodanikke, naabreid või isegi vere-sugulasi – võitluses Võõraga, keda tuleb alandada ja kes tuleb purustada, koon-dab inimkooslus oma hävitava jõu.”

Veel väidab Meissner teravapilguliselt: „Vägivald, millega rikutakse indiviidi õigust suveräänsusele, pole enam poliitiliste süsteemide ja valitseva eliidi pärusmaa, vaid järjest enam vahend, millega kehtestavad ennast tavalised inimesed.”

Pruunsärklaste Poola. Esindusliku valikuga rahvusvahelisele festivali-programmile, mille lavastustes oli sotsiaalne, majanduslik, poliitiline või füüsiline vägivald vahendiks, mille abil taastada lagunev maailm, sekundeeris diskussiooniplokk teemadel nagu võim ja vägivald, mäss vägivalla vastu, armastus vägivalla vastu jne. Diskussioon kulmineerus aga debatiga „Pruunsärklaste Poola”, kus Poola valupunktide ja tuleviku üle olid arutlema kutsutud tuntud intellektuaalid Magdalena Środa, Jacek Żakowski ja Zygmunt Bauman.

Pealkiri „Pruunsärklaste Poola” oli ajendatud muret tekitavatest tendentsidest nii Poolas kui ka kogu Euroopas – paremäärmuslike natsionalistlike parteide jõulisest esilekerkimisest. Viimasest ajast on teada mitmeid rahutuks tegevaid episoode: partei Poola Rahvuslik Taassünd meeleavaldused Wrocławis, rünnakud välismaalaste vastu Białystokis ning agressiivne reaktsioon vasakpoolsete intellektuaalide sõnavõttudele kogu Poolas. Üha on sagenenud paremäärmuslaste rünnakud: 2011. ja 2012. aastal registreeriti üle 600 paremäärmuslaste kseno- või homofoobse intsidendi. Nii debatil esinenud tuntud Poola filosoof ja Varssavi ülikooli eetikaprofessor Magdalena Środa kui ka Leeds'i ülikooli sotsioloogia emeriitprofessor Zygmunt Bauman on mõlemad langenud paremäärmuslaste rünnaku ohvriks. Näiteks esines Bauman külalislektorina avaliku loenguga Wrocław'i ülikoolis Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku partei rajamise 150. aastapäeva tähistamisel. Juba enne kui Bauman sai oma kõnet alustada, häiris ligikaudu 100 paremäärmuslasest aktivisti skandeerimise ja vahelehiüetega ettevõtmist. Nad rahunesid alles pärast märulipolitsei sekkumist. Vahejuhtumi organisatsioonid olid paremäärmuslik partei Poola Rahvuslik Taassünd ning jalgpallihuligaanid ühendusest WKS Śląsk. Rünnak Baumani vastu on aga vaid üks näide paljude seas.

Miks on paljud tänapäeva noored

poolakad ultranatsionalistlikult meelestatud ja miks on unistus Suur-Poolast endiselt idee, mis paistab paljudele muljet avaldav?

Paremäärmuslaste esilekerkimine Euroopas. Oma artiklis „Ultraparem-poolsuse esilekerkimine Poolas ja kogu Euroopas” ajakirja Social Europe võrgu-väljaandes arutleb Varssavi Kozminski ülikooli sotsioloogiadoktor ja ühiskonnateaduste dotsent Gavin Rae sotsiaal-poliitiliste suundumuste üle Euroopas.¹

Poola paremäärmuslaste eeskuju on Ungari marurahvuslik-populistlik partei Jobbik, mis kujutab endast ühtaegu nii poliitilist parteid kui ka paramilitaarset organisatsiooni, mille juured ulatuvad Esimese ja Teise maailmasõja vahelisse aega. Juutide ja mustlaste vastase retoorika poolest kurikuulus Jobbik sai esimest korda parlamenti pärast 2010. aasta valimisi, kuid neile ennustatakse 2014. aasta parlamendivalimistel jätkuvat edu.

Paremäärmuslikud tendentsid pole ainult Poola ja Ungari pärusmaa, vaid täheldatavad peaaegu kõikjal Euroopas: näiteks Vabaduspartei Hollandis, Rootsi Demokraadid, Taani Rahvapartei, Põlissoomlased, Le Peni Prantsuse Rahvarinne, Austria Vabaduspartei, Itaalia Põhjaliiga ja Kreeka Kuldne Koidik.

Neid sotsiaalpoliitilisi suundumusi peetakse ühelt poolt 2008. aastal alanud ülemaailmse majanduskriisi tagajärjeks: selgunud on poliitilise eliidi suutmatus tagada majanduslik kindlus ja sotsiaalne stabiilsus. Teiselt poolt aga mitmete Euroopa riikide rassismi soodustavate poliitiliste otsuste tulemuseks. Näiteks on paljudel Euroopa maadel moslemitel keelatud pearätikute kandmine; 2010. aasta juulis kuulutas Prantsusmaa valitsus välja romade (mustlaste) repatrieerumisprogrammi, mille kohaselt on Prantsusmaalt sunniviisiliselt välja saadetud ligikaudu 19 000 Rumeenia ja Bulgaaria mustlast; nii Hollandis kui ka Taanis on võõravaenulikkus suunatud võrdselt nii moslemite kui ka Kesk- ja Ida-Euroopast pärit immigrantide vastu jne. Pealegi on

mitmed euroopa juhtivpoliitikud tunnistanud ametlikult multikultuurilisuse kontseptsiooni läbikukkumist.

Viimase aja diskussioonides tõmmatakse üha enam paralleele tänapäeva majanduspoliitilise olukorra ja 1930. aastate Suurele depressioonile järgnenud sotsiaalsete tagajärgede ehk fašismi tekke vahele. Näiteks ameerika filosoof, Massachussetsi tehnoloogiainstituudi filosoofia ja lingvistika emeriitprofessor Noam Chomsky osutab veebiajakirja EUROPP (*European Politics and Policy*)² usutluses Ungarile ning tsiteerib nõrdinult paremäärmusliku partei Jobbik ja Ungari parlamendi liikme Zsolt Baráthi skandaalset esinemist, kus poliitik tegi ettepaneku astuda olukorra vastu, kus juudid on haaranud ühiskonna võtme-positatsioonid. Zsolt Baráth kutsus ungari-üles juutide vastu mobiliseeruma: „Peame nad identifitseerima, koostama neist musta nimekirja, vabanema sellest vähktõvest, mille nimi on juutlus.” Chomsky lisab, et tal on sellise retoorikaga 1930. aastatest isiklikud mälestused, kuid tänapäeval kõlavad need üleskutsed äärmiselt heidutavalt, sest ajalool on kalduvus korduda. „Rassism, peamiselt küll moslemite vastu suunatud, on juba enamikus Euroopa riikides täheldatav – ja see on ohtlik fenomen.”

Kaassüü. Soovimata külvata paanikat, on Euroopas ärevaks tegevaid suundumusi, millele tuleb tähelepanu tõmmata enne, kui on hilja. Poola teatrifestivali „Dialog” eesmärk oli tõstatada küsimus, kas kõik, kes me oleme vägivalla võidukäigu passiivsed pealtvaatajad, ei peaks end tundma pigem kaassüüdlas-tena?

1 Gavin Rae, The Rise of the Far Right in Poland and Europe. 26. XI 2012.

<http://www.social-europe.eu/2012/11/the-rise-of-the-far-right-in-poland-and-europe/>.

2 Five minutes with Noam Chomsky – Europe's policies make sense only on one assumption: that the goal is to try and undermine and unravel the welfare state. <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2012/12/03/five-minutes-with-noam-chomsky-europe/>

Arutleva demokraatia poole

Nii retoorilist kui ka tegelikku võimu saab teostada muuhulgas ka enesekriitiline olles, vigade tunnistamine pigem tugevdab kui nõrgestab kõneleja autoriteeti.

Teatri NO99 aktsioon „Esimene lugemine: Ministri viimased päevad”, autor Eero Epner, juhendaja Lauri Lagle. Laval Mirtel Pohla, Priit Võigemast, Märt Avandi, Gert Raudsep, Eva Klemets, Anu Lamp ja Rasmus Kaljupärv. Etendus 25. XI teatris NO99.

MEELIS OIDSALU

1.

Teater NO99 tõi 10 aastat tagasi kodumaisesse ühiskonnakriitilisse dramaturgiasse publikukriitilise pöörde: nende ühiskonnakriitika pole olnud publikuga sõbrutsev ilkumine võimurite üle, vaid katse asetada teater kriitilisse nihkesse publiku hoiakute ja väärtuste suhtes, suunata tugitoolipoliitikaga harjunud publik poliitiliselt mõtlema ja tegutsema. Pärast hiljutist suhtekorraldajate auhinna andmist teatrile NO99 on teatrist saanud Eestis ametlikult tunnustatud osaline ühiskondlike suhete korraldamises.

Teatri populaarsus Eestis võimaldab tal haarata mängu-avalikkuse rolli, tinglikus lavaruumis ja mängivas vormis uurida kinnistunud ühiskondlike ootuste ja arusaamade põhjendatust, lahata ühiskondlikke erutusseisundeid (poliitika psühholoogiseeritust) ja aidata kaasa ühiskonna poliitilise eneseteadvuse edendamisele. Kui 1990. aastate Eesti teatri ühiskondliku kõnekuse langust seletati tõigaga, et poliitika avalikustumine massimeedias jättis kunstid ilma nende nõukogudeaegsest opositsioonikanali rollist,¹ siis teatri hiljutine tõus mitte ainult peamiseks ühiskonnakriitiliseks kunstiliigiks, vaid poliitika ja meediaga võrdväärseks avaliku arvamusel mõjutajaks on seletatav sellega, et poliitikat tajutakse taas nähtusena, mis vajab avalikustamist.

2.

Esituskunstid on poliitikaga lähedases suguluses. Poliitikat ja kunsti eristab see, et kui kunstiteos on valmistamise tulemus, siis riik on tegutsemise tagajärg ega saa seetõttu kunagi valmis, vaid sõltub täielikult edasistest tegutsemisest.² Riik ei ole iseseisva eksistentsiga teos, vaid lõppematu tegu. Esituskunstid teeb poliitikale teistest kunstidest lähedasemaks asjaolu, et ka nende saavutus seisneb suuremal või vähemal määral tegutsemises endas ja mitte selle lõpp-produktis.³ Seda enam seisab teatri NO99 järjekordne aktsioon „Ministri viimased päevad”, mis sarnaselt eelmistele aktsioonidele ei taotlenud kunstilist küpsust, lähemal poliitilisele tegutsemisele kui kunsti valmistamisele. Aktsiooni peamine eesmärk ei olnud esitada teost, vaid peegeldada poliitikat selle autentse vormis – alasti tegutsemises, elusas protsessis –, mis teosena vaadeldes on toores, poolfabrikaat, kuid ühiskonna peegeldusena seda enam küps.

3.

Poliitika eristab kunstist ka see, et kui kunstniku kriisid ning isiksuslikud puudused on avalikkuse eest peidus, siis poliitiku kriisid ja isik on nähtaval ning lõpp-produkti (teost), mis piinlikult alasti ja kohmetut poliitika-tegemise protsessi tagantjärele õilistaks, pole ega tule.⁴ Nii on kritiseeriva vaimu ja kritiseeritava võimu vahel olemuslik asümmeetria, mis annab mõlemale omad eelised: vaimuinimesele on usaldatud retooriline autoriteet (sageli ka ühiskonnaelu korraldamise eksperdi staatus ilma sisulise ekspertiisita), valitsejatel on aga tavainimesest enam tegutsemis- ja otsustamisvabadust.

Säärane asümmeetria võimaldab kultuuriinimesel oma retoorilist võimu erinevalt teistest ekspertidest (nt teadlaskonnast) vajadusel ka sõnatult, sümboliseeritult (nt suud kinni teipides) rakendada, sisulisse ühiskondlikku arutellu panustamata.

4.

Demokraatia on tekkimisest saati olnud vigane ja ebatõhus valitsemise vorm. Ikka on oodatud, et saabuksid targad ja vilunud eksperdid, kes poliitikute kuritarvituste ja rahva rumaluse tõttu rikki läinud riigi ära parandaksid. Platongi pidas ekspertide võimu demokraatiast märksa mõistlikumaks lahenduseks ning nägi demokraatia loomupärase tulemina türanniat. Täna avalikku debatti kummitab türannia vari. Kahtlustan, et suure osa sellest varjust tekitab kujutelm, mille järgi demokraatia oma ideaalkujul on hipilaager või laulupeidu, s.t ühiskonnakorraldus, kus kõik kodanikud saavad maksimaalselt realiseerida oma isiklikke huve ja eesmärke harmoonilises üksmeeles kaaskodanikega ning kus vähimgi konflikt või teises registris laulmine on õnne puudumise, kriisi tunnus.

Vähem räägitakse sellest, et konflikt konkureerivate huvide, identiteetide ja maailmatunnetuste vahel ja neid võimaldavate ressursside (või ka vastupidi – ressursside omastamist võimaldavate identiteetide ja maailmatunnetuste) vahel ongi demokraatia argine seisund. Kriisis elamise ja konfliktide haldamise oskus väärrika, vägivallatu ja informeeritud arutelu teel pole mitte ainult demokraatlik eluviis, vaid ka üks kahest peamisest poliitilise vabaduse teostamise ja suurendamise moodusest võimu

teadliku (loe: vabatahtliku) loovutamise ehk valimistel osalemise kõrval.

5.

Lisaväärtus, mille kvaliteetne (st mitte pelgalt eristiline) avalik arutelu demokraatiale annab, on see, et ühiskonnas valitsev arusaam pole pelgalt retooriliste või tegelike võimuhete, vaid ka tõe avaldus.

Kui ühiskondlik debatt keskendub võimu võõrandamise ja kasutamise läbipaistvuse kriitikale ja selle kõrval napib aega sisuliseks poliitiliseks debatiks riikluse alusideede ja väärtuste üle (mille teostamiseks üldse võimu loovutatakse ja võetakse), siis taastoodetakse poliitikas pettumist, selle asemel et võimaldada pettumuse ületamist. Mitte et ei peaks olema võimukriitiline või väljendama pettumust poliitikuis, kes võimulesaamise ja võimuhoidmise reegleid kuritarvitavad – peab küll. Ent kui sisulise debati arendamine ohverdatakse protseduurilise korrektsuse altarile, on tulemuseks nõiaring, kus debati osapooled jäävad oma hoiakuile truuks ainuüksi seepärast, et vastast tajutakse jäärpäisena, sisuline arusaam probleemide olemusest ja lahendusviisidest jääb tooreks ning väitlust peetakse pelgalt selleks, et seda võita. On olemuslik vahe, kas igale protseduurireegli rikkumisega kaasnevale skandaalile viidatakse kui türannia ilmingule, igas köhatuses kahtlustatakse kopsuvähki, ja seetõttu keeldutakse debatist näiteks kultuuriajakirjanduse tuleviku üle, või leitakse moodus, kuidas survestada võimalolijaid reegleid järgima sisulisest debatist taandumata.

6.

Võimukriitika, mis keskendub demokraatia kaitsmisele kujuteldava türannia eest, ilma et kriitika tulemusel süveneks arusaam, mis on ja milles avaldub demokraatia, mida tegelikult kaitstakse, on olemuselt ebademokraatlik, fiktiivne. Et valimiste järel satub suur osa

Teatri NO99 aktsioon „Esimene lugemine: Ministri viimased päevad”: (vasakult) Eva Klemets, Märt Avandi, Anu Lamp, Mirtel Pohla, Gert Raudsep, Rasmus Kaljupärv ja Priit Võigemast.

Kulla Laas

ühiskonnast poliitiliste kaotajate rolli, on demokraatlik töö, mida saab ilma kibestumiseta ületada ainult avaliku debati toel, mille õnnestumise eest tajuvad vastutust ka need, kellele on antud retooriline võim ja kes ei raiska seda fiktiivsetele kriitilistele kangelas-tegudele.⁵ Barrikaadid, millel fiktiivsed kangelased ronivad, koosnevad pahatihti ainult palkidest, mis on pärit võimurite silmadest. Avalik debatt peaks olema aga kriitilise mõtlemise, mitte pelgalt kriitilise hoiaku tulemus, vastasel juhul läheb konflikt demokraatia jaoks raisku ja taastoodab iseennast.

7.

Kui võrrelda „Ministri viimaseid päevi” teatri NO99 eelmise sellelaadse aktsiooniga „Reformierakonna juhatuse koosolek”, siis tollases aktsioonis ilmutas end õiglane poeetiline viha poliitikute vastu. Õiglase viha (mis mõnes olukorras võib olla ja ilmselt oli ka tol korral adekvaatne reaktsioon) häda on, et see lõikab vihastaja enese ühiskonna kriitilisest kuvandist ja seega ühiskonnast välja. Seekordse teatriaktsiooni ja sellele ainest andnud skandaali üks olulisemaid õppetunde oli, et nii retoorilist kui ka tegelikku võimu saab teostada muuhulgas ka enesekriitiline olles, et vigade tunnistamine pigem tugevdab kui nõrgestab kõneleja autoriteeti. Ja et ainult parteipoliitika ei vaja avalikustamist, vaid ka kõik teised ühiskondlikku koostelu korraldavad võimufäärid (nt meedia, kultuur, teadus), kogu poliitkultuur, mille kujundamisel eksperdid, kultuuriüldsus ja meedia mängivad olulist rolli ning millest parteipoliitika moodustab pelgalt ühe osa.

8.

„Ajutine eetilise majakas plinkis vapralt edasi, poliitikute põlglikud suud paindusid korraks sirgeks ning linnalähedases alevikus ühe väikese lauakese taga juhtus ime. Kaks inimest olid seal jäänud omapäi. Nad tõstsid pea, vaatasid teineteisele otsa, ning hakkasid korraga rahulikult rääkima. Üks inimene ütles teisele: „Demokraatiast on meil kõigil vaid õigused, kuid mitte vastutus. Vastutust pole kellelgi, ja see ei ole normaalne.” Kontekstist väljarebitud kuu hakkas loojuma ning Päike seadis end valmis tulekuks. Kusagil metsade taga koitis juba uus päev, uus võimalus. Kaks inimest istusid teineteise vastas ja rääkisid, nõustumata teineteisega üheski punktis. Kuid nad rääkisid.”⁶

1 Jaak Rähesoo, Eesti teater I. Ülevaatekoostöö. Eesti Teatri-
liit, 2011, lk 458.

2 Hannah Arendt, Mineviku ja tuleviku vahel. harjutusi
poliitilise mõtte vallas. Ilmamaa, 2012, lk 174–190.

3 Samas.

4 Samas.

5 Vt ekspertide rolli kohta demokraatias ja arutleva
demokraatia kohta pikemalt Ameerika mõtleja John
Dewey raamatust „The Public and Its Problems: An Essay
on Political Inquiry”.

6 Teater NO99, „Ministri viimased päevad”.

NO99 lavastuse „Ühtne Eesti” plakatid täitsid linnaruumi.

Autor Tairo Lutter/Õhtuleht

Kunst ja poliitika on halvad voodikaaslased

„Ühtne Eesti” ja „Kenderiaana”, totaalset etenduse kaks näidet

OTT KARULIN

„Kunst ja poliitika on kaua olnud halvad voodikaaslased. Poliitikud on muutnud kunsti propagandaks ning kunstnikud on tervitanud võõrandumist bürokraatlikust ühiskonnast,” on nentunud Richard Schechner, üks etendusuuringutele alusepanijaid.¹ Ometigi jagatakse jätkuvalt voodit ja kuigi enamasti – vähemalt Eestis – magatakse, seljad vastamisi, oma voodipoleel, tundub aeg-ajalt ikkagi emmale-kummale, et teine püüab oma poolt põhjendamatult suurendada ning järjekordne padjasõda ongi vältimatu. Vaatlen siinkohal kaht sündmust, kus „suled lendasid”: teatri NO99 „Ühtset Eestit” ning Kaur Kenderi määrämist Sirbi peatoimetaja kohusetäitjaks, käsitledes mõlemat etendusena² selle mõiste laiemas tähenduses: „indiviidi tegevus, mis toimub tema pideva kohalolu piiritletud aja jooksul kindla hulga vaatlejate ees ning mõjutab mingil määral neid vaatlejaid”.³

„Ühtne Eesti” algas pressikonverentsiga, kus teatri NO99 trupp kuulutas välja 44 päeva pärast toimuva lavastuse ehk „Ühtse Eesti” suurokoja (mida plaaniti etendada vaid ühel korral), mille eesmärgiks näidata parteide populistlikke strateegiaid. Selgelt kommuniqueeritud algus- ja lõpp-punkti vahele jäid mitmed aktsioonid („Ühtse Eesti” hümnid laulmise *flash-mob*, „200st tehakse 6500”), lavastus „Tallinn – meie linn” ning

„Valimiskooli” kuus osa. Lisaks „juhtus” sündmusi, mille korraldajaks NO99 end esialgu ei tunnistanud.⁴ „Ühtse Eesti” plakatite sodimine linnapildis ning justiitsminister Rein Langi sekkumine aktsiooni „200st tehakse 6500”, mistõttu etendus päädis poollelijäämisega. Etenduse osana tuleb võtta ka kõiki NO99 trupi avalikke esinemisi meedias. Kaur Kenderi määramine Sirbi peatoimetaja kohusetäitjaks algas etendusena, mida hakati nimetama „Kenderiaanaks”,⁵ 13. novembril, kui vastav uudis meediasse jõudis. Sellele järgnesid koondamised Sirbi toimetuses, kultuuriminister Rein Langi ja sihtasutuse Kultuurileht nõukogu esimehe Urmas Klaasi eitamised oma rolli osas Kenderi kohalemääramisel, loomeliitude nõrdimussavaldus ja Langiga kohtumine, kus viimasele esitati ettepanek tagasi astuda, millega Lang samal õhtul ka nõustus. Seejärel ilmus esimene Kenderi toimetatud Sirp ning kolm päeva hiljem, viidates eksimusele „poeetilisel tasandil”,⁶ kui autori nõusolekuta arvustati Andres Aule avaldamata luulekogu, loobus oma ametist ka Kender. „Kenderiaana” etenduse lõpuks tuleb aga pidada Langi lahkumiskõnet riigikogu ees, kuivõrd etenduse pikkuse piiritleb selles osalejate kohalolu.

Nii „Ühtne Eesti” kui „Kenderiaana” on mitmetasandilised etendused, mille kõiki tahke siinkohal analüüsida ei jõua. Seetõttu keskendun pettevõttele kui mõlema etenduse avamiseks olulisele

strateegiale. Seega pole antud kontekstis oluline, kes olid nende etenduste lavastajad, sest sellised etendused lavastavad ise, kui põrkuvad traditsioonid ja väljakutse esitajate väärtushinnangud. Teisisõnu: kuigi „Ühtse Eesti” lavastajatenähtena on teater NO99 märkinud Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semperi, oli indiviide, kelle tegevus mõjutas vaatlejaid enamgi, sealhulgas meedias sõna võtnud poliitikud ning neid ja teisi osalejaid vahendanud ajakirjanikud. Sama kehtib „Kenderiaana” puhul, kuigi siin on etenduse lühikese toimumisaja tõttu tegutsejaid isegi kergem loetleda: lisaks eelmainitud Kenderile, Langile, Klaasile, Aulele ja loomeliitude esindajatele ka sihtasutuse Kultuurileht juhataja Toomas Väljataga, Sirbi toimetuse (endised) töötajad ning oma arvamust avalikkusega lahkelt jaganud kultuuritegelased (Jan Kaus, Juku-Kalle Raid, Rein Raud jne). Küll aga on oluline märkida, et nii „Ühtne Eesti” kui „Kenderiaana” lähtusid kindlast stsenaariumist, st ühiskondliku korra kinnistatud rituaalist, mis on „korratud ja lihtsustatud kultuuriline kommunikatsioon” ning mille mõlemad osapooled – tegutsejad ja vaatlejad – usuvad selle „kommunikatsiooni sümbolset sisu ning aktsepteerivad teineteise kavatsuste autentsust”.⁷ „Ühtse Eesti” rituaaliks oli partei üldkoosolek, „Kenderiaana” oma peatoimetaja korraline konkurss.

Järg pöördel.

Kunst ja poliitika on halvad voodikaaslased

Algus lk 25.

Mõlemad rituaalid peavad (seaduse ja/või põhikirja järgi) korrapäraselt toimuma, nad peavad olema vaatlejaile (kelleks mõlemal juhul on maksu-maksja) lihtsalt jälgitavad ehk lihtsustatud ning rituaali läbiviijatel peab olema vaatlejate silmis piisavalt sümboolset kapitali ning ausaid kavatsusi, et tagada rituaali toimumine „nagu kombeks on”. Siit jõuamegi petturluseni, sest nii nagu kaheldi teatri NO99 pädevuses parteikriitikat teha, kaheldi ka Kenderi pädevuses Sirpi juhtida ning tema kohalemäärajate ausates kavatsustes.

Erving Goffman on väitnud, et paljude etenduste peamine probleem on informatsiooni kontrolli all hoidmine ehk „publik ei tohi saada destruktivist informatsiooni situatsiooni kohta, mida nende jaoks defineeritakse”. Ta eristab kaht tüüpi saladusi: strateegilised ja tumedad. Esimesed on sellised saladused, mille hoidmine on vajalik tagamaks planeeritavate sammude soovitud efekti. Niikaua, kui tegutsejad ei varja, et neil selliseid saladusi on, pole need taunimisväärsed. „Ühtse Eesti” strateegiline saladus oli, et see etendus on teatriprojekt, mida kinnitati esimesest pressikonverentsist saati. Seejuures ei lükatud eriti aktiivselt ümber arvamusi, et „Ühtse Eesti” eesmärk olevat uue partei loomine, sest vastuvõtu ambivalentsus tagas lavastusele suure meedia- ja publikuhuvi ning tegijaile oli olulisim edastada võimalikult paljudele inimestele oma sõnum parteide populistlikkusest. Tumedad saladused on aga topeltsaladused, sest korraga tuleb varjata mingit fakti ning seda, et mingi fakt on varjatud.

Tume saladus on näiteks see, et Lang kohtus isiklikult Kenderiga, sest esiteks tajuti seda ministri võimupiiride ületamisena, poliitilise sekkumisena ning teiseks tegi kohtumise toimumise fakti väljatulek Langist valetaja, mis viis loomeliitide usalduse kaotuse ja ministri kohalt tagasiastumiseni.

Tumedate saladuste hulka kuulub seegi, kui tegutseja osutub petturiks, isehakanuks ehk „kui tal polnud õigus mängida rolli, mida ta esitas; kui tal puudusid vajalikud volitused antud staatuse jaoks”.⁸ Teatri NO99 trupp ja eelkõige „Ühtse Eesti” esimees Tiit Ojasoo mõjusid poliitikutele petturitena just seetõttu, et nad võtsid staatuse, mida neil justkui olla ei tohiks. See näitas ilmekalt, et poliitikute arvates ei tohiks kunsti mõju ühiskonnas ulatuda kaugemale teatri-, galerii- või muuseumiustest. Vaid kolm aastat hiljem heidavad poliitikud Sirbile ette liigset kapseldumist, vähest „ajakirjandust”.⁹ Raske uskuda, et tegemist on väärtushinnangute pöördtega – kui aga tõesti on, siis on seda kindlasti mõjutanud muu hulgas „Ühtne Eesti”. Isehakanuna tajusid vaatlejad ka Kenderit Sirbi peatoimetaja kohusetäitjana ja rühmituse ZA/UM liikmeid Sirbi uute toimetajatena. Kui jätta hetkeks kõrvale, kuidas Kender sellele ametikohale määrati, olid peamisteks petturlust tõestavateks argumentideks üks Kenderi kunagi öeldud lause ning rühmituse ZA/UM tundmatuse. Mõlemad, nii inimese isiklikest omadustest (*argumentum ad hominem*) kui enamuse arvamusest (*argumentum ad populum*) lähtumine, kuuluvad demagoogiavõtete kullafondi, mille populistlikkust demonstreeris ka „Ühtne Eesti”.

Tuleb nõustuda Goffmaniga: „Mida lähedasem on isehakanu etendus tõelisele, seda tugevamalt tunneme end ohustatuna, sest isehakanu pädev etendus võib meie silmis nõrgendada püha sidet seadusliku volitusega rolli mängida ja selle mängimise võime vahel.”¹⁰ Poliitikud pidid oma arvamused avaldustes „Ühtse Eesti” haaret pisendama, et säiliks mulje, justkui oleks partei loomine jõukohane vaid vähestele, kutselestele poliitikutele. Kultuuritegelaste vastuseis Kenderile – ja endiselt jätan siinkohal kõrvale tema ametisemääramise legitiimsuse – oli vastureaktsioon poliitikute soovile muuta Sirp laiatarbekaubaks, mis tähendaks autonoomse kultuuriajakirjanduse välja sulandumist massimeedia välja. Kui tuua siia juurde ka viis, kuidas neid muutusi läbi viia püüti, on selge, et „Kenderiaana” ei saanudki etendusena edukaks osutuda, sest ei loodud „publiku emotsionaalset sidet tegutseja ja tekstiga”, mis on eelduseks „projitseerimaks kultuurilist tähendust etenduselt publikule”.¹¹ Teatri NO99 dramaturg Eero Epner on siinsamas Sirbis avalikkuse ja teatri suhet lahates osutanud, et Eestis on viimasel ajal rituaalid „hakanud ise dikteerima seda, mille kehastuseks nad end maskeerivad. Rituaal ütleb ette, milline peab olema idee, ning idee muutub omakorda vaid ettekäändeks tekitamiseks uut rituaali.”¹² Nii osutus ka „Kenderiaana” nurisünituseks, rituaaliks rituaali pärast, sest eksiti mitme etenduse edu eelduse vastu, mida Jeffrey C. Alexanderi järgi on neli: kognitiivne lihtsustamine (põhinarratiivi tuleb pidevalt korrata), aja ja koha ühtsus (etendusel on selgelt tajutav algus, keskkoh ja lõpp), moraalne

agonism (mõjus stsenaarium lähtub konfliktist, vastandusest) ning pöörded (publiku tähelepanu hoidmiseks peab ilmnema üha uusi probleeme).¹³ Lang taipas põhinarratiivi kordamise vajalikkust esimest korda alles kohtumisel loomeliitide esindajatega, mis oli aga selgelt liiga hilja. Samuti on siiani lahtine, millal „Kenderiaana” algas – kindlasti enne Kenderi ametissenimetamist, aga kas pärast või enne esimest Sirbi peatoimetaja konkurssi, pole teada. Võib vaid oletada, kui edukaks oleks see etendus osutunud, kui need kaks viga tegemata jäänuks, sest vastandustest ja pööretest stsenaariumis puudu ei olnud. Samas on hetkel ka veel vara teada, kas „Kenderiaana” järel tõmbuvad kunst ja poliitika taas oma voodipoollele või suudavad ja tahavad osapooled sõjapadjad langetada ja „Kenderiaana” vajalikkuse ja ebaõnnestumise ühiselt läbi arutada.

1 Richard Schechner, Happenings. – The Tulane Drama Review, talv 1965, 10, nr 2.

2 Performance'i tõlkimises etenduseks on nähtud liigset lähtumist teatri toime mehhanismidest. Käibel on mitmeid osaliselt kattuvaid mõisteid, nagu sotsiaalne draama, kultuurietendus, sotsiaalne etendus (vt Linda Kaljundi, Performatiivne pööre. – Keel ja Kirjandus, märts 2008).

3 Erving Goffman, The Presentation of Self in Everyday Life. 1959.

4 Päev pärast „Ühtse Eesti” suurkogu avaldas teater NO99 „Kõne, mida eile ei peetud”, kus kinnitati, et plakatite sodimine oli teatri korraldatud. Vt: <http://eesti-eest.ee/eesti-eest/uudised/kne-mida-eile-ei-peetud>.

5 Argo Ideon, Kenderiaana. – Postimees 16. XI 2013.

6 Toomas Randlo, Kender astub Sirbi peatoimetaja kohusetäitja kohalt tagasi. – Postimees.ee 25. XI 2013.

7 Jeffrey C. Alexander, Cultural Pragmatics: Social Performance between Ritual and Strategy. – Sociological Theory, dets 2004, 22, nr 4.

8 Samas.

9 Kaarel Arb, Klaas: Sirbis peab olema rohkem ajakirjandust. – Postimees.ee 14. XI 2013.

10 Erving Goffman.

11 Jeffrey C. Alexander, Cultural Pragmatics.

12 Eero Epner, Avalikkus ja teater. – Sirp 25. I 2012.

13 Jeffrey C. Alexander, Cultural Pragmatics.

Mismoodi on su vaimu seis?

Kerly Ilves / Vikipeedia

Jaak Kikas,

Tartu ülikooli füüsikainstituudi juht

Ei seisa nigu. Paigal s.t. Sest kui kõik nii kiiresti muutub, siis on paigalseisimine suur kunst. Relatiivsusteooria. „Now, here, you see, it takes all the running you can do, to keep in the same place,” ütles Punane Kuninganna. Tõlkeid polegi varsti enam vaja. Või kui, siis kogu muud teksti peale selle lause. Teekski Eesti kultuurilehe ingliskeelseks? Lugejaid ju hoopis rohkem. Või panustaks hoopis tõlkemootorite arendamisse ja probleem kaoks iseenesest? Ei seisa enam kaljuna ka me kodumaa.

Ehk hea ongi. Õigupoolest polegi meil õiged kaljusid, on vaid põhja poolt tulnud rändrahnud. Nemad pole veel tagasi minema hakanud. Kas maksabki minna: pole seal ju enam Sampot ja Nokiagi lood on nagu nad on ...

Aga mitte nii pessimistlikul noodil ei taha ma lõpetada. Kui kõik muutub kiiresti ja tundub, et asjad enam hullemaks minna ei saa, siis ... hakkavad nad varsti paremaks minema.

Lauri Kulpsoo / Vikipeedia

Peeter Olesk, *kirjandusteadlane*

Kui juba seista, siis ainult püsti. Ometi

on minu vaim väga tihti seliti, sest ma loen enamasti voodis päevateki peal. Viimati nautisin ma sedaviisi professor Ago Künnapi järeldoktoriõpikut „Eesti keele päritolu” (Tartu 2013), raamatut, mis on haruldane juba seepoolest, et seda uurimust saavad terved maailmas lugeda üksnes need, kes valdavad eesti keelt ja tunnevad ühtlasi ajaloolist võrdlevat keeleteadust ning tüpoloogilist keeleteadust ja kõike uusimat, mis nendest valdkondadest on avaldatud. Ent teda ei saanud lugeda ainult lamades, sest kogu aeg tekkis küsimusi, millele vastuse leidmiseks tuli minna kas raamaturiigi juurde kaitseliidus (seinavärvi järgi nimetan ma nii oma kabinetti) või arvuti ette sealsamas. Nii et seliti on minu vaim väga rahutu.

Kuid ta ei püsi paigal ka siis, kui seisab tõepoolest püsti. Eesti riik kui ehitus on vajunud kaldu, aga teda ei saa parandada nagu joodiku pead. Inimestel peab tekkima elementaarnegi

kindlustunne vähemalt „ülehomse” suhtes, kaasa arvatud loomulik rotatsioon võimu jagamisel. Sotsiaaldemokraatia sõimamine ei vii isegi mitte hullumajja, kuigi rahvuslikult mõtlev ühiskond peaks teadma, et Eesti Vabariik ehk meie iseseisvus sündis poliitilisel skaalal vasakult, mitte paremalt. Praegune riik ei asu paraku mitte paremal, vaid vajub üle ääre. Üks võimalusi lükata riik jälle otsemaks on vähendada valitsuse ja riigikogu vastasseisu parlamendi kasuks, ent mitte katuseraha ümberjaotamise kaudu või sel teel, et me suurendame võimukandjate, sealhulgas seadusandjate kriitikavälisust. Kodanikkonna peamiseks tunnuseks on absoluutne võrdsus, mis praegu ei toimi. Ei avaliku teenistuse seadus ega võlaõiguslikud aktid ega lepinguõigus taga Eestis töösuhete vormistamist ette (s.t enne töö algust) mis tahes juhul. Meil on õigussulisid ja -viile nagu raba Vargamäel.

Kiwa. Nimeta. 2013, valmisobjekt, heli. Autori omand.

EKM

Helikunstist vaatega tulevikku

Olulised ja põnevad uuendused sünnivad vaid siis, kui eri distsipliinide esindajad üksteist inspireerivad.

Näitus „Sünkroonist väljas. Helikunstist vaatega minevikku”
Kumus kuni 12. I 2014.
Kuraatorid Kati Ilves ja Ragne Nukk, kujundanud Raul Kalvo ja Helen Oja, graafilised disainerid Kaarel Nõmmik, Priit Pärle ja Janar Siniloo.
Kunstnikud: John Grzinich, Villu Jõgeva, Raul Keller, Kiwa, Kaarel Kurismaa, Ilmar Laaban, Mats Lindström, Alvin Lucier, Andres Lõo, Raul Meel, Rauno Remme ja Mati Schönberg.

ARNO TAMM

Heli kunstinähtusena käsitlev näitus Kumus on märgilise tähendusega sündmus, sest Eestis pole sellises mahus helikunstile varem tähelepanu pööratud. Sisukas ning mitmetahuline väljapanek pakub huvilistele kuulamist, vaatamist ja lugemist sõna otseses mõttes tundideks.

Kuraatorid on näituse ettevalmistusele kaasanud arhitektid Raul Kalvo ja Helen Oja. Nende eesmärk on olnud luua keskkond, kus helitaiesed segaksid üksteist võimalikult vähe. Ekspositsiooni põrand on kaetud vaipkattega, et summutada muidu kõledat galeriiruumi akustikat. Enne näitusele sisenemist palutakse külastajal võtta ära jalanõud: meie kultuuriruumis viitab see automaatselt intiimsusele ja hubasusele. Sellist lähenemist võib kohata ka Cabaret Rhizome'i lavastuse „Erinevate tubade klubi” puhul, kus publikult nõutakse samuti välisjalanõude vahetamist toasusside vastu (neid Kumus ei pakuta). Seda sukkis-sokkis olemist oleks võinud veelgi rohkem ära kasutada ja eksponeerida mõnda installatsiooni, mida oleks pidanud vastu võtma jalgade või kogu keha abil.

Väljapanek on igati loogiliselt üles ehitatud. Mulle on iseäranis sümpaatne,

et ekspositsiooni ei tule (ei saa) vaadata ainult ühe, korraldajate ette valmistatud ringkäiguna, paarist ruumist lihtsalt tuleb kaks korda läbi käia. See annab võimaluse vaatajana ise valida oma tempo ja mingil määral ka liikumistrajektor.

„Skulptuuride toas”, kuhu on koondatud Villu Jõgeva, Kaarel Kurismaa ja Kiwa taiesed, pole heliisolatsiooniga vaeva nähtud, mis toimib selles kontekstis parema lahendusena. Kolm esitatud tööd moodustavad ansambli nii selle sõna skulptuurilises kui ka muusikalisel tähenduses. Kuna igal teosel on oma võnkumise periood, tekib nende esituses aleatooriline kokkumäng. Taotluslik üksteise „häirimine” loob mängulise ja huvitava kõlaruumi, mis annab töödele ainult sellel näitusel esineva lisaväärtuse.

Üks huvitavamaid nüüdismuusikat ja visuaalset kunsti edukalt lõimivaid koostööprojekte on Andres Lõo „Miimiline partituur”. Seinale projitseeritud Lõo nägu kujutavast videost on saanud heliteose partituur või pigem isegi dirigent. Heli on salvestanud ansambel U:, üks tuntumaid Eesti nüüdis- ja eksperimentaalmuusika koosseise. Kuigi on teadmata, kuidas muusikud kunstniku näolihaste liikumisi helideks tõlgendavad, on selle mängu jälgimine põnev ja atraktiivne. Selles töös hägustub täiesti muusika- ja kunstidiskursuste piir. Kahtlemata on tähtis roll mängida ka Lõo isikul, kes figureerib vaheldumisi nii muusika- kui kunstiareenil.

Üks terviklikumaid ja mõjusamaid töid näitusel on Kiwa „Nimetu”. Töö, mis oleks ka helita täiesti toimiv installatsioon, utiliseerib stereofooniliselt pulseerivat heli. Valgete postide otsa asetatud mustadest plastik-kastekannudest „tilgub” heli nende vahel kõndiva

inimese kõrva. Heliks on kasutatud valget müra, tavakeeles „sahinat”, mis mõjub nii kontseptuaalselt kui ka esteetiliselt kosutavana. Postamentide rea lõpus seinal troonib aga Kaarel Kurismaa installatsioon „Helide tilkuv seadeldis”. Asukoha tõttu mõjub Kiwa töö austusavaldusena vanameistrile.

Alvin Lucieri vibreerivatest paberitest teose „Heli paberil” kohta tuleb kasutada epiteeti „ajatu”. 1985. aastal loodud töö mõjub ka 2013. aastal täiesti ajakohasena, praeguse aja näiliselt lõputute tehniliste (digitaalsete) võimaluste taustal lihtsa, ausa, esteetiliselt puhta ja selgepiirilise. Raul Kellari installatsioon „Torpeedod sees” on iseenesest väga hea töö, kuigi üpris klassikaline heliskulptuuri näide. Selle produtseeritud mahe mehaaniline müra mõjub näituse viimases ruumis mõnusalt rahustavana ning monotoonsusele vaatamata dünaamilise ja elusana.

Paraku häirib taustamüra kinosaaliks kujundatud ruumis, kus suurel ekraanil näidatakse John Grzinichi filmi „Materiaalsete elementide heliaspektid” („Sound Aspects of Material Elements”). Kolme aasta tööd kokkuvõttev dokumentaal, kus kunstnik uurib kuulmismele mõju mittelingvistilises suhtluses keskkonnaga, on lummas visuaalse esteetika puhtuse ning tugeva ja ajatu kontsepti poolest. Grzinichi filmi läbivad vaiksed ja ülivahvad helid (kontaktmikrofonidega muu hulgas sipelgapesa või sügiseste langenud lehtede helide püüdmine). Ka näituse nn arhiivitoas, kus töid tuleb kuulata kõrvaklappidega, tajusin keskendumisraskusi kõrvalruumidest kostuvate installatsioonide tõttu. Kaarel Kurismaa „Intermezzo” hakkab domineerima, selle kõla jälitab külastajat peaaegu igas ruumis. Asünkroonselt helisevad robootilised rohutirtsud

kõlistavad oma kellukesi küll väga efekt-selt, paraku aga ka nii efektiivselt, et teistesse töödesse ei saa süveneda.

Olen veidi kimbatuses helikunsti institutsionaalse defineerimisega. Mõistan kuraator Ragne Nuka seisukohta, et „helikunsti kui sellist ei tohiks mingil juhul segamini ajada muusika või muusikalise diskursusega”. Helikunsti näitusel ei ole muusikateoreetiliste teadmistega tõepoolest suurt midagi peale hakata. Pigem tuleb kasuks heli füüsikaliste omaduste tundmine, kuigi ka see ei pruugi heliinstallatsiooni mõtestamisel kaasa aidata. Helikunsti puhul on tegemist siiski nüüdiskunstiga. Teiselt poolt on selge, et helikunst kui selline on välja arenenud ikkagi muusikaavangardist. Pealegi on akadeemiline muusikaringkond suure osa helikunsti „leiutajaid” tänaseks heliloojate pähe „ära kaaperdanud”. Üks tuntumaid on John Cage, kelle kuulus „Pole olemas müra – on ainult heli” on tänaseni paljude eksperimentaalmuusikute kandev idee. Cage tõi müra ja ka vaikuse kuulamise kontserdilavadele, seetõttu võib teda näha muusika ja kontseptuaalse heli vahel balansseeriva loojana. Tuleb aga tähele panna, et ta ise rääkis just nimelt „tegutsevast helist”, mitte muusikast. Ka Arnold Schönberg, kelle juures Cage paar aastat õppis, on teda nimetanud geeniuks, mitte aga helilooja, vaid leiutajana. Ka Schönbergi puhtmatemaatiline ja treenimata kuulajale üpris ebaharilik muusikaline looming on tänaseks akadeemilise heliloomingu raudvara. Ka Karlheinz Stockhauseni „Helikopter-Streichquartett” on täiesti võrreldav praegusaegse *performance*-i-kunstiga. XX sajandi avangardsete heliloojate soov on olnud heli traditsioonilisest tonaalsest muusikalisest kontekstist vabastamine, et anda helile kui sellisele suurem iseseisvus. Tänaseks on see juhtunud. Heli on tunginud nüüdiskunsti väljendusvahendite hulka, mõneti on nüüdiskunstnikud heli heliloojate käest kaaperdanud. Tahaksin siiski loota, et ei heliloojate ega kunstnike ringkond ei kapseldu nüüd „vabastatud heliga” stuudiotesse ja ateljeedesse, vaid jätkub avatud leiutamine, mis sunnib mugavustsoonist välja astuma. Nagu möödunud sajand on näidanud, sünnivad põnevaimad uuendused siis, kui eri distsipliinid ja nende esindajad üksteisega suhtlevad, üksteist inspireerivad.

Helikunst on praegu maailmas ülimalt aktiivne ja elujanuline kunstidiskursus. Tegemist pole ammugi enam pörandaaluse subkultuurilise kõrvalnähtusega. Heli kui nüüdiskunsti osa on üha rohkem kanda kinnitamas, seda näitab kas või näiteks heliinstallatsioonide suur esindatus Veneetsia biennaalidel. Loodan südamest, et ka Eesti kontekstis leidub jätkuvalt nüüdiskunsti heli integreerijaid ning kunstnikke, kes näevad helis tohutut hulka uusi võimalusi. Tee näitajad on meil igal juhul juba ammu olemas. Väarikas näitus ka.

Euroopa biennaal Peterburis

Kümnendast „Manifestast” kõnelevad Hedwig Fijen, Sepake Angiama ja Maria Arusoo.

10. – 12. oktoobrini külastasid Tallinnat ja Narvat „Manifesta” fondi direktor Hedwig Fijen, haridusprogrammide juht Sepake Angiama ja publikuprogrammide juht David Smeulders. Nad pidasid EKAs ettekande Euroopa biennaali „Manifesta” ajaloost ja plaanidest. Rändava biennaali eesmärk on maanduda Euroopa perifeerias, mõnes n-ö poliitilises kriisis vaevlevas linnas, ning pakkuda noorema generatsiooni kunstnikele platvormi kriitiliseks seisukohavõtuks. Eraldi tuleb märkida regionaalse koostöö ärgitamist „Manifesta” „kohvipauside” (*Manifesta Coffee Breaks*) ja teiste kokkusaamiste, seminaride, konverentside vormis. Tänavune „kohvipaus” tõi Peterburis detsembri algul kokku mitmed Eesti, Soome ja Vene nüüdiskunsti professionaalid ning „Manifesta” tiimi. Kohtumine oli edukas just Eesti–Soome koostöö potentsiaali realiseerimiseks. Uuel aastal on oodata ka tänavuse biennaali kuraatori Kasper Königi külaskäiku Tallinna.

Maria Arusoo: „Manifesta” on liikuv biennaal ning selle keskmes on alati keskkond, kus biennaal parasjagu aset leiab. Mis te arvate, kas Venemaa esitab teistsuguse väljakutse kui senised asukohad? Kui mõelda kas või poliitiliste olude ja tolliga seonduvate probleemide peale.

Hedwig Fijen: Kindlasti on Venemaa suurem väljakutse, seda mitte ainult praktilises mõttes. Ka varasemate „Manifestade” puhul on kultuuriliste erinevuste tõttu olnud nii lühikese

aja jooksul raske ehitada üles usaldus „Manifesta” institutsiooni ja konkreetse asukoha vahel. Oleme ikka valinud koha, kus teadmine nüüdiskunstist on piiratud. Publikuni jõudmine võtab palju energiat, nõuab väga häid diplomaatilisi ja vahendamisoskusi, vastuvõtja harimist.

Poliitilised olud on „Manifesta” korraldamise aja jooksul väga palju muutunud, kümnenda näitusega tahame naasta „Manifesta” esialgsete ideede juurde. Olime kindlad, et kümnes „Manifesta” peab tulema Ida-Euroopa linnas: Peterburi on alati tähendanud piirijoont, see on väga läänelik linn kaugel Euroopa idaosas. Ideoloogia ja kultuuriajaloo mõttes on see linn aga ikka veel väga idamaine just läänelikus mõttes.

Peterburi on ka väga nostalgiline linn: linna kultuur ja mõtteviis on suunatud minevikku ning räägib selle suursugususest XVII ja XVIII sajandil. Seal on keeruline tõestada, et nüüdiskunsti abil saab ja tulebki vaadata tulevikku. Laiemale publikule koos suhteliselt väikese arvu kunstiprofessionaalidega tuleb selgitada, mis on nüüdiskunst ja mida see võiks tähendada iga inimese elus ja mõtlemisviisis.

Peterburis valitseb suur respekt kultuuri vastu, kuid puudub teadmine meie kaasaegsest kunstist. Ka nüüdiskunstiga tegelevates institutsioonides ei mõelda niivõrd selle peale, mida nüüdiskunst tähendab, vaid tähtsad on suured nimed, esinduslikkus, sensatsioon ja viis, kuidas meedia asja üles korjab, mitte sügav intellektuaalne mõte. Suurim väljakutse

on, kuidas kontekstualiseerida nüüdiskunsti, võimalik et ka biennaali tähendus, panna see avangardi, Teise maailmasõja järgse ja nüüdiskultuuri konteksti Venemaal. Selles valitseb seal tohutu lünk.

Kõik see kokku teeb Peterburist keerulise paiga, rääkimata tohutust bürookraatiast ja mõningasest korruptsioonist, normaalse haldussüsteemi puudumisest jne. Nüüdiskunsti selgitamine on suures plaanis väga kasulik, kuid nõuab tohutut energiat, missioonitunnet, kindlat ideoloogilist positsiooni. Ometi tuleb seda teha noore haritud põlvkonna nimel, kes tõesti tahab teha midagi oma elu muutmiseks ja Venemaa kultuuri heaks. Kui me kõik koos seda teeme, siis jõuame nende noorteni. Väga tahaksin, et „Manifesta” hakkaks toimima nii nagu toimetatakse Uus-Hollandi (Novaja Gollandia) saarel.

Uus-Hollandi saarel tegutseb vaba kogukond, seal on palju avalikku ruumi, mis ei kuulu läänelikus mõttes kellelegi. See kõik on pigem nagu vabaõhuetendus, funktsioneeriv uue noore muusika, ökoloogiliste projektide, *performance*’ite, teatri, arhitektuuri ja vaba aja veetmise koht, mis annab võimaluse täita ruum millegi erilisega. Seal tegutseb n-ö raudse eesriide järgne põlvkond, kes alles nüüd on võtnud ohjad enda kätte ja tekitanud ise endale sellised kohad. Kui Uus-Hollandi saarel toimuv jõuab igal aastal 300 000 linnanoo- reni, siis peaks ka „Manifesta” jõudma laiema publikuni. Kui selle saavutame, võime öelda, et oleme teinud head tööd.

Hedwig Fijen, Sepake Angiama, David Smeulders ja Maria Arusoo.

KKEK

Iga „Manifesta” juurde kuulub lisaprogramm. Kas soovite selle raames töötada vaid Venemaa publikuga või olete mõelnud ka Soome ja Eesti oma peale? Te olete kaasanud „Manifesta” avaliku programmi koostamisse ka Eestist ja Soomest inimesi, kes on kaardistanud Tallinna ja Helsingi nüüdiskunstivälja.

Fijen: Lisaprogramm kuulub kuraatori kontseptsiooni. Kasper König on rõhutanud ühes oma intervjuudest, et tal ei palutud teha ainult konventsionaalset muuseuminäitust. Kuigi ta kavatseb sekkuda Ermitaazi põhikogu ekspositsiooni, on see pigem viis muuseumiruumi tasakaalustamiseks.

Kümnenda „Manifesta” puhul on mulle väga tähtis, et näitus peegeldaks ka selle sündmuse ajalugu, seniste biennaalide kuraatorikontseptsioone, eksponeerimismudeleid, kuid nii, et sellest ei kujuneks n-ö viimse instantsi tõde. Vähemalt me ise ei tunnista seda. Tahame luua kahekümne aasta jooksul esile kerkinud kureerimismudelite kriitilise peegelduse. Arvan, et need mudelid ja nende mõju on huvitav üle vaadata. Loodan, et König tekitab ka loengusarja, kus räägitakse liikuvast, paindlikust,

Mismoodi on su vaimu seis?

Erakogu

Maria Arusoo,

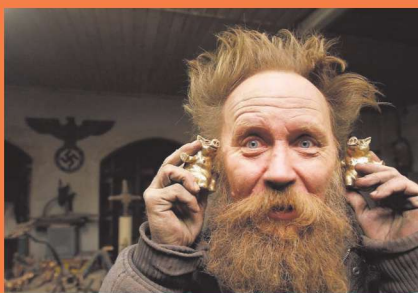
Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse juht

Ütelgem nii, et vaimu seis on erk, sest praegune aasta on olnud väga sündmusterohke ja seda töötab olla ka järgmine.

Nii subjektiivselt kui ka objektiivselt oli mulle ilmselgelt selle aasta olulisim sündmus Dénes Farkasi näitus „Ilmne paratamatus” („Evident in Advance”) Veneetsia kunstibiennaali Eesti paviljonis. See näitus oli kontseptuaalselt ja esteetiliselt väga puhas

ning läbimõeldud. Eriline kogemus oli näha, mis saab suure töö tulemusena ja kuidas Veneetsia biennaal võib tõesti kunstniku karjääri ja loomingut mõjutada.

Mul on ka eriliselt hea meel, et saame sama näituse kodupublikuni tuua: 16. I 2014 avatakse Farkasi näitus Kumus.

Erakogu

Simson von Seakyla, skulptor

Minu vaimu seis on lõppeva aasta jooksul kulgenud üle mägede tõusvas

joones päikese poole. Aasta algul sain hoo sisse, sest iga kuu tuli üle 100 kilo pronkskujuks valada. Suve lõpu poole oli mul uhke näitus Viljandis Kondase keskuses. Lausa retrospektiiv, mille käigus sai ka paar kujuvarast „maha lastud” (kunstnik astus avamisel aktsiooniga üles – R. V.)

Naabrimees Villuga nautisime ka mitmete puhkeasutuste ravipakette. Aasta päädis Jõhvis, kus linnapea korraldas ilutulestikuga minu sünnipäeva tähistamise. Pidustuste käigus avati ka filmimees Kalju Kiisa monument.

Flo Kasearu, kunstnik

Täna küsimast, minu vaimul läheb hästi! Ma olen veel noor kunstnik ka, nii et mu naiivselt positiivne ja uudishimulik vaim ei ole jõudnud veel ära väsida.

Kahjuks või õnneks 2013. aastast üldises plaanis mingit suurt muutust

Erakogu

ei meenu, küll aga on mul endal terve see aasta möödunud 24. aprillil asutatud Flo Kasearu majamuuseumi tähe all. Minu muidu kahe/kolmenädalaste näituseprojektide kõrvale on tekkinud midagi püsivamat ja pikaajalisemat, mis on lisanud uue mänguväljaku.

Kogu aasta kultuuri on keeruline kokku võtta ja ainult ühte asja välja tuua. Miskipärast kummitab mul vahest siamaani Mart Kangro etendus „Homset oodates” ...

mitteinstitutsionaalsest sündmusest, nagu „Manifesta” on ja et sellel on ka tegelik mõju ühiskonnale. Väga loodan arutleda ka selle üle, toetudes teiste biennaalide kuraatorite kogemusele, kui pikk on biennaali kui sellise eluiga.

Mõeldes näiteks üheksanda või ka varasemate „Manifestade” peale, olete viinud tõeliselt kriitilise nüüdiskunsti ja teistsuguse mõtlemisviisi kohtadesse, kus teadmine nüüdiskunstist ei kuulu argiellu. Kas ja kuidas on see mõjutanud teie arusaama biennaalist?

Fijen: Üheksas „Manifesta” Genkis on selle parim näide: seal liikus teadmine kaasaegsest kunsti kiiresti nagu viirus Iga koht eeldab siiski erisugust lähene- mist ja seetõttu on kuraatori valimine nõudnud sügavat kaalumist: millist laadi, millise taustaga (mitte ainult kunstiajaloolase, vaid ka transdistsiplinaarse taustaga) kuraator suudab just selles kohas sellise ajavahemiku jooksul luua mitte niivõrd suurepärase kuraatoriprojekti, kui võrd jõuda laiema publikuni.

Genki biennaali üks kuraatoreid Quathemoc Medina on suurepärase näide: ta on ennekõike ajaloolane ja filosoof, siis alles kunstiajaloolane. Ta oli võimeline nägema, et selles kaevanduspiirkonnas ei saa näidata ainult häid nüüdiskunsti projekte, vaid tuleb kontekstualiseerida nende oma pärandit. Sellega tekitas ta täiesti uue dialoogi sealse publikuga, kes ei olnud kunagi käinud nüüdiskunstibiennaalil. Toimimispaik on alguspunkt, et hakata mõtlema, milline kuraator võiks välja käia just selles paigas toimiva näituse mudeli.

Kasper Königi valisime samal alusel. Oli vaja kedagi, kes tunneb avalikku ruumi ja teab, kuidas suhestada kunsti projektid avaliku ruumiga, nii nagu seda on tehtud Münsteris. Vajasime kedagi, kellel on akadeemiline kogemus ja kes suudab suhestuda nii praeguse kui ka varasema kunstiga. Kedagi, kes valdab kunstiajaloolist narratiivi modernismist nüüdiskunstini, Teisest maailmasõjast praeguse ajani. See on just see narratiiv, mis Peterburis puudub. Kunstiajaloolise narratiivi jätkumist, nagu oleme sellega harjunud Läänes, esitatakse kui sügavat intellektuaalset diskursust. „Manifesta” puhul on König väga ebatavaline valik, siiani on kuraatorid pigem nooremad või oma karjääri keskel.

Tundub, et teile on oluline kaasata kohalikke inimesi. Niisiis peavad kunsti vahendajad õppima tundma kohalikku olu ning sealsete inimestega koostööd tegema, mitte väljastpoolt oma valmismudeliga tulema.

Sepake Angiama: Jah, sellise projekti puhul on oluline, et see algab ammu enne biennaali ametlikku avamist. Küsimusi, mida tähendab nüüdisaegne biennaal, milline biennaal on „Manifesta” ja miks see toimub just Peterburis, käsitletakse

Tänavune „Manifesta” „kohvipaus” töi Peterburis detsembri algul kokku mitmed Eesti, Soome ja Vene nüüdiskunsti professionaalid ning „Manifesta” tiimi. Ermitaaži nüüdiskunsti osakond, esiplaanil Anders Härm ja Maria-Kristiina Soomre.

KKEK

biennaalieelsetel seminaridel, vestlustel, kohtumistel. Vestlused ongi olnud meie uurimistöö üks meetodeid, nende abil töötame välja viisi, kuidas hakkab tööle haridusprogramm. Kindlasti arvestame selles kohaliku kontekstiga.

Oleme huvitatud Peterburi ja selle naabermaade dialoogist. Püüame luua kunstivahendajate diskursiivse platvormi, et arutada, mida haridusprogramm peaks sisaldama.

Kas soovite anda ka naaberkultuurist, Eesti ja Soome omast, ülevaate?

Fijen: Vaid linnulennult. Tähtis on pärand, mille „Manifesta” maha jätab. Meie, „Manifesta” biennaali organisatorid ja vahendajad, loome võrgustiku, et viia kokku inimesi. Kui nad hiljem koostööd jätkavad, siis oleme saavutanud oma eesmärgi.

Võib-olla on meil kui väljastpoolt tulnud eestvõitlejatel lihtsam huvilisi kokku viia. Nägime, kuidas see toimus Hispaanias ja Itaalias. Muidugi tuleb selleks alus, platvorm tekitada, seda toita, selle toimimisele kaasa aidata. Kasper Königi esitatu peaks pakkuma huvi noortele kuraatoritele. Tekkida võiks diskussioon teemal, mida noored kuraatorid võiksid saavutada koostöös olemasolevate institutsioonidega ja rahvusvahelisele kunstimaastikule avatuna. Tahame poole aasta jooksul välja selgitada, miks Peterburi ja Helsingi ning Peterburi ja Tallinna koostöö peaaegu täielikult puudub.

Mis on selle sügava diplomaatilise ja ksenofoobilise distantse põhjus? Miks on seda nii raske ületada? Põhjuseks ei ole ainult professionaalide puudumine.

Euroopa Liidus on koostöö tekitamiseks palju programme, Venemaal on haridusvahetusprogramm „Victoria”. Kui enamik eratoetajaid investeerib suurtesse nimedesse, siis „Victoria” on keskendunud haridusele, vahendamisele ja kuraatorite väljaõpetamisele. See on unikaalne ja uus nähtus. Selle programmi raames on viidud noori kuraatoreid rahvusvahelistele näitustele, korraldatud suvekoole ning õhutatud noori minema näiteks „Documentale” praktikale. Mulle tundub, et kõheldakse või kardetakse teha koostööd, kuigi kõik võimalused selleks on olemas.

Angiama: Mulle oli üllatus, kui lähedal on Peterburi, Helsingi ja Tallinn üksteisele. Vahemaa on märksa lühem kui Londoni ja Edinburghi vahel.

Vahendamine on suuresti võime näha rohkem kui ühte vaatenurka. Heal kunstil on mitu kihti ning vahendaja töö on nende kihtide lahtiharutamine dialoogis publikuga. „Manifestale” on oluline, et vahendajad ei oleks ainult Venemaalt, vaid et neil oleks erisugused elukogemused.

„Manifesta” tuleb 2014. aasta suvel küll Peterburis, kuid biennaali tõttu on Tallinnas mitmed institutsioonid kokku saanud, et kommunikeerida ka Eesti kunstisündmuseid „Manifesta” kõrval. Oleme juba paar korda ühe laua taga istunud ning oma projekte arutanud.

Angiama: „Manifesta” annab organisatsioonidele võimaluse üle vaadata oma funktsioon ja kontekst.

Fijen: Venemaal esineb alaväärsus- ja eristaatuse kompleks. Ermitaažil

puudub soov koostööks, kuna arvatakse, et nemad on mäetipp, koorekiht. Teised institutsioonid, näiteks Pro Arte kultuuri- ja kunstisihatasutus, tahavad teha koostööd, kuid neil on alaväärsuskompleks, et nad ei suuda teise pooleni jõuda. Sellest on väga kahju. Mõned ühiskonnakihi tahavad säilitada n-ö imperialismi suursugususe idee vaatepunkti ja unustada nõukogude aja, sellest tulebki vaimne tõrge koostööks. Ma ei tohiks seda intervjuus öelda, kuid kõigil osapooltel on veel pikk tee käia.

Angiama: Giidituurid on Ermitaažis, kus käib palju välisturiste, kuid tundub, et neil puudub enesekriitika. Kas nad on ikka parimast parimad? Kuidas ennast parandada? Mida teha teisiti? Need küsimused on alati huvitavad.

Fijen: Nad ei tööta veel „Manifesta” põhiideega: esitada küsimusi ning astuda dialoogi. Dialoog on kõige alus. Venemaa institutsioonid alustavad alati monoloogiga, informatsiooni levitamisel valitseb hierarhia. Võimalik, et see on nõukogude koolisüsteemi tulemus, kus küsimuste esitamine oli tabu. Kriitiline mõtlemine pole vajalik ainult kunsti mõistmiseks, vaid ka elust paremini arusaamiseks, selleks et oma elu kontrolli all hoida.

Angiama: Peterburis leiab kriitilist mõtlemist ja põnevat kultuuripraktikat. Pärast 1989. aastat sündinud noored, kes on praegu 23-24aastased, on väga huvitav põlvkond: ka siis, kui nad ei ole kunstnikud või kuraatorid, tunnevad nad suurt huvi oma kaasaegse kultuuri vastu. Nüüdiskultuuri publiku arv kasvab. Selle nimel tuleb ja tasub pingutada.

Tõlkinud **Ulla Juske**

Maarit Murka maainstallatsioon kui piiripealsuse metafoor on mõeldud aja jooksul kaduma.

Erakogu

Nähtamatu tähenduslik vahekiht

Sotsiaalne kunst nõuab piiri peal kõndimise oskust.

Maarit Murka kuraatorinäitus „Nobjekt” Vaalas kuni 8. I 2014 ja isikunäitus „Missioon” riigikogu näitusesaalis kuni 27. XII.

REET VARBLANE

Vaala galeriis on vaadata Maarit Murka kuraatorinäitus „Nobjekt” või, nagu saatetekstis selgub, on see pigem kunstniku ühistöö Kuu arhitektuuribüroo arhitektide Juhan Rohtla, Koit Ojaliiva ja Joel Kopliga ning leedulase Vytis Puronasega. Kastikujundi kui koostoitimise (ja ka eraldamise) printsiibi kaudu on tahetud luua galeriis (ja galeriiruumist) praeguse aja metafoor.

Vaala galerii kastidest vahelae abil on ruum jaotatud pooleks. Galerisisse sisenemisel avaneb vaatatajale märgatavalt madalam ruum, mille lagi meenutab klassikalist kassettlage, aga ka värvilise valgusega diskosaali. Vaala galerii puhul on see ootamatu lahendus, kuid ei ava kaugeltki kogu ruumiinstallatsiooni. Ruumiinstallatsioon ehk mitteobjekt avaneb täies tähenduses alles pärast seda, kui rõdul saadud vahelae ültvaade ühendada vaimusilmas altvaatega. Installatsiooni mõte avaneb avatud tühjade kastide rea ühendamisel suletud kastide (kastipõhjad) reaga ja nendevahelise kihi (tasandi) avanemisega.

Ülekasutatud, lausa banaalne kastikujund muutub vastuvõtmise käigus millekski elavaks, teisevaks, kättesaamatuks, tegelikkusest saab näilisus (ja ka vastupidi).

Murka on saatetekstis kastikujundi kõrvale toonud psühhoanalüütilisest mõtlemisest tuttava kolmiku: miski (id), mina (ego) ja ülimina (superego). Pealiskaudsel lugemisel tundub, et kunstnik on jäänud kinni Freudi esmatasandisse (vulgaarfreudismi), kuid lause, „idil, egol ja superegol ei ole kindlaid piire, need pigem sulanduvad üksteisesse” teksti viimase lõigu keskel osutab elavale, teisevaks, kättesaamatule vahekihile. Ego ei ole vaja mõista ainult „ratsionaalse, naudingut edasilükkava, probleeme lahendava, ennastsäästva mõtelaadina”, egos on loogilise mõtlemise eelset teadvust, nagu seal on kultuurilisi klišeetid ja stereotüüpe.

Novembris ja detsembris on Maarit Murka isikunäitus (sooloprojekt) „Missioon” väljas riigikogu kunstisaalis. Ilmselt on missiooni mõiste vaevanud kõiki loojaid, olgu loodavaks siis kunst või seadus. „Kunsti missioon on luua uusi seoseid, kunstniku missioon ja vastutus kestavad läbi elu,” ütles Murka Toompea lossi väljapaneku avamisel. Tema ainese ei ole siiski abstraktne mõtisklus. Kunstnik käsitles

erakordsetes tingimustes (militaarse missiooni ajal) loodut, hetkeks tähenduse omandanud kujutist ning selle kaudu jäävat ja kaduvat, näilist ja tegelikku, polaarsuste vahele jäävat kihti. Murka projekt põhineb tema enda oktoobris saadud Afganistani, täpsemalt Eesti kaitseväge Afganistani missiooni juures viibimise kogemusel. See ei olnud ei sõja ega ka rahu, ei turvalise argielu ega ka ekstreemse anomaalia kogemus. See oli vahekihi kogemus.

Maarit Murka: „Teadsin, et Afganistanis käib sõda. Kujutasin seda ette nii nagu sõjafilmitel. Seal aga, selles olukorras elatakse hetkes. Aeg oli seal hoopis teise mõõtmega, ootamine oli tavaline: lennuk läheb kunagi, võib-olla viie tunni pärast, aga võib-olla homme, ükskord ikka läheb. Siis sa lihtsalt oled. Hirm, ohutunne kadusid, kuigi hirmu ja teistel samalaadsetel teemadel, mis ohutsoonis ikka üles kerkivad, rääkisime pikalt. Kui su nimi on kuuli peal, siis see on seal, pole vahet, kas oled Lasnamäel või Afganistanis.”

Üks asi on n-ö psüühilisele vahekihile kui sellisele visuaalse vaste pakumine, nagu seda saab näha, kogeda Vaalas. Hoopis keerulisem on leida sõjalise missiooni argipäeva, kuratlikku kannatlikkust nõudva ootusolukorra, sealse vahekihi adekvaatset visuaali.

Mida tähendab praegusele kunstile omane kriitiline mõtlemine igasugust ego, erilist minateadvust välistavas situatsioonis, kus kunstniku unikaalne positsioon ja tundlikkus tunduvad naeruväärsed? Kuidas sobitada aus kunstniku(kodaniku)positsioon patriootilisele temaatikale vastava positiivse hoiaku ootusega?

„Mu lepingus oli kirjas niisugune huvitav sõnapaar nagu „ainese kogumine”. Ma läksin Afganistani ainest koguma.”

Kuidas kogutud ainest tõlgendada, on tellija ja tellimuse täitja läbirääkimise küsimus. Millisest kompromissist saab ja tohib demokraatlikus ühiskonnas rääkida? Kust jookseb praegusaja tõise tellimuskunsti ja kitsi piir? Kui liikuv (üksteisesse sulanduv) see on?

„Mind ei huvita ametlik, mugav pilt, kuidas Eesti sõdur ulatab abikäe Afganistanile. See on tore, et meie sõdur teenib liitlaste hulgas, kuid seda on palju kajastatud, see on mulle igav. Mind huvitab piiripealsus, problemaatilisemad kohad. Sõdurite sealne elu oma baasis kulgeb nagu riik riigis. Noored britid kutsuvad meie omi albaanlasteks. Üks väikeriik kõik.”

Riigikogu kunstisaalis eksponeeritud aktsioonidokumentatsiooni võib võtta Afganistani, igasuguse teisegi sõjalise missiooni, aga ka nüüdiskunsti metafoorina. Ta tekitab maapinnale suure sõjalise tingmargi (võhiklikule eraisikule meenutab see plahvatavat lõhkekeha, filmides vahendatud sõja võrdkuju), mis suhteliselt lühikese aja jooksul oligi mõeldud kaduma, hävinema.

„Sõdurpoisid olid siiralt hämmingus, miks raisata nii palju materjali ja aega, et teha midagi, mida ei saa säilitada, kaasa võtta, mujal eksponeerida.”

Kuid saab dokumenteerida, tõlgendada, kummutada kangelaslikkuse, aga ka vägivaldsuse ja stigmatiseerituse müüti. Ootamise piinarikkust on euroopalikus uuema aja kultuuris ohtralt käsitletud: kirjandusest meenuvad riburada Remarque'i „Läänerindel muutuseta”, Buzzati „Tatarlaste kõrb”, Becketti „Godot'd oodates” rääkimata ... Kõigist neist on tehtud filmid, korduvalt toodud teatrilavale. Ootamine kui piinarikas elamise viis.

Riigikogu kunstisaalis on aastaid näitusi tehtud, albumi neist välja antud. Sellest on traditsioon saanud. Loodetavasti elujõuline traditsioon, kuigi heade kunstnike häid töid ei ole vaja riigikogulastele n-ö koju kätte tuua. Intelligentsete inimestena jõuavad nad Kumusse, Tallinna Kunstihoonesse, galeriidesse, EKKMi ehk ka. Ebamugavaid küsimusi tõstatavaid nüüdiskunsti väljapanekuid on aga riigikogu kunstisaali hädasti vaja. See käib tööatmosfääri juurde. Maarit Murka näitus on üks sellistest, delikaatne, kuid ebamugav, piiri peal kõndiv.

Virginia Woolfi tuba, Nancy Nakamura Ideeriul

Kadi Estlandi projektiruumis räägitakse päriselust.

REET VARBLANE

Nancy Nakamura Ideeriul tegutseb Tallinnas Koplis juba mõnda aega. Esialgu seostas Nancy Nakamura nime (ilmselt seetõttu, et selle taga on Kadi Estland), feministlike mõtlejate-loojatega nagu Valie Export või Elfriede Jelinek ning asetasin ta automaatselt Nancy Chodorowi kõrvale. Ajapikku hakkas mind vaevama, sest ei suutnud meenutada, mida Nakamura on täpselt käsitlenud. Guugeldades leidsin paarkümmend Nancy Nakamurat, enamik neist elab USA läänerrannikul San Franciscost Santa Barbarani. Ükski ei tundunud olevat see õige, kui ehk vaid Orchard Valley kirikus tegutsevad misjonärid Greg ja Nancy Nakamura. Kultuuriliselt mitmekesises piirkonnas, kus on 30% Aasia taustaga elanikke, on nende sõltumatu kirik üsna populaarne. Tänavu teise ja kolmanda advendi aegu peeti seal jutlus „Oodata midagi tõelist”.

Estlandi algatatud projektiruumil ei ole küll Orchard Valley kirikuga midagi pistmist, kui, siis missioonitunne ja siiras huvi tegelikkuse vastu. Just Kopli, aga ka teiste Tallinna äärealade inimeste tegelikkuse vastu. Kadi Estlandi kunsti ja tegevuse käsitlemisel tuleb vähemalt ühte asja meeles pidada: õõnsa positiivse paatosega pole midagi peale hakata.

Nancy Nakamura Ideeriulit võib vaadata kunstnikuruumi (valge kuubi), aga ka kohtumispaiga, ideede sündimise ja arutamise platvormina. Praegune väljapanek „Ruumi ehitamine” on kümnest installatsioonist koosnev kohaspetsiifiline projekt. Installatsioonid on tehtud peamiselt taaskasutatud materjalist ja esemetest, kõigest sellest, millel on oma mälu ja sümbolne väärtus. Installatsioonid, ka ehituslikke oskusi nõudvad objektid on Kadi Estlandi enda tehtud või kui on vaja läinud, siis on ta kasutanud mõne teise naiskunstniku abi. Küsimus ei ole meeste põlgamises, vaid ehitaja kui pelgalt meheliku ameti müüdi kummutamises. „Ruumi ehitamine” on Kadi Estlandi projekt, kuid seda pole mõtet käsitleda klassikalise isikunäituseks, kus iga teos vajab isiklikku ruumi, seinte värv ja valgustus on täpselt paigas. Siin pole ruumi allutatud kunstile, vaid on leitud dialoog. Endise juuksurialongi pealetükkivalt atraktiivne sätendav tapeet räägib ruumi eelmisest elust, endiste omanike ja nende klientide kultuurilisest kuuluvusest, maitse-eelistustest. See oli nende inimeste oma ruum. Nüüd on ruumist on saanud aktiivne, avatud partner. Ega Estland seal ka üksinda toimetata, nimetada tuleb noort fotokunstnikku Liina Pääsukest jt.

Ideeriul ei ole vaid ruum kunsti-teoste tarvis, kohtumispaigaks teevad

Kadi Estlandi projekt „Ruumi ehitamine”, esiplaanil „Näritud ruum. Agorafoobia”, tagaplaanil „Töötukassa juuksepiikendus”.

Liina Pääsuke

selle vestlusringid. Esimene „Väljapoole vestlus seestpoolt” oli naispoliitikutega valimiste ajal oktoobris, teine 11. XII, külaliseks võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik Mari-Liis Sepper. Kuulajateks-kübijateks olid noored kunsti-, aga ka ümbruskonna inimesed, viimane kord peamiselt naised.

Kadi Estland, mis on Nancy Nakamura Ideeriul?

Nancy Nakamura Ideeriul ei ole galerii. See on Nancy Nakamura Ideeriul.

Ma ei tea, kas olen piisavalt hästi kurnis Kopli ja ka üldisemalt Tallinna kunstinike ruumidega, aga tundub, et suurem osa kunstielu jääb kesklinna.

Sa nimetasid, et Koplist võiksite liikuda Mustamäele. Kas seal jätkate Nancy Nakamura Ideeriuliga või on Mustamäel õigem mõnda teist nime-tust kasutada?

Pigem andis põhjust nii-öelda üks vahendatud remark selle kohta, et Kopli pole piisavalt „vaene” koht, et vaesem keskclass elab Mustamäel. Kohe tulevad

kõik Koplisse, hinnad lähevad üles ja järgmine hiphop-koht on Mustamäe. Aga nagu just lehest lugesin, ei maksa hirmu tunda. Kinnisvaratöötaja ütleb, et Kopli pole popp, eluheidikud tulevad tänaval vastu ja see korralikele korteristjatele ei meeldi. Võib juhtuda, et siiski saab jääda mõneks ajaks Koplisse ja üür ei tõuse lakke. Williamsburgi või Kreutzbergi veel ei tule, Twitteri jäätist ei hakatagi müüma ... Kuus peatust Balti jaamast.

Nancy Nakamura Ideeriulil nime-kultust ei ole. Kui ideed otsa lõpevad, siis tuleb muidugi silt ära võtta ja kolida näiteks mõnda „Lollidema” tühjaksjäänud lossi. Tasuta ühistransport sinna ei ulatu.

Kas usud kunsti maailma parandavasse jõudu?

Vahel usun. Võib-olla on see ka enese-õigustus, sest suuremas plaanis ei käi maailmaparandamine kindlasti meie kaasaegse kunsti kaudu. Kui ma midagi nende paari kuu jooksul (oktoobrist peale – R. V.) tundnud olen, mida Sirbi

lugejatega jagada, siis seda, et kunsti-tegemine on privileeg nagu igasugune eneseväljendamine. Tunnen ennast väga sageli süüdi nagu Narvas, kus eestlasena tunned ennast okupandina. Muidugi ei ole Kopli mingisugune geto, aga kui sealt linna tulla, siis kunstigalerii vanalinnas on kuidagi õige turistipoe klots.

Meenub Ukrainas fancy Pinchuki kunstikeskus, kus hardcore sotsiaalse kunsti kõrval – fotod inimestest, kes paar kilomeetrit eemal turul kauplevad – võis nautida vasarelylikku peeglitega tualetti.

Kuidas on naabrid „Ruumi ehitamise” vastu võtnud? Milline su installatsioonidest on pälvunud vaataja suurima huvi?

Mitte ükski, ma pakun. Kopli inimesed, ka endised juuksurialongi kliendid, on tulnud lihtsalt uudishimust, et mis toimub ja kaua see kestab. Üks naine ütles „Demokraatia valvurite” kohta, et kunstnik teeb meiega nalja. Eestlased naeravad „Töötukassa juuksepiikenduste” üle, mis ongi naljakas ja traagiline töö. Ma ise ka naeran. Ja seda pankrotistunud juuksurialongis, kus oli nii külm, et pea hakkas valutama pärast juuksepesu ja kõigil töötajatel oli põiepõletik.

„Ruumi ehitamise” projekt on ka mulle endale olnud suhteliselt avangardne projekt, teostusest ideeni välja. Ma pole enne intellektuaalset installatsiooni teinud. Kuigi inimesed ütlevad: „See on nii huvitav, mis te räägite, aga me ei saa kaasaegsest kunstist aru”, kas on ka võimalus, et need on lihtsalt halvad tööd? Olen nõus, et see võimalus on täiesti olemas. Mõtlen sellele. Aga on ka juhtumeid, kus tuleb sisse kolm karu ja nad seletavad pilte surnud kunstnikule.

Teil on olnud kaks vestlusringi: naispoliitikutega oktoobris ja detsembri algupoolel võrdõiguslikkuse voliniku Mari-Liis Sepperiga. Mis jäi seal kõlama?

Mõlemad kohtumised olid väga avatud ja loodan, et osalejad said teadmisi juurde ja oma küsimustele vastuse. Üks teema kasvas teisest välja. Valimiste eel poliitikud tegelikult väga palju rõhku sootundlikkusele ei pannud ja mõned lausa eitasid seda maailmavaateliselt. Mari-Liis Sepper rääkis sellest, et naised ei vali naisi ja mida saab riigitasandil ära teha soodustamiseks naiste tulemist avalikku ellu. Samuti andis ta vihjeid, mida rääkida töövestlusel ja mida mitte.

Mis on järgmine asi, mille Nancy Nakamura Ideeriulis ette võtad?

Uuel aastal ehitame „uue ruumi”. Samuti planeerin vestlusringi raha teemal.

Nancy Nakamura Ideeriul asub Tallinnas Kopli tänav 83. Näitust saab külastada neljapäevast pühapäevani kella 12–18. Pühade ajal ja ka enne seda, 21. ja 22. detsembril, on näitus suletud.

Telesarja „Pehmed ja karvased” lavastaja Hardi Volmeri reedeseid päevad lähevad uuest aastast kõvasti leebemaks – riigiteleviisor heidab nukusarja üle parda.

Tairo Lutter / Õhtuleht / Scanpix

„Elavatest piltidest” Uno Loobi ja Johannes Pääsukeseni

Hardi Volmer: „„Elavad pildid” on tõestanud, et meie ajalugu ei kattu „Euroopa ametliku ajalooaga”.”

JAAK LÕHMUS

Lõppeval aastal linastus koguni kaks Hardi Volmeri käe all valminud filmi: „Kullaketrajad” ja „Elavad pildid”. Volmerile meeldib oma kangelased ajaloo hammasrataste vahele pista, sest meie asi on täita kunstiliste tõlgendustega augud, mis haigutavad meie endi ajalooteadvuses, keegi teine seda tegema ei hakka. Olnus sorkimine ja möödaniku varjude elustamine on tõhus võimalus end tuleviku suhtes positsioneerida.

Alustuseks mittetõiselt: oled kõva saunaskäija, mis see sulle annab?

Hardi Volmer: Käin saunas tõesti igal võimalikul juhul, see annab mulle otsekui uue inimõõtme, et olen saanud justkui paremaks inimeseks – selline pisuke enesepettus. Aga mitte ainult ... Ei ole siiani leidnud tõhusamat taastusravi vahendit.

Hiljuti Helsingis rääkisid mulle ühest reedestest päevast enne Soome sõitu. Tundub küll, et oled täielik tööhoolik, näib, et pole hoo ega hoobi vahet. Missugune on sinu harilik tööpäev?

Mul on iga tööpäev vägagi oma nägu, ainult mainitud reede on selline, mis paneb mu füüsilised võimed proovile. Nädala väsimus ihus, on kell kuus äratus, Oja Tõnn ootab autoga väravas ja läheb „Karvikute” tegemiseks.

Sagedasti lõpeb päev bändibussis, et sõita näiteks Tartusse, kus tuleb lavale tõusta kell üks öösel, nagu meil Eestis tavaks. Koju saab viie paiku. Aga uuest aastast läheb kõvasti leebemaks – riigiteleviisor heidab nukusarja üle parda. Peab hakkama n-ö augutäidet otsima.

ERR ei jätka enam „Pehme ja karvaste” – mis põhjendusega?

ERRi ametlikku põhjendust ei ole kuulnud, aga riigitelevisiooni põhjendus on lihtne ja veenev – ei ole raha!

Filmitegemine, lavakujundused, õpetamine filmikoolis, kontserdid Singer Vingeriga, „Pehmed ja karvased” ja veel tuhat asja. Kuidas suudad keskenduda?

Keskendumisvõime on osa kohanemisvõimest. See on õpitav. Võin keskenduda tööle suvalises olukorras ja ärritada iga välise häirija peale, sestap tuntakse mind kui kurja ja kiuslikku inimest.

Mitte igal filmitegijal pole võimalik ette näidata kaht filmi aastas, äsja linastunud „Kullaketrajad” on üle 70 minuti, aasta algul linastunud mängufilm „Elavad pildid” üle kahe tunni pikk. Filmid on pikad, aga ega nende valmimise kõiki lühike olnud?

Töö nende filmide kallal ideest valmimiseni vältas oma neli aastat. See, et nad kannavad sama aasta väljalaskenumbrit, on juhus, nagu ikka.

Kummaline, aga pikk film sündis lühema filmi tegemise sees kuidagi. Ju siis hää saatus ise juhtis käike, sest tänu „Kullaketrajade” venimisele leidis Hanno Egipt (paljude reklaamfilmide autori Harri Egipti poeg) täiesti juhuslikult filmiarhiivist ühe karbi, milles oleva rulli lõpus leidis markeerimata reklaamklipp aastast 1987, tehtud Nukufilmi paviljonis. Üks autoritest ning peategelane olen mina ise ja see tõi meie loosse üliolulisi muudatusi.

Sul oli kuuldavasti üks teine mängufilm plaanis enne „Elavaid pilte”. Mis sellest sai?

See teine oli ajalooline „rõudmuuvi” Johannes Pääsukese ekspeditsioonist Setomaale 1913. aasta suvel, mis ühtlasi

osutus viimaseks rahusuveks inimkonnale enne Esimese ilmasõja algust. Ma ise eeldasin, et seda on kergem käima saada, aga võta näpust. Nüüd on Eesti filmiajalooline tähtpäev juba möödas, aga selle loo peaks üles võtma ikkagi. See on üks asju, mis meil susiseb.

Kas see varasem idee mõjutas kuidagi ka „Elavate piltide” stsenaariumi arengut?

Pääsukese lugu ei mõjutanud „Elavate piltide” käsikirja arengut kuidagi, küll aga tegi seda lõpuks üks tore „sahtlissejäänud” lugu kuulsast Valgamaa kinomehaanikust Kino-Matist. Ju siis oli Mati saatus sündida elule teatrilaval Rakveres. Arendasime seda lugu koos lavastaja Peeter Simmi ja kirjanik Toomas Raudamiga (mina olin kunstnik) ja nüüd panin ma oma kinomehaanik Juliusega Matil n-ö tee ekraanile kinni. Matist sai Julius.

Sulle lähevad hästi korda ajaloolised süžeed: „Tulivesi”, „Minu Leninid”, telelavastus „Meie oma Maapäev”, nüüd „Elavad pildid”...

Mulle meeldib tõesti kangelased ajaloo hammasrataste vahele pista, nende

heitlusi karakteripõhisest loogikast juhtida lasta ja seeläbi peaaegu tõelähedasi simulaakrumeid luua. Tagasivaates on detailid kindlasti ähmasemad, aga üldine seis paremini hoomatav. Inimeselooma puhul pole ju märgatavaid kvalitatiivseid moondumisi täheldatud vähemasti vana testamendi aegadest peale. Hämarus ajaloo tajumises, just noorte inimeste puhul, on hirmutav. Ja alati võib endale pateetikat lubada: meie asi on täita kunstiliste tõlgendustega augud, mis haigutavad meie endi ajaloo-teadvuses, sest keegi teine seda tegema ei hakka. „Elavad pildid“ on selles valguses iseäranis ilmeka näide. Kuulen juba tohmuskite oigamist, et milleks see olnus sorkimine, möödaniku varjude elustamine jne. Ometi on see üks tõhus võimalus end just tuleviku suhtes positioneerida. Selleks, et maastikul mitte eksida, tuleb aeg-ajalt seljataha vaadata. See on orienteerujate rusikareegel.

„Minu Leninite“ ja „Elavate piltide“ esilinastuse vahele jääb kuusteist aastat. Miks nii pikk vahe?

Nimetet perioodi sees on sündinud täiesti korralikke lugusid, millest ükski ei ole leidnud armu vastavate ametnike silmis, kes rahastamist määravad. Sa ise olid pikki aastaid üks neist. See oleks otsekui küsimus sulle enesele. Lisaks veel lood Johannes Pääsukesest ja kellestki lennukivaatlejast, kes on sündinud Holger Kaintsi jutustuse põhjal, ja veel üks lugu, mille tegevustik toimub õndsas Nikita ajal. Aga see on alles ideekavandi staadiumis. Sahtlis ikka miskit vedeleb. Loomulikult annan ma endale aru, et hea lugu on kõigest eeldus, aga mitte hea filmi tagatis.

Missugune on olnud „Elavate piltide“ vastuvõtt kodumaal ja rahvusvahelisel areenil?

„Elavate piltide“ vastuvõtt on olnud täiesti skisofreeniline. Kodus teatavasti võeti film äärmiselt soojalt vastu. Tean inimesi, kes teavad inimesi, kes olid sattunud suvalistele seanssidele, mille lõppedes publik seistes aplodeeris. See on vahest ülim, mida üks tegija oma teoga võib saavutada. Kui produtsent Anneli Ahven näitas filmi toorikut Berliini turul, soovitasid mõned Saksa ja Austria eksperdid sellest viimast sõda puudutava episoodide rea välja monteerida, et siis oleks päris tore film. See pani lambi põlema ja nüüdseks on selgunud, et nii ongi: „Elavad pildid“ on tõestanud, et Teine ilmasõda ei ole Euroopas veel lõppenud. Meie ajalugu ei kattu üksüheselt „Euroopa ametliku ajaloo“ ja ei ole ilus sellega viisakas seltskonnas vehkida. Sellest fenomenist on hilja-aegu leheveergudelgi juttu teinud keegi Eestis elanud Hollandi üliõpilane ja

poliitikavaatleja Edward Lucas. Meile väga oluliselt Ida-Euroopa festivalilt Karlovy-Varys jäi film kõrvale ühe koduse ametniku targa eesthooldel. Kui üks film ei figureeri enamikul nimekatel festivalidel, saab sellest justkui paariafilm, mida valikukomisjon vaadatagi ei viitsi. See on inimlikult mõistetav. Mugavam seletus oleks, et tegemist on lihtsalt väga keskpärase taiesega, aga selle vastu räägib ka vaatajate reaktsioon festivalidel väljaspool Euroopat. Mõningatel neist olen ise kohal olnud. Iseäranis ootamatu ja seda liigutavam oli Vene filmirahva ülisoe reaktsioon „Kinošokil“.

„Elavad pildid“ on juba selle poolest legend, et see ei olnud esilinastuseks ikka veel päris valmis ja läks veel mitu kuud, enne kui sa filmi valmis kuulusid. Mis kotermann seal mängus oli?

Vahendid, millega pilti salvestada ja töödelda, arenevad päevadega ja iga järgmise filmiga seisad silmitsi üha uute tehniliste võimalustega ja ühtlasi ohtudega. Eesmärgiks oli ju tabada vähemasti kuue erineva ajastu pildikeelt. Aga keegi, isegi mitte spetsialistid, kes pilditöötusega igapäevaselt seotud, ei osanud ette näha, et see protsess osutub nii pikaks ja keeruliseks. Igasuguseid jamasid eos vältida püüdes sai isegi roheekraani taustal toimuv staatilise kaameraga jäädvustatud, aga võta näpust. Esilinastuse päev sai muidugi optimistlikult välja kuulutatud ja kinode süsteem on piisavalt jäik seda mitte muutma.

„Kullaketraajate“ esilinastusel selgus samuti, et film ei ole ikka päris valmis, ehkki alustasite Kiur Aarmaga seda peaaegu viie aasta eest. Kas nüüd on valmis? Ma ei arva sugugi, et niisugusel hulgal arhiivimaterjali sisaldav film saaks valmis aasta või kahega, aga eemaltvaatajale maksaks vahest seletada sellise töö spetsiifikat.

„Kullaketraajad“ on kokku kleebitud sadade teiste autorite loodud pildikatkest ja momente, millele loo jutustamisel keskenduda, mõjutab paratamatult arhiivimaterjali kättesaadavus. Film tuli kokku panna sellest, mis meil võtta oli. Õnneks üht-teist ikka oli, kuid on kurioosne, et just lähiajaloo jäädvustused, mil filmilint vahetub varajase video-pildiga, on jubeda kvaliteediga ja arhiivis kasinalt esindatud.

„Kullaketraajate“ puhul on tegemist seda laadi kinopuslega, mida võiks nikerdama jäädagi, kui ei lepita kokku, et siiani ja ei sammugi edasi. Mitmeid tähtaegu sai ületatud oma viiel korral kindlasti. Protsessi venivast kulgemisest oli kasugi – juhuse läbi ilmus lagedale üliolulist materjali.

Viimane viperus oli seoses esilinas-

tuseks mõeldud kõrgresolutsioonis väljaprintiga, kus masin ise otsustas üht üheksasekundilist löiku vältida. Poole filmi pealt läksid heli ja pilt lootusetult irdu ja väga valus oli meil Kiuriga säälsalis istuda.

Film on jooksanud mitmes kinos, mitmes linnas. Kuidas publik on suhtunud?

Filmi publikumenu laiemalt on vara hinnata, aga neil näitamistel, kus ise kohal olnud (Tartus, Helsingis ja Hiiumaal) on inimesed olnud väga rõõmsad ja tänulikud, et nad seda näha on saanud.

Kas on juba plaanis festivalilinnastusi välismaal?

Selle filmi aines jääb nii-öelda ametliku ajaloo diskursuse raamesse ja seetap ei ole näha mingeid takistusi tema festivalituuril. Seda enam, et teema on teispool „raudeesriiet“ elanud ja kasvanud inimesele täiesti ootamatu ja põnev.

Missugune tähtis töö nüüd ootab?

Praegu on mul rõõm töötada kunstniku ja lavastajana Rakvere teatris. Seal peaks veebruari keskel vaatajate ette ilmuma nooruke Uno Loop oma olnud ja olematute eluseikade ja surematute lauludega. Ja mina olen võtnud vastutuse, et see kõik kenasti oma maagilisele lavaelule tõuseks. Laulumängu nimi on „Uno bossa ehk Uno Loobi seitse elu“, kirjutanud Peep Pedmanson.

Ja meie esimese filmimehe seiklused Setumaal tuleks üles võtta. Eesti filmi sajas juubel on juba minevik – piinlik lugu!

Lõpetuseks lapsepõlvemaadele. Eesti kõige viljakamad filmilavastajad Kaljo Kiisk ja Peeter Simm on pärit Ida-Virumaalt, justkui oleks seal-kandi maamullas miskit, mis soosib kinematograafilist tootlikkust. Aga sinu Pärnu koolist on tulnud vist ühe Eesti kooli kohta kõige rohkem filmiloojaid: Enn Säde, Mark Soosaar, sina, Rao Heimets ja Jaan Kolberg olite vist suisa ühes klassis. Huvitav kokkusaatus. Igor Mangilt või mõnelt teiselt esoteerikult sa pole põhjusi uurinud?

Kui see on nõnda, nagu väidad, siis on see küll selline tore juhus, mida võiks keegi, keda esoteeriline seletus erutaks, mõne sensitiivi abiga uurida. Ise pole selle päale tulnud. Tõsi, Rao Heidmets oli küll meist klass eespool, aga samas klassis käis üks Martidest, kellega me toona kaheksamillimeetriseid filme tegema hakkasime. Rao tegi ka siis juba filme, aga omaette. Filmipõllul saime temaga kokku alles kuulsas studios Päratrust. Moskva filmikoolist tulnud Mark Soosaar ilmus minu isa sõpruskonda ja võib olla, et tema karismaatiline kuju innustas mind – mine tea? Igatahes oli just tema see, kes minu esmakordselt profikaamera ette sättis. Olin siis neliteist.

Mismoodi on su vaimu seis?

Tiit Kändler, teadusajakirjanik

Mu vaimne seis? Kuis saab seda mõõta, olemata vaimutohter? Sest hullul kombel on mu vaimne seis seisimatus – moodne igiliikur nagu ülemöödunud sajandi hõbenupuga jalutuskepp. Kuid kas jalutuskepp oli siis tehtud jalutule? Oh ei, jalutuskepp oli tehtud ikka jalgsi kõndida jaksajale. Nii pole ka vaimne seis tehtud toeks vaimu-vaesele või hernekepiks sõgeda väänlevale kasvule. Mu vaimne seis on vähemasti praegu ja vähemasti minu vaimus ainus ollus, mis seisab valvel ja ootab oma aega. Kuid mu vaim saab seista vaid liikudes, tormates vaimuvalguskuulina enesest kiiremini ja vaid nõnda suudab mu vaim alati oma aja ära oodata ja iseenesest ette jõuda.

Nõnda hõljub mu vaim vabas seisundis ja ootab – ning täpselt õigel ajal, vaimustaval ajal liigub iseenesest poole kiiremini. Jah, mu vaimne seis on liikumine, mis vaid seistes saab kätte täishoo. Ja siis juhtub nõnda, et kõik vaimud kogunevad kokku oma ülemöödunud sajandi moodsate hõbenupudega jalutuskeppide najale ja tõdevad: kui ka hõbeda hind vaimustavalt kerkib, on minu vaimu seis ülitäpselt mõõdetav vaid liikumises piki iseene vaimu püha ja ennustamatut ... mida? Vaim seda teab. Teab juba 40 aastat, mil olen Sirbile kirjutanud. Teab, aga mulle ei kõssagi.

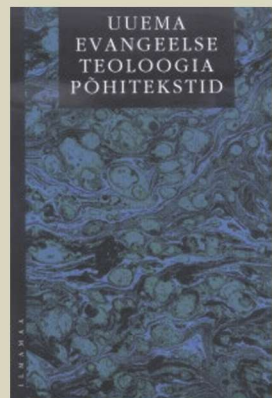

Hardo Aasmäe, tähelepanelik loodusvaatleja

Vaim on ergas. Ma talun suhteliselt halvasti (eriti meeste) hädaldamist ja ilmselget rumalust. Viimane sunnib vaimu vormis hoidma. Laias maailmas toimuv ja Eesti võimusteostus annab vaimumootorile väge kuhjaga. Kõike ei jõua ise ära kasutada. Osa tuleb jätta oma õpetatud sõpradele.

Võin keskenduda tööle suvalises olukorras ja ärritada iga välise häirija peale, sestap tuntakse mind kui kurja ja kiuslikku inimest.

Religioosne kaamos ilmalikus vabariigis

Uuema evangeelse teoloogia põhitekstid. Koostanud Wilfried Härle ja Thomas-Andreas Pöder, tõlkinud Thomas-Andreas Pöder. Toimetanud Anne Burghardt. Kujundanud Eve Kask. Sari „Avatud Eesti raamat”. Ilmamaa 2013. 759 lk.

ERVIN ÕUNAPUU

Apostel Matteus kirjutab: „Ja seda Kuningriigi evangeeliumi kuulutatakse kogu ilmamaale, tunnistuseks kõigile rahvastele, ja siis tuleb lõpp.” Mt 24:14

Et Ilmamaa raamatust, religioosest usust ja Jumalast mingitki pilti saada, peab hetkeks mõtlema nagu Paul Tillich: „Kõik, mida saab öelda Jumala kohta, on sümboolne. See väljend on ainus väide Jumala kohta, mis ise ei ole sümboolne.”

Sümboolsed sõna- ja mõttemängud, ka kõige vaimukamad, muutuvad ühel hetkel tüütuks, eriti siis, kui üht ja sedasama mõtet järjepannu tiirutatakse. Sõnaga, kui ma jõudsin 370. leheküljele ja lugesin Martin Lutheri „kõik meie töö on tühi põrm”, siis mul kihvatas. Vana Testamendi Koguja kordab ju ka tüütuseni, et „kõik on tühi töö ja vaimu närimine”.¹

Täpselt sedasama tunnistab ka doktor Faust: „Olen, ah, kõik läbi uurind. Mis, vaene togu, sain ma sest? Pole teragi targem endisest”, sama vasardas ka Ott Arderi peas, kes kirjutas just täpselt nii ja mitte teisiti: „Inimene õpib kogu elu, sureb aga ikka lollina ...”

Võtsin telefoni ja helistasin läbi sõbrad ja tuttavad, kes kõik on mingite elukutsete esindajad. Ametid siin tähestiku järjekorras: advokaat, agronoom, ahju-meister, fotograaf, IT-spetsialist, kirurg, kojamees, kokk, müüja, postiljon, psühhiaater, sibi, taksojuht, eesti keele ja kirjanduse õpetaja. Igauhe käest küsisin üht ja sedasama: „Kas sinu töö on tühi põrm?” Ja ma kinnitan: mitte keegi sellest seltskonnast ei olnud ial mõtelnud, et tema tööd pole kaasinimestele vaja, et tema elu on tühi ja mõttetu.

Poedil on õigus: mõtelda on mõnus. Aga peab teadma, et mõnede mõtete nähtavaks või kuuldavaks tegemine võib tappa. Planeedi Maa eri paikades võetakse elu nendelt, kes religioosne

mõtlemise vastu sõna võtavad. Seda tehakse ka XXI sajandi teise kümnendi esimesel veerandil.

Kui retsenseerida teatrietendusi või kontserte, ei juhtu kriitikuga mitte midagi isegi siis, kui ta mõnest lavastusest halvasti räägib või kirjutab. Arvustada tohib nii sooloesinejaid kui ka kollektiive; kritiseeritakse ka erakondi, poliitikuid, ministreid – mõnda venikest tuuseldatakse nii, et lausa hale hakkab. Aga kui religioosse usu ja apostliku autoriteedi vastu sõna võtta, näiteks EELK peapiiskoppi või mõne muu konfessiooni vaimulikku (rabi, mullat, õigeusu või katoliku preestrit) arvustada, räägitakse kohe viha õhutamise, arvustaja küündimatuses mõista teoloogiat või öeldakse otse, et kohtumised inglitega ja vestlused Jumalaga on üksnes valitud inimeste, kes osaduses, teema.

Metafoorid ja sümbolid igapäevases elus, eriti kui neid ööpäev läbi edastatakse, muudavad ka kõige tugevama reaalsustajuga inimese ebakindlaks.

Pidev annus teispoosuse kirjeldusi, fantastilisi ning detailitäpseid lugusid inglitest ja üliisik Jumalast avab vastuvõtlikule inimesele esimese värava psühhedeelilisse võluriiki. Sealt edasi on juba lihtne – religioosne usk tänu nendele koos püsibki, kes metafüüsilistesse fantaasiatesse eksinud või kinni jäänud on.

Kõik, mis mõtleva inimese jaoks fantaasia või muinasjutt, pole uskliku jaoks seda mitte. Ähvardust „Kartku Issandat

kogu ilmamaa, Tema ees värisegu kõik maailma elanikud!” tuleb võtta üksüheselt ja väga tõsiselt, sest Issand Jumal on reaalne ülisuur isik, inimese isand ja käskija, kes elab Taevas. Eelnev on absoluutne tõde, see on dogma, mida ei vaidlustata. Jumala korraldused, mis seisavad Pühakirjas, tuleb vastuvaidlematult täita, muidu võib juhtuda, et inimene satub Saatana meelevalda. Muide, ka Saatan (Kurat) on ülisuur reaalne isik, kes elab Põrgus. Kirikudoktor Thomas Aquinost teab, et Kurat on täpselt kahe kilomeetri pikkune etiooplane. Ja muidugi mõista on ka Põrgu täiesti reaalne koht täpselt nagu Taevane Paradiiski.²

Ristisõdijad hüüdsid sajandeid tagasi Jeruusalemma kitsastel tänavatel moslemeid tappes ja põlvini veres sumades: „Deus volt!” („Jumal tahab seda!”). Preisi kuningriigi peaaegu sama tähendusega moto „Gott mit uns” („Jumal on meiega”) jõudis ka Teise maailmasõja lahingutesse. Kui mõelda, et alles mõnekümne aasta eest tapsid vanas heas Euroopas inimesed üksteist Jumala nime appi hüüdes ja sedasama fantoomi õnnestunud tapatalgute eest tänades – jumalateenistusi peeti mõlemal pool rindejoont –, siis peaks mõistus tõrkuma seda uskumast, aga ei tõrgu. Miks? Lihtsalt ei tõrgu ja kõik, sest see teema on tabu.

Tegelikult mõrvatakse Jumala nimel ka nüüd, seda tehakse just praegu. Teisusulisi ja uskmatauid tapetakse seni, kuni kestab religioosne usk, sest vaimne

ja füüsiline vägivald on selle usu alus. Jumal on armastus – see loosung ei veena kedagi, kes usumaaailma lähemalt tunneb, näiteks Põhja-Iirimaal toimuvat hinnata oskab. Või Pakistanis toimuvat. Või Afganistanis. Kordamine on tarkuse ema: usk fantaasiaolendisse Jumalasse on sõdade peapõhjus.

Olen ise viibinud maakera olulismates usukeskustes – judaismi, kristluse, islami, budismi ja hinduismi lätel. Ka olen kursis sellega, mis toimub kristlikes kogudustes. Rääkimata religioosetest sektidest, mis siinsamas ilmalikus Eesti Vabariigis end sisse on seadnud. Vestlused praeguste ja endiste usklikega kinnitavad, et religioosne usk õigustab diskrimineerimist, piinamisi, genotsiidi, sallimatust, etnilist konflikti ja rassismi. Ehtsa kurjuse ja metafüüsilise õeluse suurus, mida religiooni(de) loojad endas kandsid ja kannavad, on tohutu.

Nendele, kes ütlevad, et religioosel usul ei ole poliitikaga midagi pistmist, soovitan vaadata ja kuulata ERRi usu-propaganda saateid. Jõulude ajal teeb ETV otseülekandeid n-ö pühakodades toimuvatest kummalistest riitustest – jumalateenistustest. Tähtis on kuulata ja kaasa mõelda, mida ja kuidas religioosse metafüüsika rituaalimeistrid räägivad, mida nad teevad ja kuidas teevad.

Reaalselt mõtlev inimene teab, et ükski filosoofia ehk surmaks valmistamise õpetus ei ole teisest parem. Mõni kõrgvaimne õpetus torkab silma oma harukordse naiivsusega, näiteks kristlus ehk kitsamalt seesama luterlus, mis trügib järjest jõulisemalt riigiusuks.

Luterliku usutunnistuse tekst, millega iga usklik end identifitseerima

Ükski surmafilosoofia pole teisest parem. Või on? Laiba põletamine. Pashupathinati tempel. Nepal.

Ervin Õunapuu

peab, on realselt mõtlevale inimesele pehmelt öeldes üllatuseks. See ülikummaline tunnistus jahmatab isegi pealiskaudsel lugemisel, aga kui süveneda, siis on midagi ilmvõimatumat raske ette kujutada, veel vähem sellesse siiralt uskuda.

Usutunnistus, mis igale luterlasele kohustuslik mõtlemine, kõlab nii: „Mina usun Jumalasse, kõigeväelisse Isasse, taeva ja maa Loojasse. Ja Jeesusesse Kristusesse, Tema ainsasse Pojasse, meie Issandasse, kes on saanud Pühast Vaimust, ilmale tulnud neitsi Maarjast, kannatanud Pontius Pilaatuse all, risti löödud, surnud ja maha maetud, alla läinud surmavalda, kolmandal päeval üles tõusnud surnuist, üles läinud taeva, istub Jumala, oma kõigeväelise Isa paremal käel, sealt Tema tuleb kohut mõistma elavate ja surnute üle. Mina usun Pühasse Vaimusse, üht püha kristlikku Kirikut, pühade osadust, pattude andeksandmist, ihu ülestõusmist ja igavest elu.”³

Eravestlustes räägitakse kiriku suurenemast võimust ilmalikus vabariigis võrdlemisi vabalt, aga kui ma olen ütelnud, et ole hea, edasta sama mõttekäik päeva- või nädalalehes, raadio- või telestaates, siis vaatab seesama inimene mind nagu nõdrameelset ja viib jutu mujale.

Mind tõesti huvitab, millal eestlane hirmu nõidusunest ärkab. Ootaja aeg on pikk. Kui Mart Soidro artikkel „Jumalat ei ole kodus” 14. III 2013 ilmus, siis lootsin, et juba järgmisest Sirbist saan asjaomaste ametkondade vastused ajakirjaniku konkreetsetele küsimustele. Mängujuhid ei ole vastanud.

Eeldan, et iga inimene tahab elu jooksul midagi korda saata, jätta märgi ehk siis olla millegi või kellegi looja. Loojate eesmärgid on alati isiklikud. Mehe ja naise ühislooming on laps, kellest hingekearjane tahab luua uskliku inimese. Kirikuõpetaja on eriline looja – ta loob uue maailma lapse või lapsemeelse inimese peas, muutes sellega kogu ümbritsevat maailma.

Tean paljusid lapsi, nii poisse kui tüdrukuid, kes on pühapäevakoolist koju tulles teatanud, et neil on nüüd veel üks isa, tõeline isa ehk pärisisa, kes elab kõrgele taevas ja kelle nimi on Taevaisa ehk Jumal. Ja kes on muidugimõista hoopis tugevam, hoolivam, soojem ja üldiselt parem ja huvitavam kui tavaline isa.

Meie Isa palve tekst võiks valvsaks muuta igauhe, kellele ilmalik riigikord ja suveräänne vabariik olulised on: „Meie Isa, kes Sa oled taevas! Pühitse olgu Sinu nimi. Sinu riik tulgu. Sinu tahtmine sündigu nagu taevas, nõnda ka maa peal.”⁴

Nüüd on õige aeg ja koht küsida: kui Jumal on nii võimas, tark ja ilmeksimatu üliolend, nagu teoloogid usuvad, siis miks oli tal vaja inimest – kõigepealt meest ja hiljem sellesama mehe roidest naist – meisterdada? Milleks? Universumi, avakosmose, tähtede ja pisikese

maapalli valmistamise põhjust oleks muidugi ka huvitav teada, aga esmatähtis on ikkagi inimese tegemise põhjus, inimese vajalikkus üldiselt.

Igal pühapäeval ajavad altariaia sametist pehmenemisel põlvitavad inimesed suu pärani, et hingekearjane saaks neid Jeesuse Kristuse ihuga sööta ja sellesama Jeesuse verega joota. Tähtis on teada, et tegemist ei ole metafoori, kirjandusliku kujundi ega sümboliga – see on reaalsus. EELK veebilehel seisab selle kinnitus: „Armulaua puhul ei ole tegemist ammuse sündmuse meenutamise või mälestamisega, vaid luterliku kiriku õpetuse kohaselt on Kristus ise armulauasakramendis kohal. Kristuse kohalolek ei ole sümboolne ja spirituaalne vaid reaalne!”⁵

Viimane lause väärrib kordamist: „Kristuse kohalolek ei ole sümboolne ja spirituaalne, vaid reaalne!” Hüüumärk selle lause lõpus on reaalsus, mis annab kinnitust, et ilmalikus Eesti Vabariigis süüakse inimeseks saanud ja ristil surnud Issanda Jumala poega Jeesust Kristust. Süüakse inimest. Kannibalistlikud verised söömaajad toimuvad igal pühapäeval kirikutes ja pühakodades, mõnikord ka vabas õhus üle terve ilmaliku vabariigi.

Tõeliselt jahmatab tõsiasi, et võikasse rituaali kistakse ka lapsed. Jeesuse ihu süües ja verd juues palutakse reaalse ilmaliku riigikorra asendumist müstilise Jumalariigiga.

Lihtsurelikule* on religioossed eluvõõrad targutused igal ajal kummalised lugeda olnud, ka on need tekitanud arusaamatust ja viha. Paljudes kindlasti ka võõristust ja siirast imestust: kuidas see kõik üldse võimalik on, et midagi sellist üldse olemas on?

„Mina saan eesti kultuuri ja rahvuse säilitamisele kaasa aidata” – see on mõte, mis võiks iga realselt mõtleva inimese peast vähemalt kord päevas läbi sähvatada. Mina usun, et rahvusriik saab säilida üksnes ilmalikkust au sees hoides, mitte rumalast fantaasiast sündinud olendi ees roomates.

Vene arst ja kirjanik Anton Tšehhov on kirjutanud vennale: „Ma vaatan hämmastusega iga usklikku intelligenti.” Mina ka.

** Lihtsurelik on inimene, kes sureb ja kellega midagi enam edasi ei juhtu. Inimese ajutine kohusetäitja on isik, kes peale surma Jeesuse hüüde peale üles ärkab ja preemiaks Taevasesse Paradiisi Jumala juurde hõljub või karistuseks Põrgusse Kuradi saagiks langeb. Kõik toimub vastavalt sellele, kuidas ta oma elu Maa peal elanud on.*

1 Koguja 1:14

2 Faktiivide: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/paavst-porgu-on-toeline-koht.d?id=15451053>

3 Usutunnistuse tekst: <http://www.eelk.ee/katekismus.html>

4 Meie Isa palve täistekst: <http://www.eelk.ee/katekismus.html>

5 Faktiivide: vt teine alapealkiri „Kristus on ise kohal” <http://www.eelk.ee/-eelk93/talitsused/armulaud.html>

Mismoodi on su vaimu seis?

Sille Annuk / PM / Scapix

Urmus Siigur,

Tartu ülikooli kliinikumi juhataja

Mu vaimu seis on üsna virge, ei hooli aastatest. Kui kirves püüab kuskil kurge, saan innustust vaid sest.

Valmar Voolaid

Kaupo Vipp, publitsist,

Torgu vallavolikogu liige

Aeg liigestest on lahti ... Ja ise ka. Näib, et kõik ümberringi. Näib, et mitte keegi ei saa enam sotti, mida või kuidas edasi. Pole ei globaalküla, me endi riigi ega eraldi meie inimeste tasemel näha me olemist mõtestavaid, teed juhatavaid eesmärgi. Ideaalidest rääkimata. Polegi mõtet majandusse, poliitikasse või näiteks eestlusesse puutuvat eraldi esile tõsta.

Aga veel hullem – sattusin kogemata lugema Karl Liidemanni, „Eesti rahvuslik ideoloogia ja maa selle alusena”, avaldatud 1934. aasta Üliõpilaslehes nr 5. Hämmastav, et 80 aastat hiljem võiks arvata, et see on kirjutatud täna, olgu siis olude kirjeldamise või järelduste osas: „On paratamatu meie senises inertses mõttekäigus ümberorienteerumine, elu sunnib selle päale. See ei ole kerge, – harjunud mõttetrafaretist kõrvale astumine, kuid see kivilinenud trafarett on meid viinud ummikuni, peaaegu kodusõjani, äärmiselt kahtlase rahvusliku eksperimendini”.

Mis see siis olgu!? Kas see võiks tähendada, et meie rahva mõtte-maailmaga on midagi olemuslikult nihi, see tähendab on kuidagi teisiti, kui sobiks lääneliku tööstusvivilisatsioon mudeleisse? Vahet on Valdur Mikita oma „Lingvistilises metsas” tõele palju lähemal, kui ta ise arvata sõandaks? Nagu ka Kalevi Kulli või Roy Strideri mõtted vajadusest hoopis teistsuguste, postindustrialsete sihtidega Eesti järele? Või nagu Kaido Kama „Pärimuskultuur kui ellujäämisõpetus” viimases Akadeemias? On tekkinud idee kutsuda ses võtmes sõna võtnud inimesed kokku ühise ajurünnaku korraldamiseks. Ehk saab siiski eesmärgi sõnastada. Ehk ei kisu mustaks mure läbi, nii et on tuhat aastat häbi ..

Andres Tennus / Tartu ülikool

Jüri Allik, akadeemik ja psühholoog

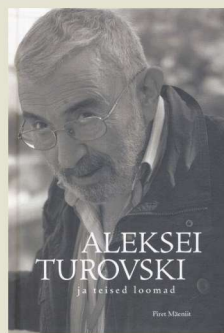
Tõlgendan seda küsimisena kollektiivse vaimu seisuga kohta. Eesti teaduse eluvaim tundub tervikuna päris hea olevat ja seisab iseseisvalt püsti. Jooksvas maailma teaduse mõju-kuse edetabelis, mida peab Essential Science Indicators, oleme augusti seisuga 31. kohal natuke taga Jaapanist, kuid ees Euroopa kultuuri sünnimaast Kreekast. Kui aga vaadata, milline protsent eesti autorite artikleid ületab 1% enim viidatavuse künnise, siis oleme me ees isegi Rootsist ja Soomest. Praegu töötab Eestis 35 teadlast, kes kuuluvad oma uurimisvaldkonnas viidatavuse ülemise 1% hulka. Neist noorim on vaid 28aastane Tõnu Esko. Kui lugeda kultuurilehtedes viimasel ajal ilmunud kirjutisi, siis jääb mulje, et kogu Eesti teadus ujub maailmaga vastuvoolu ja nende kirjutiste autorite ebaedu teadusraha viimases taotlusvoorus annab käimasolevale teadusreformile apokalüptilise varjundi. Olgu selgituseks öeldud, et Eesti teaduse üks tugevamaiks külgi on olnud see, et rahastamisotsused tehakse arvamuste põhjal, mille on kirjutanud välisretsensendid, kes reeglina on oma valdkonna tuntud asjatundjad. Kõik arutelud selle üle, kas mingi teadusraha jaotamise protseduur on puudega, on üsna teisejärgulised, kuna peamine häda on hoopis selles tüütuslähinud mantras, mida teadusametnikud pidevalt kordavad: raha ei ole ja lähiajal juurde ei tule!

Raha, nagu me kõik teame, on olemas, kuid seda jagub eelkõige nendele gruppidele, kes teevad valimiste eel kõva häält või on valmis isegi streikima. Eesti teaduse vaim on teadupoolest vagur ega kipu survestama ametnikke, kes pole oma ülesannetega kõige paremini toime tulnud.

Minu enda vaim seisab ka veel püsti. Sellesse aastasse jääb umbes 15 artiklit rahvusvahelistes ajakirjades, neist üks koostöös Andres Metspalu ja Geenivaramuga ajakirjas Science. Artiklid Loomingus ja Akadeemias teenivad ilmselt kogukonna huve. Kui vaadata minu profiili Google Scholaris, siis leidis sel aastal üle 1000 inimese põhjuse mõnele mu tööle viitamiseks, mis on kasvatanud kogu viidete arvu 7600-le. Kõige elegantsem on aga ilmselt sellel aastal ajakirjas Vision Research ilmunud töö, kus me lõime peaaegu üldise teooria selle kohta, kuidas inimene hindab geomeetriliste objektide keskmist suurust.

Kõigi loomade suursaadik

Piret Mäeniit on komponeerinud kütkestava elulooromaani.

Piret Mäeniit, Aleksei Turovski ja teised loomad. Vaatluspäevik. Keeletoimetaja Karin Kastehein. Joonistused: Aleksei Turovski, kujundaja Kalle Müller. Tänapäev, 2013. 216 lk.

ARNO OJA

Bioloog uurib elu lugu ja biograaf kirjutab elulugu. Üldistatult. Kitsamas plaanis on Aleksei Turovski zooloog, etoloog (loomade käitumise uurija) ja zoosemiootik. Veel täpsema teadusliku määratluse leiame raamatu tagakaanelt. Teadus teaduseks, aga kes kordki on Turovski seletuste saatel mööda loomaaeda käinud, see ei kahtle, et just too mees on kõigi loomade suursaadik, kiindunud lastesõber, kes tänavu on pälvinud ka auväärse tunnustuse. Õigus- tatult arvab Piret Mäeniit tema mitte tavatarkade inimeste (*homo sapiens*), vaid just pärisinimeste (*Homo sapiens sapiens*) liiki. Ise kinnitab Turovski raamatu lõppsõnas, et ta on hoopis õppevahend. Oma tudengitele ja kõigile lastele.

Vabandust, aga siinkohal tuleb mul aeg maha võtta, sest seda nõuab mu igapäevakaaslasest päriskaslane nimega Kass! Armsatest metsakutsudest, loomaaia ega vapiloomadest ei tea ta küll õhkagi, ent nuhib hoolega autori joonistusi Aleksei Turovski kenas lasteraamatus „Kassipoeg Võiilill” (2009). Siiski eelistas Võiilill (kes polnudki päris- kaslane) kaante vahelt ellu mitte astuda ja nüüd anub mu nurrumootor, et ma kindlasti edastaksin tema pehme käpapai nii kodukassile Solale kui ka *missis* Backfirele, tõelisele mammaalile. Olgu või peremehe kae läbi!

Loodetavasti jõudis meie palve kohale ja kirjatükk saab vaadeldava teose juurde naasta. Raamatu esitlusel nimetas pärisnimine Turovski Piret Mäeniitu päriskirjanikuks ja tänas nähtud vaeva eest. Siinkirjutajal kui kriitikul ei jää muud üle, kui tahes-tahtmata leppida kirjanikel elava ja tihti peremeesorganismi vahetava parasiidi rolliga. Ehkki parasiidid ja muud putukad kuuluvad parasitoloog Turovski huviorbiiti, kardan, et minusugused talle uurimisobjektiks ei kõlba ... Pealegi on auväärne suursaadik antud juhul ise objekt, Mäeniidu vaadeldav objekt. Ent Issanda loomaaed

on imeline ning selle asukad evivad tihtipeale mingit ühisosa. Eesti filoloogina kipun ennast upitamata arvama, et elukutselise loomaaedniku Turovski, kunstiajaloolase haridusega Mäeniidu ja siinsete ridade kirjutaja ühisosa peitub armastuses filoloogia vastu. Sest Tartu saksa filoloogist mõttetarga Ilmar Vene täpse semiootilise määratluse järgi on filoloogia „soov selgitada lähemalt nähtamatut tähendust, mida kirjutaja on nähtavate märkide kaudu väljendanud” (Keel ja Kirjandus 2013, nr 11, lk 812). Mitme raamatu autori ning kultuurihuvilise inimesena teab Aleksei Turovski seda hästi ja on oma filoloogialembust korduvalt sõnaselgelt väljendanud. Ka selles raamatus.

Pean tunnistama, et ei kuulu ajakirjanike treitid elulooraamatute austajate kilda ega ole pidanud nende autoreid siinamaani päriskirjanikega võrreldavaks. Kuid näikse, et teatrikriitik Pille Riin Purje näitlejaraamatute, mis on ka omamoodi vaatluspäevikud, ning Piret Mäeniidu nüüdse teadlasvaatluse puhul tuleb erandeid teha. Neis ei kipu portretist portreteeritava arvel end esiplaanile sättima, vaid kuulab südamehäält ja komponeerib kütkestava elulooromaani.

Kuid pikaaegsete ajakirjaniku- ja toimetajakogemustega Mäeniit on salami ka hea parodist ja kavalpea, kes juba raamatu avaleheküljel õrritab ingliskeelsete toorlaenude ja keeruka sõnapruugiga oma prahi olematut teadusväärtust tõsta üritavaid äpardteadlasi. „Vaatluse liigiks on valitud ekstrospektsioon, vaatlusmeetod on korrelatiivne, reliaabne, longituudne”, selgitab autor tõsimeeli päeviku „teaduslikku” olemust. Kuna brittide *longitude* tähendab pikkuskraadi, siis saame tiraadist välja lugeda,

et vaatleja on ajanud usinalt vaadeldava jälgi, usaldusväärne kompass randmel. Etteruttavalt olgu öeldud, et üritus õnnestus!

Ainus, kes seejuures õige raja kaotas, on kujundaja Kalle Müller. Miks näeb mustvalge fotomaterjal välja otsekui kuhil tumehalle natüürmorte, loomad Aleksei Turovski joonistustel aga mõjuvad elusana? Kas tõesti vaid seepärast, et raamatu peategelane tundis hästi Günther Reindorffi ja võinuks vabalt ise kutseliseks graafikuks saada? Ei usu hästi! Pealegi on Müller varem kujundanud üle 70 raamatu. Ilmselt mängis Photoshop trükipaharetiga (kes on närinud realõppe või korranud üksikuid sõnu) seekord nii hästi kokku, et mõne lehekülje tumehall toon muudab teksti lugemise pea võimatuks.

„Teaduslikkuse” nimel on sel raamatul sissejuhatuse asemel introduktioon, vahemängude või -palade asemel aga „interludiumid”. Kui autor ja kirjastuse keeleteoimetaja ei ole eesti keelt nimelt tänapäevastada otsustanud, peaks kehtima reegel: kui *interludium*, siis ka *introductio*, kui introduktioon, siis interludium. Kahe u-ga. Teadusmehe enda tekstist leiame vaid ühe võõrapärase väljendi: zoomorfsed klasifikatsioonid (lk 135). Omapoolse tõhusa teaduspanuse lisavad Mäeniidu pikad ja rohkearvulised joonealused tekstid, mille sisuväärtus paiguti ületab entsüklopeediate vastavaid artikleid.

Vaatluspäeviku pealkiri, mille olevat Turovski ise välja pakkunud, toob nii mõnelegi meelde ilmakuulsa inglise loodusmehe Gerald Durrelli „Minu pere ja muud loomad” (esmatrükk 1956, ee 1976). Tõele au andes peab ütleva, et nimetatud persoonide elukäigus on rohkem ühist kui neis raamatuis.

Durrell rajas 1958. aastal Jersey saarele La Manche'i väinas uhke loomapargi. Tallinna loomaaia Veskimetsas aga on otsapidi XXI sajandi tasemele viinud just ea- ja kursusekaaslaste Mati Kaalu ja Aleksei Turovski ühine vaev. Astroloogid väidavad, et koera aasta Kaksik (Kaal) on suurepärane liider, sama aasta Lõvi (Turovski) aga ei salli saamatuid inimesi. Kaks kuud noorema Turovski eluvaated raiuti raamatusse varem kui direktor Kaalu omad.

Selle vaatluspäeviku avapeatükis „Minu pere” jälgitakse isiksuse kujunemist lapsepõlvest peale. Saame teada, et Alekseil olid võrratud vanemad – psühholoogist ema ja filosoofist isa, tema kõige suurem sõber ja õpetaja. Ka silmside puudumise aegu. Nojah, milline ema küll lubaks oma loodushuvilisel pojalt põrandapraost tarakane otsida ja neid uurida?! Või siis hüäänipojaga Kadrioru pargis jalutamas käia. Poisipõlves voodi all karpides hoitud sitikate liigi osas ei jõuta raamatus millegipärast kokkuleppele. Lk 26–27 räägib Turovski järjekindlalt tarakanidest (*Blatta orientalis*), Mäeniit aga nimetab neid prussakaiks (*Blatella germanica*). Olgu! Ehkki tarakan on zooloogide andmeil suurem ja tumedam kui prussakas, käibivad nimetused eesti tavakeeles sünonüümidena. Esimene tuleneb vene, teine saksa keelest.

Järgnevad kuus peatükki annavad muu hulgas teada, et Turovski armastab kalu süüa, aga ka nende parasiite uurida. Mikroskoobi all nägevat nood kahjurid väga ilusad välja. Saame aimu sellest, miks kilpkonn ei ole konn ega pesukaru karu, mis elukad on eri maailmajagude „kuldsed koerad”, miks Madagaskaril nii kangesti kardetakse meie ristsõna- ahvilist aiet ja muud põnevat elusloodust. Kes loeb, see ei kahetse!

Teistest lemmikloomadest suuremat rõõmu raamatu üle aga tunnevad vist tutthüään Polina ning kääbusmarmosetid Tutti ja Frutti (perega), sest nemad on lausa nimepidi siia kaante vahele pandud. Järeltulevatele põlvedele.

Heivi Pullerits

25. VIII 1938 – 10. XII 2013

10. detsembril lakkas tuksumast Eesti muuseumide *grand lady* Heivi Pulleritsu süda.

Heivi Pullerits sündis 25. augustil 1938. aastal Tartus raudteeametniku peres. Avara kultuurihuvi, muusika- ja teatriarmastuse sai ta kaasa lapsepõlvkodust. 1956. aastal lõpetas ta Tartu 2. keskkooli. Kooliõpingute ajal käis ta Ida Urbeli balletistuudios ning oli Vanemuise balletitrupi liige. Aastatel 1956–1961 õppis ta Tartu ülikoolis vene keelt ja kirjandust ning 1975. aastal kaitses samas kandidaadiväitekirja.

Heivi Pulleritsu muuseumitee algas 1961. aastal Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis. 1966. aastal naasis ta kodulinna Tartu Linnamuuseumi filiaali, Oskar Lutsu majamuuseumi juhataja kohale. Sellele järgnes

23 aastat kestnud periood aastatel 1979–2002 Tartu Linnamuuseumi direktori ametis. Heivi Pulleritsu linnamuuseumi direktorina iseloomustavad kolleegid kui eruditsiooni ja suurepärase huumorimeelega hoolivat juhti. 2002. aastast jätkas ta tööd linnamuuseumi juhtivateadurina, olles Tartu kultuuri- ja ajaloo tundmises asendamatu elavleksikon. Sellesse perioodi jääb koguteose „Tartu. Ajalugu ja kultuurilugu” koostamine ja toimetamine (2005). Heivi Pulleritsu olulisemateks teeneteks linnamuuseumis on filiaalide K. Ristikivi muuseumi (1991), XIX sajandi Tartu linnakodaniku muuseumi (1993), KGB kongide muuseumi (2001) asutamine ning linnamuuseumile uue kodu rajamine Katariina majas. Ta oli 2007. aastal avatud Tartu laulupeomuuseumi püsiekspositsiooni koostaja. Tööga seotud uusi ideid ja tulevikuplaane oli tal alati rohkesti, saatjaks iginooruslik entusiasm ja sära silmis. 2009. aastal valmis linnamuuseumi ajaloost pajatav „Linnamuuseum ja tema aeg”. Tema

viimaseks tööks linnamuuseumis oli Tartu ülikooli raamatukoguhoidja Emil Andersi mälestusteraamatu toimetamine.

Heivi Pulleritsu tegevus ei piirdunud Tartu Linnamuuseumiga. Ta oli Eesti Muuseumiühingu asutajaliige ja esimees 1997–2006. aastani ning osales esimese Eesti muuseumiseaduse koostamisel. Aastal 2009 nimetati ta Eesti Muuseumiühingu auliikmeks.

Suureks armastuseks Heivi elus oli koorilaul. Ta oli Tartu Ülikooli Akadeemilise Naiskoori liige ja esinaine aastatel 1958–1960 ning naiskoori vilistlaskoori asutajaliige ning esinaine aastatel 1992–2009.

Heivi Pulleritsule sai osaks mitmeid ametlikke tunnustusi: ENSV teenelise kultuuritöötaja aunimetuse (1988), ta on Valgetähe V klassi teenetemärgi ja Tartu Tähe (2004) ning Jakob Hurda rahvuskultuuri auhinna kavaler (2008).

**Eesti Muuseumiühing
Tartu Linnamuuseum**

VABA LAVA LISAKONKURSS

SA Vaba Lava kutsub kõiki väiketeatreid, vabatruppe ja vabakutselisi loojaid osalema Vaba Lava põhiprogrammi lisakonkursil.

Ideekonkursi tähtaeg on 31. jaanuar 2014.

Soovi korral saab lavastuste ideekavandeid tutvustada Vaba Lava kuraatoritele pühapäeval, 9. veebruaril alates kl 11.00 Teater.Muusika.Kino toimetuses (Voorimehe 9).

Taotluste esitamine Vaba Lava kodulehel: www.vabalava.ee

21. detsember 2013 kell 14 Niguliste kirik

Tütarlastekoori Ellerhein jõulukontsert Tiia-Ester Loitme 80

Dirigendid Tiia-Ester Loitme Ingrid Kõrvits	Koormeister Ülle Sander Hääleseadja Vilja Sliževski Kontsertmeister Sten Heinoja	Kaastegevad Andres Uibo (orel) Ulla Krigul (orel) Mikk Dede (tenor) Ka Bo Chan (kontratenor) TMKK instrumentaalansambel
--	---	--

Piletid hinnaga 12/8 € müügil alates 7. detsembrist Niguliste kassas

TARTU
UUS
TEATER

VIIMASED ETENDUSED TALLINNAS KANUTI GILDI SAALIS 20/21 DETS 2013

VANEMUISE BIITLID

//// Eesti Kontsert

AIN ANGERI ja MATTI PELO meistrikursused

Ain Angeri ja Matti Pelo (Soome) juhtimisel toimuvad Kuressaares 19.–24. juulini 2014 Saaremaa ooperipäevade raames meistrikursused noortele lauljatele.

Kursustele ootame kandideerima kõiki Eestis elavaid või õppivaid lauljaid, kes ei ole vanemad kui 30 aastat ning on vähemalt kaks aastat õppinud laulukunsti põhialuseid. Ettelaulmine toimub Tallinnas Rahvusooper Estonia kammersaalis 16. jaanuaril 2014 kell 12. Osalejatel palume ette valmistada ühe aaria ja ühe romansi.

Huvilistel palume osalemisest teatada hiljemalt 6. jaanuariks 2014 e-posti teel kertu.orro@concert.ee. Oluline on osalemissoo vile lisada sünniaeg, õppe- või töökoht, senine tegevus lauluerialal ning esitavatavate palade pealkirjad.

Eraldi palume välja tuua kontsertmeistri soovi. Meistrikursustele valitakse välja 8 lauljat, kellele tagatakse igapäevased laulutunnid ning eraldi töö kontsertmeistriga. 24. juulil toimub kursustest osavõtnute avalik kontsert Saaremaal. Tasu meistrikursuse eest on 30 eurot ning osalejad peavad ise muretsema transpordi ja majutuse eest.

Eesti Kontsert

Täpsem info
kertu.orro@concert.ee

**Saaremaa
ooperipäevad**
Saaremaa Opera Festival

28. detsember 2013 kell 17.00
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia kammersaal

VANA-AASTA UUE MUUSIKA KONTSERT ANSAMBLEL U:

Tarmo Johannes, flööt Levi-Danel Mägila, tšello
Helena Tuuling, klarnet Taavi Kerikmäe, klaver
Merje Roomere, viiul Vambola Krigul, löökpillid

Kavas:

Horațiu Rădulescu "Immersed in the wonder"
John Cage "Amores"
Frederic Rzewski "To the earth"
Deqing Wen "Divination"

Piletid kohapeal: 5/3

KULTUURIMINISTERIUM
ESTONIAN MINISTRY OF CULTURE

Otsi üles luuletus
ja saada aasta lõpuks aadressile
artun@artun.ee
Loosime luuletajatele üllatuse!

EESTI KUNSTIMUUSEUM

Kunst kingikotti! Eesti Kunstimuuseumi trükised -30%¹
Pakkumine kehtib 11.–22. detsembrini kõigis Eesti Kunstimuuseumi filiaalides

KUMU

KUMU KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1, Tallinn

27. detsember kell 11.30 ja 13* Ekskursioon 60+:
Lepo Mikko (1911–1978). *vene keeles

27. detsember 2013 – 5. jaanuar 2014 kell 12* ja 14
Jõuluekskursioonid eesti ja *vene keeles

Näitused: kuni 5. jaanuar 2014 „Konspekteeritud
ruum. Paul Kuimet fotod“

kuni 12. jaanuar 2014 „Pildilavastus. Kunst ja
fotograafia Eesti 19. sajandi visuaalkultuuris“

kuni 12. jaanuar 2014 „Sünkroonist väljas.
Helikunstist vaatega minevikku“

kuni 9. veebruar 2014 „Pühalik kaasaeg. Nikolai
Kormašovi 1960. aastate maalid“

kuni 19. aprill 2014 „Lepo Mikko (1911–1978)“

www.kumu.ee

NIGVLISTE

NIGULISTE MUUSEUM
Niguliste 3, Tallinn

Näitus: Rode altar lähivaates. Niguliste
peaaltari retaabli ajalugu, tehnilised uuringud ja
konserveerimine (2013–2015)

Kontsert: Orelipooltunnid igal laupäeval ja
pühapäeval kell 16

www.nigulistemuuseum.ee

EESTI KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1, 10127 Tallinn

Tel 602 6001, faks 602 6002

muuseum@ekm.ee,

www.kunstimuuseum.ee

¹Pakkumisse ei kuulu „Friedrich Ludwig von Maydelli pildid Baltimaade ajaloost“ ja „Lepo Mikko“

KADRIORU KUNSTIMUUSEUM

KADRIORU KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 37, Tallinn

2.–5. jaanuar 2014 kell 12 ja 14* Veeda pühad
kunsti keskel! Ekskursioonid eesti ja *vene keeles

Näitus: kuni 9. märts 2014 „Kui kunstnik kohtus
Kleioga. Ajaloopildid 19. sajandil“

www.kadriorumuuseum.ee

MIKKELI MUUSEUM

MIKKELI MUUSEUM
Weizenbergi 28, Tallinn

21. detsember kell 11 Lastehommik: Lood ja
jutud jõuludest

Näitus: kuni 2. märts 2014 „Alguses oli Sõna.
Ajaloolised piiblid Jaan Paruski kogust“

www.mikkelimuuseum.ee

ADAMSON-ERICU MUUSEUM
Lühike jalg 3, Tallinn

Näitus: kuni 30. märts 2014 „Loov dialoog.
Kunstnikepaar Mari Adamson ja Adamson-Eric“

www.adamson-eric.ee

EESTI KUNSTIPÄRANDI RESTAUREERIMINE: Eesti Kunsti Toetusfond, a/a 10220034379014, www.ekt.ee

TÄHELAEV

27. jaanuaril kell 18

Eesti Rahvusraamatukogu konverentsisaalis

Lavastus tähistab teatri looja, autori ja lavastaja
Heidi Sarapuu juubelit. Esinevad Variuse näitlejad,
Rahvusooperi "ESTONIA" solistid, OOPER- KVARTETT,
külalised Islandilt, Rootsist, Saksamaalt. Öhtut juhhib Diana
Lorents. CD plaadi "Tähelaev" esitlus.

Piletid müügil Eesti Rahvusraamatukogu
infoletis 10. detsembrist

VIIS KUUD VILDEGA

13. jaanuaril kell 18 Eesti Rahvusraamatukogu teatrisaalis
17. veebruaril kell 16 Eesti Rahvusraamatukogu teatrisaalis
(reserveeritud etendus)

3. märtsil kell 18 Eesti Rahvusraamatukogu teatrisaalis

4. märtsil kell 18 Eesti Rahvusraamatukogu teatrisaalis

Mängivad PEETER KALJUMÄE, OLARI VIKHOLM,
KÄTLIN TRUUS, KASPAR GRÄZIN, HAIN HÖLPUS ja
külastena URMAS PÖLDMA, RENÉ SOOM, MART LAUR
Rahvusooperist "Estonia"

KUI ME ELASIME RAAMATUKOGUS....

11. veebruaril kell 16 Tallinna Keskraamatukogus
(reserveeritud etendus)

12. veebruaril kell 18 Tallinna Keskraamatukogus

Mängivad ENE JÄRVIS, VÄINO RAST, PEETER KALJUMÄE,
DIANA DIKSON- SOOM, TOOMAS TROSS, MARIE- HELEN
SOOM ja URMAS PÖLDMA külastisena Rahvusooperist
"ESTONIA"

Variuse lavastuste autor
HEIDI SARAPUU
Kunstnik
KARMO MENDE

Valgus - ja helimeister
RAIVO PARRIK
Kostümeerija JANA WOLKE
Grimeerija ANITA PORILA

Täname Kultuuriministeerium, Kultuurkapital, Kultuuriväärtuste Amet,
Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinna Keskraamatukogu ja
Hasartmängumaksu Nõukogu

Eesti Arhitektuurimuuseum võtab tööle Kujundaja-näituste juhi

Tööülesanded:

- muuseumi trükiste, reklaamide ja näituste kujundamine
- näituse tehnilise poole eest vastutamine
- kodulehe haldus

Nõuded kandidaadile:

- erialane kõrgharidus
- Adobe kujundusprogrammide (Photoshop, Illustrator, Indesign) tundmine
- eesti keele oskus kõrgtasemel, inglise keele oskus heal tasemel

Kasuks tuleb:

- varasem töökogemus ametikoha töövaldkonnas
- vene keele oskus
- B- kategooria juhilubade ja isikliku auto olemasolu

Tööaeg:

täistööaeg

Asukoht: Rotermanni soolaladu, Ahtri 2, Tallinn

Kandideerimiseks palume saata CV ja kaaskiri hiljemalt 12. jaanuariks 2014
aadressile info@arhitektuurimuuseum.ee!

Kontaktisik: Kerli Ohlo, personalispetsialist-juhiabi / info@arhitektuurimuuseum.ee
+372 625 7000 / www.arhitektuurimuuseum.ee

R, 3. I kl 19 G. Verdi ooper „La Traviata”
Dir Eri Klas

L, 4. I kl 12 P. Tšaikovski ballett
„Pähklipureja” Dir Jüri Alperden

L, 4. I kl 19 P. Tšaikovski ballett
„Pähklipureja” Dir Jüri Alperden

P, 5. I kl 17 G. Puccini ooper „Boheem”
Dir Arvo Volmer

K, 8. I kl 19 G. Verdi ooper „La Traviata”
Dir Eri Klas

N, 9. I kl 19 P. Tšaikovski ballett
„Pähklipureja” Dir Mihhail Gerts

R, 10 I kl 19 G. Puccini ooper „Boheem”
Dir Arvo Volmer

L, 11. I kl 19 T. Eduri ballett T. Aintsi
muusikale „Modigliani – neetud kunstnik”
Dir Lauri Sirp

P, 12. I kl 17 C. Gounod' ooper „Faust”
Dir Vello Pähn

K, 15. I kl 19 Esietendus! P. Ábrahâmi operett
„Savoy ball” Dir Lauri Sirp

N, 16. I kl 19 P. Ábrahâmi operett
„Savoy ball” Dir Lauri Sirp

R, 17. I kl 19 P. Tšaikovski ballett
„Luikede järv” Dir Risto Joost

L, 18. I kl 19 G. Verdi ooper „Rigoletto”
Dir Lauri Sirp

P, 19. I kl 12 P. Tšaikovski ballett
„Pähklipureja” Dir Risto Joost

P, 19. I kl 17 P. Tšaikovski ballett
„Pähklipureja” Dir Mihhail Gerts

T, 21. I kl 18 F. Loewe' muusikal
„Minu veetlev leedi” Dir Mihhail Gerts

K, 22. I kl 19 T. Eduri ballett T. Aintsi
muusikale „Modigliani – neetud kunstnik”
Dir Risto Joost

N, 23. I kl 19 C. Gounod' ooper „Faust”
Dir Vello Pähn

R, 24. I kl 19 T. Eduri ballett T. Aintsi
muusikale „Modigliani – neetud kunstnik”
Dir Risto Joost

L, 25. I kl 19 C. Gounod' ooper „Faust”
Dir Vello Pähn

P, 26. I kl 17 P. Ábrahâmi operett
„Savoy ball” Dir Risto Joost

K, 29. I kl 19 R. Wagneri ooper „Tannhäuser”
Dir Vello Pähn

N, 30. I kl 12 Ü. Vinteri ja Ü. Raudmäe
muusikal „Pipi Pikk” Dir Priit Aimla

N, 30. I kl 19 P. Tšaikovski ballett
„Pähklipureja” Dir Mihhail Gerts

R, 31. I kl 19 R. Wagneri ooper
„Tannhäuser” Dir Vello Pähn

TARTU KUNSTIMAJA
Tartu, Vanemuise 26

**AASTALÕPU NÄITUS. KUJUNDAJA
ANDRUS JOONAS**

kuni 12. I.

Avatud K – E kl 12 – 18, tasuta.

**TALLINNA KUNSTIGÜMNAASIUMI
MÄRT SULTS MÄSU GALERII**
Tallinn, Tööstuse 1

**PEETER MUDISTI VIIMASTE AAS-
TATE LOOMINGU NÄITUS**
kuni 31. I.

Avatud K – R kl 15 – 19, näitust on võimalik külastada kõigil
päevadel, helistades 56348496

**TALLINNA KUNSTIHOONE
TALLINN ART HALL**
VABADUSE VÄLJAK 8 K-P/WED-SUN 12-18

TARMO PAUNO „JUMAL ON NAINET”
28. XII. kuni 2. II.

**KUNSTIHOONE GALERII
ART HALL GALLERY**
VABADUSE VÄLJAK 6 K-P/WED-SUN 12-18

LAURENTSIUS „KAKS LEDAT JA...”
kuni 5. I.

**TALLINNA LINNAGALERII
TALLINN CITY GALLERY**
HARJU 13 K-P/WED-SUN 12-18

**LIISA KRUUSMÄGI
„AMEERIKA JUTUSTAB & NEW YORGI
SKETCHBOOK”**
kuni 29. XII.

EESTI AJALOOMUSEUM

MAARJAMÄE LOSS
Tallinn, Pirita ee 56

SUURNÄITUS Eesti Vabariigi ajaloo
„Iseolemise tahe”.
Filminäitus „SHIN ME OLEME! Eesti filmi
esimene sajand” kuni 29. XII 2014.

Avatud K – P 10 – 17.

SUURGILDI HOONE

Tallinn, Pikk 17

Püsinäitus „VISA HING. 11 000 aastat
Eesti ajalugu”.

Kärt Summataveti juubelinäitus
„Traditsioon. Inspiratsioon. Innovatsioon.”
kuni 28. II.

Avatud N – T kl 10 – 18, suletud K.
www.ajaloomuseum.ee

Tasuta külastuspäev iga kuu viimane N.
Museumipood Börsi käigus avatud
iga päev 10 – 18.

PÄRNU MUUSEUM
11 000 AASTAT AJALUGU

Pärnu, Aida 3

**TALVINE PÜHADERING -
FANTAASIALINN
PÄRNU MUUSEUMIS**

kuni 9. III.

Avatud T – P kl 10 – 18.

Mõistust ja tundeid!

Avatud Eesti Fond
Open Estonia Foundation

Head uut aastat!

PART

KESK-EESTI KUNSTIGALERII
PÕLTSAMAA LOSSIHOOV

**PÕLTSAMAA KUNSTIKOOLI
NÄITUS
„REALISM”**
kuni 3. I.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L ja P kl 12 – 16, www.kunstikool.ee

MEISTRITE HOOVI GALERII
Tallinn, Vene 6

**EESTI METALLIKUNSTNIKE
LIIDU
AASTANÄITUS**
kuni 23. XII.

Avatud iga päev 11 – 17,
www.hoov.ee

**Eesti
Lastekirjanduse
Keskus**

Tallinn, Pikk 73

**Judith Clay (Saksamaa) isikunäitus
„Jutustades lugusid”**
**Feridun Oral (Türgi) isikunäitus
„Punane õun”**
kuni 4. I.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11-16 tasuta,
www.elk.ee

OKUPATSIOONIDE MUUSEUM
Tallinn, Toompea 8

„Boris Vilde ja prantsuse
vastupanuliikumine”

„Olga Kistler-Ritso – naine, kes
kinkis Eestile muuseumi”

„Kirjad Salale: noore naise elu
natsi vangilaagrites”

Avatud T – P 11 – 18, tel 668 0250,
www.okupatsioon.ee

VÕRU LINNAGALERII
Võru, Liiva 13

**I korrus
LIIA LEPPIKU ISIKUNÄITUS**
**II korrus
RÜHMITUSE SIIDIKÄPP SIIDI-
MAALIDE NÄITUS „KÕIK ON
MUINASJUTT”**
kuni 9. I.

Avatud E – R 12 – 18.30 ja ürituste ajal, tasuta,
www.vorukannel.ee.

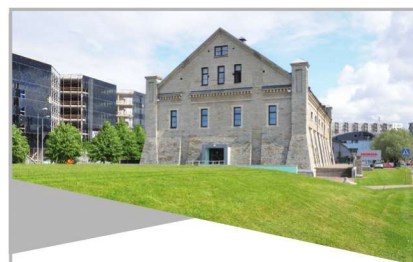
A-GALERII
Tallinn, Hobusepea 2

**ANNE ROOLAHT
„PUHAS RÕÕM”**

kuni 13. I.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16.

Galerii:
Läänemere kunstipargi ideevõistluse tööd
12.12 – 19.01.2014

Kelder:
Arhitekt Ado Eigi
20.12.2013 – 23.02.2014

I korrus:
Arhitektuurimakettide avakollektsioon.
Suur Tallinna makett.
Sahtlinäitused

Eesti Arhitektuurimuuseum
Avatud: K 12 – 18, N 12 – 20, R – P 11 – 18
Ahtri 2, Tallinn
www.arhitektuurimuuseum.ee

Karepa piilkonnajamaja arhitektuurivõistluse võidutööd. (Vasakul) I koht Kuu Arhitektid: Joel Kopli ja Koit Ojaliiv. (Keskel) II koht Oaas Arhitektid: autorid Maria Pukk ja Ivar Lubjak. (Paremal) III koht Pin Arhitektid: arhitektid Jaan Port, Katrin Kaevats, Neeme Tiimus, Markus Nimik ja Janika Lõiv.

Üks mõte pärandiaasta lõpuks

MARGIT MUTSO

Kui rääkida Eesti külast, meenuvad esimesena Lahemaa kalurikülad ja Koguva küla Muhu saarel. Need on populaarsed vaatamisväärsused nii eestlaste endi kui väliskülaliste seas. Ega meil maa-arhitektuuriga lood väga hästi ole. Siin-seal võib leida päris ilusaid ansambleid, aga imetlemistväärt terviklikku keskkonda napib. Seepärast tulebki hoolega hoida seda, mis veel alles, ja – mis sama oluline kui substantsi hoidmine – suunata väärt asumi arengut selle poole, et seal edasi elataks ja et lisanduvad ehitised tõstaksid piirkonna kvaliteeti. Just nimelt tõstaksid, mitte lihtsalt ei peituks, maskeeruks uueks vanaks.

Lahemaale on kolinud hulk inimesi, koos nendega on lisandunud ka igasugust arhitektuuri. Lahemaa miljöö eest vastutajad on ehitatud keskkonna kvaliteediprobleemi teadvustanud ja 2012. aasta sügisel tehti kalurikülade uute talude tarvis ligi 30 osavõtjaga arhitektuurivõistlus „XXI sajandi kodu Lahemaal“. Žürii valis välja neli peapreemia ja kaks eripreemia väärilist tööd, lisaks tunnustasid paljusid töid mitmed asutused. Tehti veebikataloog, kust Lahemaale ehitaja saab valida endale sobiva majatüübi, autoriga ühendust võtta ja selle valmis ehitada.*

Maakodu visioonivõistlusele järgnes tänavu suvel Lahemaal teinigi avatud võistlus. Seekord peeti silmas miljööväärtuslikku Türiineeme poolsaart, kus eraomanik otsis konkreetse kodumaja ja väikse sadamahoone lahendust. Võitsid noored arhitektid Joel Kopli ja Koit Ojaliiv väga lihtsa ja moodsa lahendusega.

Oleks vaid rohkem inimesi, kes oskavad hinnata head arhitektuuri sedavõrd, et on hea tulemuse nimel valmis lausa avaliku võistluse korraldama! Kahjuks ei oska sellist võimalust hinnata enamik nendestki, kes on seatud meie keskkonna kvaliteedi eest seisma.

Lahemaal on tehtud ka vigu. Üks nukramaid möödalaske on näha Eisma külas, kuhu ehitati uus, arhitektuurilt igati kena sadamahoone (arhitektuuribüroo Pluss) ning suleti sellega seoses avalikkusele mitu hektarit mereäärset maad. Sadama-ala sulgemine on paratamatus, kuid miks lubas kohalik omavalitsus tarastada hiiglasliku maa-ala merest maanteeni? Tara taha on plaanitud uued elamud, milleni pääsemiseks peab omanik esmalt avama juurdepääsuteed sulgeva tõkkepuu – nn uus Tiskre Lahemaal. Ühes miniatuurises kalurikülas mõjub selline kõrge aedikuga piiratud elamuala monstrumina, mis lõhub kohalikku väljakujunenud struktuuri. See on vägivald ajaloolise külamaastiku kallal – ei mõista, kelle huvides on sündinud selline otsus.

Veelgi ebameeldivam üllatus tabas mind aga tänavu Muhu saart külastades, kui astusin pärandiaasta puhul läbi oma lapsepõlve lemmikpaigast Koguva külast. Koguva on tõeline Eestimaa pärl. Siinsed vanad saaretalud ja sulnis rannamaastik on tänu Sulev Nõmmiku „Siin me oleme!“ filmikaadritele paljude eestlaste mälupeegeldus.

Koguva oma kohvikute, majutusruumide, elumajade ja suvekodudega on suviti elujuline koht. Muinsuskaitse hoiab sel paigal silma peal ja vanu maju ära rikkuda ei lubata. Kuid nüüd võtab

rannamaastiku kaootiline pilt pisara silma. Mitte niivõrd ehitised ise – tavalised keskpärased hooned, mis üldjuhul tähelepanu ei pälvi –, aga Koguva rannik ei ole suvaline paik. Miks lubab kohalik omavalitsus sugeneda siia eurorahade eest väheväärtuslikul keskkonnal? Miks muhukad ei hinda oma kõige kuulsamat küla niipalju, et nõuda siia parimat, mida eesti arhitektidel pakuda?

Tõstataks Koguva teema viimasel muinsuskaitse nõukogu istungil, kus läks üsna tuliseks aruteluks. Minu küsimus muinsuskaitsejatele oli: miks ei suudeta kohas, mis on tervikuna kaitse all, tagada kvaliteetset uut arhitektuuri? Muinsuskaitse seadus on ainumalane seadus Eestis, mis annab võimaluse natukenegi arhitektuuri kvaliteeti suunata.

Muinsuskaitse spetsialistid vastasid, et nende volitused on siiski piiratud. Saab küll püstitada nõudmisi: nõuda, et uus hoone ei varjaks või varjutaks vana hoonestut, et enne tehtaks uuringud, rääkida pisut ehk kaasa ka materjalivaliku ja mahtude osas. See kõik ei taga, nagu kinnitab ka kõnealune juhtum, arhitektuuri kvaliteeti. Muinsuskaitse nõukogu esinaine Lilian Hansar rõhutas, et muinsuskaitse inspektorid, kes on erialalt enamasti ajaloolased, ei tohi sekkuda arhitekti loomingusse rohkem, kui muinsuse kaitseks vajalik – neil puudub selleks vastav pädevus ja õigus.

Nõus! Arhitektid nurisevad üsna sageli, et oma maailmavaates kinni muinsuskaitse inimesed suruvad arhitektile peale oma nägemust nii maja materjali, vormi kui värvi osas, teinekord kuni pisisdetailideni välja. Sellist otsest sekkumist loomingusse ei tohi olla ka teise arhitekti, mitte ka omavalitsuse arhitekti puhul. Arusaamine arhitektuurist võib vägagi erineda ning ühel spetsialistil ei ole õigust suruda teisele peale

oma visiooni. Milline on hea, milline halb lahendus? Ka selles on eriarvamusi, kuid üldjuhul professionaalide hinnangud hea ja viletsa arhitektuuri eristamisel kattuvad. Kui arhitekt on välja valitud ja juba projekteerib, on tema tööd peaaegu võimatu suunata rohkem, kui seda nõuavad kehtivad reeglid ja seadused. Esteetika kohta ettekirjutused puuduvad. Õnneks.

Kuidas jõuda selleni, et väärtuslikku keskkonda kerkiks vaid väärtuslik arhitektuur? On kaks võimalust: korraldada arhitektuurivõistlus või valida projekteerija tippude seast. Eelistan esimest varianti, mis on kindlam ja ka demokraatlikum ning mille saab korraldada ka riigihanke raames. Tagasi Koguva juurde: mida oleks saanud muinsuskaitse teha, et randa oleks kerkinud väärt arhitektuur? Selle asemel et kirjutada planeeringusse ette hulk piiranguid, oleks piisanud vaid ühest lausest: kvaliteetse arhitektuuri tagamiseks korraldada arhitektuurivõistlus, mille žüriis on ka muinsuskaitse ekspert. Seesama lausejupp oleks võinud päästa nii Koguva ranna-arhitektuuri kui samalaadsed ebaõnnestumised mujal Saaremaal: Kaali külastuskeskuse-meteoriiitika-muuseumi ja Angla tuulikute lähedusse kerkinud pärandkultuurikeskuse hoone arhitektuuri. Tõsi, Kaali muuseumi tarvis tehti avalik võistlus (1999), kuhu laekus 46 tööd, kuid rahapuudusel jäi võiduprojekt (autor Rasmus Reinolt) ehitamata ja kohalik ettevõtja Alver Sagur, kes asja 2005. aastal teoks tegi, leidis ise end olevat parima arhitekti. Nii nagu 2011. aastal avatud Angla pärandkultuurikeskusegi puhul. See, et ettevõtja kasutab enda kaevandatavat Saaremaa dolomiiti, on igati aktsepteeritav, dolomiidist on võimalik teha väga head nüüdisarhitektuuri, kuid projekteerimine peab jääma ikka professionaalide hooleks.

Kui meie kultuurikiht oleks paksem, kui meie ehituskultuur kõrgem ja omavalitsuste juhid vastutustundlikumad ning hingega töö juures, siis kirjutaksid nad ise arhitektuurivõistluse nõude oliste paikade detailplaneeringusse. Mul on hea meel, et Eestis on kohti, kus seda järjepidevalt tehakse. See on andnud suurepäraseid tulemusi Rakveres, Tartus ja Kuressaares. Seal on ka täiskohaga palgal linna-arhitektid, kel eesmärk luua hea kestlik elukeskkond.

Erand kinnitab reeglit. Tunnistan, et mõnikord õnnestub ka suhteliselt vähe tuntud arhitektil teha suurepärase asi, kui talle selleks võimalus antakse. Üks ilus näide on Ruila mõisakooli juurdeehitused. Restaureeritud mõisa kaks vana kõrvalhoonet on saanud suurepärase uue, üsna moodsa lahenduse ja juurde on ehitatud võimlakast. Oma nutika puitfassaadiga ei riku see kuidagi vana ansamblit pigem ikka lisab väärtust (kompleksi arhitektuuri idee autor Taavi Kuningas, projekteerija Piko Projekt).

* <http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/loodus/arhitektuurivõistlus/>